

Теодор Дечев

АЗЕРБАЙДЖАН И ТУРКМЕНИСТАН НА ГАЗОВАТА ШАХМАТНА ДЪСКА

ISSN 2367-8526

**Висше училище
по сигурност и икономика**

НАУЧНИ ТРУДОВЕ

ТОМ VI

2020

ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ ПО СИГУРНОСТ И ИКОНОМИКА

НАУЧНИ ТРУДОВЕ

ТОМ VI, 2020 Г.

Пловдив, 2021 г.

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

проф. д.п.н. Георги МАНОЛОВ – *главен редактор*; акад. Димитър ДИМИТРОВ; проф. д.т.н. Стамен СТАМОВ; проф. д.и.н. Димитър КОСТОВ; проф. д-р Томо БОРИСОВ; проф. д-р Валентина АЛЕКСИЕВА; проф. д-р Михаил МИХАЙЛОВ; проф. д-р Атанас ЛЪОНДЕВ; доц. д-р Йордан БАКАЛОВ, доц. д-р Людмила ДИКОВА; доц. д-р Снежана ДИМИТРОВА; доц. д-р Васил ГЕОРГИЕВ; доц. д-р Петър НЕНКОВ

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

проф. д.п.н. Георги МАНОЛОВ; акад. Димитър ДИМИТРОВ; проф. д.т.н. Стамен СТАМОВ; проф. д.с.н. Димитър КОСТОВ; проф. д.и.н. Димитър САЗДОВ; проф. д-р Нели БЕНЧЕВА; проф. д-р Томо БОРИСОВ; проф. д-р Атанас ЛЪОНДЕВ; проф. д-р Михаил МИХАЙЛОВ; доц. д-р Йордан БАКАЛОВ; доц. д-р Людмила ДИКОВА; доц. д-р Кремена НИКОВСКА; доц. д-р Снежана ДИМИТРОВА; доц. д-р Васил ГЕОРГИЕВ; проф. Даниел КЕРГОАТ – CNRS Национален център за социологически изследвания – Франция; проф. д-р Йохан БРАЗДА – Институт по бизнес администрация, Виенски университет, Австрия; проф. д-р Любиша МИТРОВИЧ – Нишки университет, Сърбия; проф. Никос ГУСГУНИС – Атински университет, Гърция; проф. д.и.н. Динара ОРЛОВА – Финансов университет, Русия

Предложените материали изразяват личната позиция на авторите и не ангажират с нея Редакционния съвет и Редколегията на „Научните трудове“.

© Научни трудове на ВУСИ, том VI, 2020

© Издателски комплекс ВУСИ, 2021

ISSN 2367-8526

HIGHER SCHOOL OF SECURITY AND ECONOMICS

SCIENTIFIC WORKS

VOL. VI, 2020

Plovdiv, 2021

EDITORIAL ADVISORY BOARD

Prof. Georgi MANOLOV, DPS – *Chief editor*; Acad. Dimitar DIMITROV; Prof. Stamen STAMOV, DTS; Prof. Dimitar KOSTOV, DES; Prof. Tomo BORISOV, PhD; PhD; Prof. Valentina ALEKSIEVA, PhD; Prof. Mihail MIHAYLOV, PhD; Prof. Atanas LYONDEV, PhD; Assoc. Prof. Yordan BAKALOV, PhD; Assoc. Prof. Lyudmila DIKOVA, PhD; Assoc. Prof. Snezhana DIMITROVA, PhD; Assoc. Prof. Vasil GEORGIEV, PhD; Assoc. Prof. Petar NENKOV, PhD

EDITORIAL BOARD

Prof. Georgi MANOLOV, DPS; Acad. Dimitar DIMITROV; Prof. Stamen STAMOV, DTS; Prof. Dimitar KOSTOV, DES; Prof. Dimitar SAZDOV, DHS; Prof. Neli BENCHEVA, PhD; Prof. Tomo BORISOV, PhD; Prof. Atanas LYONDEV, PhD; Prof. Mihail MIHAYLOV, PhD; Assoc. Prof. Yordan BAKALOV, PhD; Assoc. Prof. Lyudmila DIKOVA, PhD; Assoc. Prof. Kremena NIKOVSKA, PhD; Assoc. Prof. Snezhana DIMITROVA, PhD; Assoc. Prof. Vasil GEORGIEV, PhD; Prof. Daniel KERGOAT – CNRS National center for Sociological Research – France; Prof. Yohan BRAZDA, PhD – Institute of Business Administration, University of Vienna, Austria; Prof. Ljubiša MITROVIĆ, PhD – University of Nish, Serbia; Prof. Nikos GUSGUNIS – University of Athens, Greece; Prof. Dinara ORLOVA, DES – Financial University, Russia

The proposed materials represent the personal views of their authors and do not commit to it the Editorial Advisory Board and the Editorial Board of „The Scientific works“.

© Scientific works of HSSE, Vol. VI, 2020

© Publishing complex HSSE, 2021

ISSN 2367-8526

СЪДЪРЖАНИЕ**Проф. д.п.н. Георги Л. Манолов**

ВЛАСТ И ПРИВИЛЕГИИ В ДРЕВНА ПЕРСИЯ, КИТАЙ И ИНДИЯ9

Проф. д-р Атанас Льондев

ГЛОБАЛНИЯТ НАРКОТРАФИК –

ЗАПЛАХА И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА В СВЕТОВЕН МАЩАБ.....31

Проф. д-р Десислава Костова-Пикет

МНОГОНАЦИОНАЛНО ФИНАНСОВО УПРАВЛЕНИЕ 71

Доц. д-р инж. Йордан Бакалов

РУСКАТА ДИПЛОМАЦИЯ В БЛИЗКИЯ ИЗТОК И ЗАВРЪЩАНЕТО ѝ

В РАЙОНА НА СРЕДИЗЕМНОМОРИЕТО. ПОЛИТИКА НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

И ПРОТИВОПОСТАВЯНЕ СЪС СИРИЯ, ИЗРАЕЛ, ИРАН И ТУРЦИЯ 96

Доц. д-р Васил Георгиев

РАЗВИТИЕ НА ОБЩАТА ПОЛИТИКА ЗА СИГУРНОСТ

И ОТБРАНА НА ЕС – 2016 – 2020 г. 132

Доц. д-р Теодор Дечев

АЗЕРБАЙДЖАН И ТУРКМЕНИСТАН НА ГАЗОВАТА ШАХМАТНА ДЪСКА..... 171

Доц. д-р Петър Ненков

ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА И УЧАСТИЕТО НА БЪЛГАРИЯ В НЕЯ260

Гл. ас. д-р Силвия Господинова

ЕВОЛЮЦИЯ НА МЕТОДОЛОГИЧЕСКИТЕ ПОДХОДИ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ
НА СТРУКТУРАТА НА ИКОНОМИЧЕСКАТА СИСТЕМА И НЕЙНАТА
ТРАНСФОРМАЦИЯ И ПОКАЗАТЕЛИ ЗА АНАЛИЗ НА ТЕЗИ ИЗМЕНЕНИЯ.....298

Д-р Мартин Димитров

ПО-ДЪЛГИЯТ ПРЕСТОЙ В ERM-2
МОЖЕ ДА БЪДЕ ПРЕДИМСТВО ЗА БЪЛГАРИЯ.....327

Д-р Бойко Петев

БАНКОВИТЕ ИЗМАМИ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО ПРЕД СИГУРНОСТТА.....345

УКАЗАНИЯ

ЗА ПРЕДСТАВЯНЕ НА МАТЕРИАЛИТЕ ЗА „НАУЧНИТЕ ТРУДОВЕ“ НА ВУСИ.....362

CONTENTS

Prof. Georgi L. Manolov, DPS

POWER AND PRIVILEGES IN ANCIENT PERSIA, CHINA AND INDIA9

Prof. Atanas Lyondev, PhD

GLOBAL DRUG TRAFFICKING – A THREAT AND CHALLENGES WORLDWIDE 31

Prof. Dessislava Kostova-Pickett, PhD

MULTINATIONAL FINANCIAL MANAGEMENT 71

Assoc. Prof. Eng. Yordan Bakalov, PhDRUSSIAN DIPLOMACY IN THE MIDDLE EAST AND ITS RETURN
TO THE MEDITERRANEAN. POLICY OF INTERACTION AND OPPOSITION
WITH SYRIA, ISRAEL, IRAN AND TURKEY..... 96**Assoc. Prof. Vasil Georgiev, PhD**DEVELOPMENT OF THE COMMON SECURITY
AND DEFENSE POLICY OF THE EU – 2016-2020..... 132**Assoc. Prof. Teodor Dechev, PhD**

AZERBAIJAN AND TURKMENISTAN ON THE GAS CHESSBOARD..... 171

Assoc. Prof. Petar Nenkov, PhD

THE FIRST WORLD WAR AND BULGARIA'S PARTICIPATION IN IT260

Chief Assist. Silvia Gospodinova, PhD

EVOLUTION OF METHODOLOGICAL APPROACHES TO STUDY
THE STRUCTURE OF THE ECONOMIC SYSTEM AND ITS TRANSFORMATION
AND INDICATORS FOR ANALYSIS OF THESE CHANGES.....298

Martin Dimitrov, PhD

A LONGER STAY IN ERM-2 CAN BE AN ADVANTAGE FOR BULGARIA327

Boyko Petev, PhD

BANK SCAMS – A SECURITY CHALLENGE.....345

INSTRUCTIONS

FOR PRESENTING THE MATERIALS FOR „SCIENTIFIC WORKS“ OF HSSE.....362

АЗЕРБАЙДЖАН И ТУРКМЕНИСТАН НА ГАЗОВАТА ШАХМАТНА ДЪСКА

доц. д-р Теодор Дечев

Висше училище по сигурност и икономика – Пловдив

AZERBAIJAN AND TURKMENISTAN ON THE GAS CHESSBOARD

Assoc. Prof. Teodor Dechev, PhD

Higher School of Security and Economics – Plovdiv

Abstract: *In this monograph, the process of dynamic geopolitical and geo-economic changes in Transcaucasia and Central Asia is analysed in the context of the diversification of the energy export markets of Azerbaijan and Turkmenistan. The role of the completion of the TANAP and TAP gas pipelines, with which the Southern Gas Corridor reaches from the Shah Deniz II gas field to the Italian port of Brindisi, is considered. The financing of the construction of TANAP, as well as the political and economic assistance from the EU and the USA for it are considered. The interests of the players on the "gas chessboard" in the context of the construction of the Southern Gas Corridor and the prospect of building a Trans-Caspian gas pipeline to connect it with the fields of Turkmenistan, have been identified. The failure of the trade policy of the Russian Federation in the natural gas trade with Turkmenistan in the period 2009-2019 and the new role of China as a consumer of hydrocarbons from the fields in Central Asia are analyzed. The peacekeeping effect of the construction of the Turkmenistan-Uzbekistan-Kazakhstan-China gas pipeline and the construction of the TAPI gas pipeline (Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India) is indicated. The issue of the existing risks and possible threats along the entire route of the Southern Gas Corridor (from Azerbaijan to Italy) is considered in details in the context of the possibility to be connected to the natural gas fields in Turkmenistan. This analysis is closely linked to the history of the „Turkmen Gambit“ – Russia's opposition to the direct supplies of Turkmen gas to Europe, as well as Russia's and Iran's struggle against the construction of the Trans-Caspian gas pipeline. The role of the EU in promoting the construction of the Trans-Caspian gas pipeline and its new policy in Central Asia is highlighted. The synergy between the EU's strategic interest in the construction of the Trans-Caspian gas pipeline and China's trade interest in participating in its construction has been analysed. A special place is given to the risks and threats arising from the unresolved conflict between Armenia and Azerbaijan. The preventive measures taken by the Azerbaijani government to mitigate the possible overreaction of Russia from the loss of the mo-*

nopoly of gas supplies in Southeast Europe are also analysed. The diplomatic and economic maneuvers of Azerbaijan are outlined, with special attention paid to the cooperation between the Azerbaijani state oil company SOCAR and the state Russian company OAO „NK Rosneft“. The monograph contains 28759 words or 200777 symbols, which corresponds to 112 standard pages.

Keywords: Azerbaijan, Turkmenistan, Armenia, Russia, TANAP, TAP, Southern Gas Corridor, TAPI, Trans Caspian pipeline, Transcaucasia, Central Asia, SOCAR, Rosneft

ЮЖНИЯТ ГАЗОВ КОРИДОР – „ШАХ НА РУСКИЯ ЦАР ВЪРХУ ГАЗОВАТА ШАХМАТНА ДЪСКА“

На 1.07.2019 г. азербайджанската информационна агенция „Азернюз“ обяви, че изграждането на последния участък от Южния газов коридор – Трансанадолския тръбопровод за природен газ (Trans-Anatolian natural gas pipeline – TANAP), е завършено и доставките на природен газ от Азербайджан за Европа могат да започнат [24].

Днес газопроводът TANAP вече е свързан с Трансадриатическия тръбопровод (Trans Adriatic Pipeline – TAP), който на практика започна работа през 2020 г. въпреки проблемите с пандемията от COVID-19. Това означава, че през Гърция и Албания започват доставки на природен газ от Азербайджан за Италия, което вече представлява реално диверсифициране на снабдяването на Европа с природен газ, като се извършват газовите доставки от държави, които са различни от Русия [24].

Изграждането на газопровода TANAP започна през 2015 г., като 1800-километровият тръбопровод има капацитет 16 млрд. куб. м. От тях 6 млрд. ще се доставят за икономиката на Турция, а останалите 10 млрд. ще са предназначени за Европа, в т.ч. и за България [15].

Намерението за осъществяване на проекта беше оповестено на 17.11.2011 г., на Третия черноморски енергиен и икономически форум в Истанбул. През декември 2011 г. Турция и Азербайджан подписаха меморандум за разбирателство, като създадоха консорциум, който да построи и да управлява газопровода [15].

През пролетта на 2012 г. приключва процесът на осъществяване на технико-икономическите проучвания. През 2012 г. Илхан Алиев и Реджеп Тайип Ердоган, който по онова време все още е министър-

председател на Турция, подписват обвързващо междуправителствено споразумение относно газопровода.

През м. ноември 2014 г. Туркменистан подписва договореност с Турция за доставката на газ. Обещаните количества могат да помогнат на Европа сериозно да ограничи своята зависимост от вноса на газ от Русия. Анкара и Баку също сключват рамково споразумение за доставките на природен газ от Туркменистан. От своя страна в Туркменистан са изключително заинтересувани да диверсифицират износа си към нови пазари по света. (Дълго време Русия изкупува целия добив на природен газ от Туркменистан. По-късно започва износ на природен газ за Китай. Пак в рамките на усилията на Туркменистан за диверсификация на експорта си се стига до проекта TAPI – проект за газопровод от Туркменистан до Индия през Афганистан и Пакистан.)

Стартовата церемония, даваща формално ход на проекта, е проведена на 17.03.2015 г. с участието на президента на Азербайджан – Илхам Алиев, президента на Грузия – Георгий Маргвелашвили, и президента на Турция – Реджеп Тайип Ердоган, на територията на източната турска провинция Карс [15].

В крайна сметка през юни 2018 г. в компресорно-измервателната станция в Ескишехир е проведена официална церемония, на която пред очите на президентите на Турция и Азербайджан е прикачено последното звено към газопровода TANAP. Изграденият участък е излязъл на инвеститорите 8,5 млрд. американски долара, или 7,2 млрд. евро. Трансанадолската част от Южния газов коридор е завършена [18].

Президентът на Турция Ердоган заявява в град Ескишехир по повод на проекта „Коприненият път на енергията“: „Нашата страна сега е на една крачка по-близо до своята визия да стане регионален енергиен хъб благодарение на TANAP“ [18].

Не по-малко красноречив е представителят за Германия на Турската индустриална и бизнес асоциация – Alper Üçok, който заявява, че TANAP показва, че Турция е ключов партньор в осигуряването на енергийната сигурност на Европейския съюз.

Многозначителен факт е, че на церемонията присъстват, освен президента на Азербайджан Илхан Алиев, и тогавашният президент на Украйна – Петро Порошенко, и президентът на Сърбия – Александър Вучич. Последното е факт, независимо че с този проект се заоби-

каля съюзницата на Сърбия – Русия, а проектът се радва на политическа подкрепа от страна на ЕС и на САЩ.

Присъствието на Петро Порошенко е напълно разбираемо. Тогавашният президент на Украйна (за сегашния не знаем) заявява, че се надява Украйна да получава природен газ чрез TANAP в бъдеще: „Украйна напълно подкрепя този проект. (...) Днес ние се съгласихме, че ще бъдем щастливи да диверсифицираме своите енергийни източници и да получаваме газ по TANAP през териториите на България и Румъния“, заявява Порошенко на официалната церемония. Той отбелязва, че Украйна винаги подкрепя европейските инициативи за диверсификация на енергийните доставки [19].

Вицепрезидентът на Европейската комисия – Шефкович (Maros Sefcovic), който отговаря за проблемите на енергийния съюз, оценява пускането в експлоатация на TANAP като ключов момент и „километров камък“ в подобряването на европейската енергийна сигурност: „Като помага да диверсифицираме нашите енергийни доставчици, Южният газов коридор е стратегически важен за енергийната сигурност на ЕС, включително и за най-уязвимите му части, като Югоизточна Европа и Южна Италия“, заявява той [18].

За Трансанадолския тръбопровод за природен газ (TANAP) към 2017 г. са привлечени като външно финансиране около 2,15 млрд. американски долара при обща оценка на необходимите инвестиции за него, направена по същото време, в размер на 8,5 млрд. американски долара. Допълнително финансиране от приблизително 1,5 млрд. американски долара е осигурено от Европейската банка за възстановяване и развитие (EBRD) и от Европейската инвестиционна банка (EIB) [16].

Според информация на Анадолската агенция (AA) през 2017 г., когато около 65 на сто от TANAP са били вече изпълнени, международните финансови институции са одобрили три отделни финансови проекта за него.

Общо 800 млн. американски долара са осигурени за изграждането на TANAP чрез финансови споразумения, подписани с Международната банка за възстановяване и развитие – член на групата на Световната банка. Докато 400 млн. долара от споменатото финансиране са предоставени на Турската тръбопроводна и петролна транспортна компания (BOTAŞ), която е един от партньорите по проекта, другите 400 млн. са насочени към South Gas Corridor Inc. (SGC), която е най-големият акционер в проекта.

Допълнително финансиране от 600 млн. американски долара е било одобрено за нуждите на SGC от Азиатската инфраструктурна инвестиционна банка (Asian Infrastructure Investment Bank – AIIB), основен акционер в която е Китай (седалището на банката е в Пекин) и в която Турция също има забележимо дялово участие.

Агенцията за инвестиционни гаранции MIGA (Multilateral Investment Guarantee Agency), която също е член на групата на Световната банка, осигурява гаранция в размер от 750 млн. американски долара за кредитите, които SGC получава от другите финансови институции. По този начин общият обем чуждестранно финансиране, който е бил осигурен за TANAP преди две години, през 2017 г. е достигнал 2,15 млрд. американски долара. Около 1 млрд. евро са били предоставени от Европейската инвестиционна банка на компанията BOTAŞ срещу гаранции, дадени от т.нар. „Undersecretariat of the Treasury“ на турското Министерство на държавната съкровищница и финансите [16].

През 2017 г., откогато са цитираните по-горе данни, са били завършени около 65 % от работите по изграждането на TANAP с неговите 1850 км дължина. Може да се предполага, че някъде към средата на 2018 г. по газопровода е започнала доставката на първите количества природен газ за Турция.

По това време все още не е бил напълно изяснен размерът на финансирането, което Европейската банка за възстановяване и развитие възнамерява да вложи в проекта SGC, но заем от 500 млн. американски долара е бил пред окончателно одобряване. Предполага се, че след окончателното одобряване на заемите от Европейската инвестиционна банка и Европейската банка за възстановяване и развитие общият обем на допълнителното външно финансиране за газопровода TANAP като част от проекта SGC, осигурено по тези канали, достига 1,5 млрд. американски долара. По този начин за TANAP са осигурени заеми в размер на 3,7 млрд. американски долара при очаквана цена на газопровода по това време 8,5 млрд. американски долара [16].

Първоначално за Турция се доставят по 2 млрд. куб. м природен газ годишно, като доставките нарастват с по 2 млрд. куб. м всяка година, за да достигнат проектния обем от 6 млрд. куб. м природен газ годишно.

По принцип първите доставки на природен газ за Европа по TANAP се очакват в средата на 2020 г. Важната подробност е, че капацитетът на газопровода, който в момента е 16 млрд. куб. м годишно,

може да бъде увеличен на 31 млрд. куб. м годишно в съответствие с разработването на газовите находища на Азербайджан и евентуалното включване на други доставчици, примерно на Туркменистан.

Компанията SGC притежава 58-процентова дял в TANAP, докато турската компания BOTAŞ и „Бритиш Петролеум“ (BP) държат съответно по 30 и 12 на сто от капитала. 51 % от капитала на компанията SGC е под контрола на азербайджанското Министерство на икономиката, а останалите 49 % от SGC се контролират от азербайджанската национална петролна компания SOCAR.

УЧАСТНИЦИТЕ НА ГАЗОВАТА ШАХМАТНА ДЪСКА – ЕДНИ – МНОГО ЩАСТЛИВИ, ДРУГИ – КРАЙНО НЕДОВОЛНИ

Несъмнено завършването и пускането в експлоатация на втория, най-дълъг и естествено най-скъп участък от Южния газов коридор (SGC) е огромен успех за Азербайджан. Баку успява да извади на световните пазари ресурсите на своето газово находище „Шах Дениз II“, като газопроводът TANAP го свързва с една от най-динамично развиващите се икономики на света, каквато е турската. Азербайджан на практика вече е прекрачил вратите на Европа – Трансадриатическият тръбопровод (Trans Adriatic Pipeline – TAP) се строи и скоро азербайджанският газ ще бъде на разположение на една от „най-жадните“ за природен газ европейски икономики – италианската.

В Анкара би трябвало също да са изключително щастливи. В рамките на постоянните руски амбиции да прокара колкото се може повече газопроводи до Югоизточна Европа и вследствие на усилията на Европейския съюз да диверсифицира доставките за този регион, както и за останалите държави от ЕС, Турция се превърна в кръстопът на газопроводи и в истински газов хъб. Доставките на газ за Турция са абсолютно диверсифицирани и гарантирани. Ако към сметката се прибавят и газовите находища в Източното Средиземноморие (които са в шелфа под контрола на Израел, Турция, Кипър и Египет), може да се смята, че по отношение на този енергоносител турската икономика е една от най-обезпечените в света.

Може да звучи невероятно, но повод за празнуване има и Албания. По чисто географски причини тя се превръща в газов хъб за района на Адриатика – за Италия и за държавите от Западните Балкани.

Южният газов коридор прави щастливи много държави и разваля настроението на Русия и на „Газпром“. Това е сериозна причина да се замислим какъв би бил отговорът на Москва на очевидния удар, който ѝ се нанася с изграждането и пускането в експлоатация на два от трите участъка на Южния газов коридор – Южнокавказкия тръбопровод (South Caucasus Pipeline – SCP) и Трансанадолския тръбопровод за природен газ. Фактът, че Трансадриатическият тръбопровод също се изгражда с високи темпове, може само допълнително да мотивира руснаците да мислят какво да предприемат при новите условия.

Всъщност ситуацията е ясна. Русия е заобиколена и „байпасирана“ от инженерно съоръжение, което има огромен капацитет. В най-близко време към държавите от ЕС ще потекат 10 млрд. куб. м природен газ (отделно 6 млрд. отиват за Турция). От тук нататък участниците в упражнението – Азербайджан, Турция и ЕС и... Албания, трябва да са наясно, че имат да решават ежедневно два проблема: единият е осигуряването на необходимите количества природен газ, а другият – осигуряването на физическата сигурност на съоръжението.

Естествено от критично значение е какво поведение ще вземе руската държава. В такива случаи Русия обикновено става хиперактивна и на практика агресивна. Но за това ще стане дума малко по-надолу. Тук ще започнем с това, че все пак офертите на „Газпром“ и на дъщерните и сродните му предприятия (руски или с голямо руско участие) ще трябва да придобият някакъв по-лицеприятен вид. Времето на газовия монопол, изглежда, е минало и руснаците не може да не са наясно с този факт. Особено на фона на урока от газовия конфликт с Туркменистан, който със сигурност ще влезе и в учебниците по геополитика, геоикономика и стопанска история.

ТУРКМЕНИСТАНСКИЯТ УРОК ЗА РУСКАТА ГАЗОВА ДИПЛОМАЦИЯ

Урокът, който Русия получи от изключително неразумната си политика по отношение на Туркменистан, не може да не е бил анализиран и осмислен. За това говори фактът, че след открития саботаж на газопровода, свързващ Туркменистан с Русия, през 2009 г. и демонстративния отказ на Русия да купува туркменски газ през 2016 г. днес Русия се връща сред купувачите на туркменски газ.

Преговорният процес започна някъде през есента на 2018 г., като през м. октомври изтече първата информация, че в Москва са „размислили“ по отношение на туркменския природен газ [23].

В началото на м. юли 2019 г. възстановяването на газовата търговия между Туркменистан и Русия вече е факт [25].

Едва ли руснаците щяха да са толкова щедри в пазаруването си и да се договорят за закупуването на 5,5 млрд. куб. м природен газ годишно през следващите 5 години, ако не се беше явила конкуренцията на Южния газов коридор. Цената на покупката е държана в строга тайна, но едва ли е в ущърб на туркменската страна. В Ашхабад вероятно са много щастливи от този развой на събитията, защото това е много важно приходно перо в бюджета на средноазиатската република.

Едновременно с това Туркменистан има много по-голямо присъствие на световния газов пазар. В момента държавата изнася 30 млрд. куб. м природен газ годишно за Китай.

Историята на присъствието на Туркменистан на световния газов пазар е прекрасна илюстрация на верността на поуките от приказката „Неволята учи“. През 2000 г. Туркменистан изнася между 30 и 40 млрд. куб. м природен газ за Русия. Всъщност по това време несъмнено най-важната държава – купувач на природен газ, с която е свързана газопреносната мрежа на Туркменистан, е Русия. За съжаление на туркменските власти обаче през пролетта на 2009 г. настъпва рязко спадане на търсенето на природен газ в Европа поради започналата финансово-икономическа криза. Като допълнителен неблагоприятен фактор (за туркменския износ) се явяват и нетипично високите температури в началото на 2009 г. в Европа и в Русия. Това довежда до рязко спадане на търсенето на природен газ.

Руската държава рязко намалява черпенето на природен газ от газопровода, свързващ я с Туркменистан, БЕЗ да предупреди туркменската страна. Туркменистан продължава да подава газ с дотогавашния дебит. Това довежда до взрив и скъсване на газопровода на 9.04.2009 г. [8].

Руската държава обявява аварията за технически инцидент, докато туркмените имат сериозни основания да смятат, че фактът, че руснаците не са подали информация за рязкото намаляване на черпенето на природен газ от тръбопровода, не е „руско нехайство“, а съвсем преднамерено действие. Туркменското Външно министерство нарича действията на руската държава „безразсъдни и безотговорни“, но подозренията им отиват и по-нататък [8].

Действително аварията е изключително удобна за Москва, защото, вместо да обезщетява Туркменистан с неустойки за рязко намалени заявки на природен газ, руснаците третират станалото като „форсмажорни обстоятелства“ и не се чувстват длъжни да обезщетяват средноазиатските си партньори.

Вбесени от поведението на руските си партньори, властите в Туркменистан незабавно се захващат да търсят алтернатива на руския си клиент. Търсенията на Ашхабад, разбира се, не са на „голо поле“. Още през м. януари 2008 г. заместник изпълнителният директор на Департамента за тръбопроводите и доставките на природен газ на китайската компания Petro China потвърждава публично, че Китай и Туркменистан са успели да се споразумеят за цената на доставките на туркменски природен газ по планирания Централноазиатски газопровод (Central Asia Gas Pipeline).

Изявлението на китайския мениджър е огласено на 21.01.2018 г. от китайското издание „China Securities Journal“, което се издържа от официалната информационна агенция на Пекин – „Синхуа“. Съобщението за договорката идва 6 месеца, след като Китайската национална петролна корпорация е заявила желанието си да закупува от Туркменистан 30 млрд. куб. м природен газ годишно в рамките на период от 30 години [4].

На 9.04.2008 г. президентът на Туркменистан Гурбангули Бердимухамедов се среща с комисаря по външните взаимоотношения на Европейския съюз Бенита Фереро-Валднер в Ашхабад. Двете страни се договарят за доставките на 10 млрд. куб. м природен газ за ЕС през 2009 г. [6].

Предполага се, че дори само „изневярата“ с китайците е била достатъчна мотивация за руснаците да започнат описаната по-горе наказателна акция с рязкото намаляване на вноса на туркменски природен газ (под благовидното обяснение с „форсмажорни обстоятелства“ около аварията на газопровода). Но известно е, че ревността е силно разрушително чувство, и историята не помни да е донесла щастие на някого. Така е и в случая с руско-туркменските отношения.

Следващата практическа стъпка на туркмените е подписването на споразумение с германската енергийна компания RWE, което дава на компанията правото да търси и да добива енергийни източници в шелфа на Каспийско море. Сделката е подписана на 18.04.2019 г., като започват и преговори за доставка на туркменски газ за европейските държави [8].

Руснаците са буквално вбесени, макар че се смята, че туркменските власти са потърсили партньорството на германска компания именно защото Москва се отнася с по-голяма търпимост към германците, отколкото към останалите западни компании, навлизащи на територии, които Русия смята за свои „ловни полета“. Сметката на туркмените обаче е твърде оптимистична в този случай. Реакцията е много остра и това не е случайно. RWE е енергиен гигант и освен това е акционер в тогава актуалния проект за газопровода NABUCCO, който също беше в списъка на нежеланите от „Газпром“ явления.

В цяла Европа приемат, че сделката с RWE е „отваряне“ на крайно изолирания Туркменистан към Запада. Европейският съюз побързва да нормализира отношенията си с Туркменистан скоро след сключването на сделката с RWE. Американците приветстват европейското партньорство с Ашхабад и открито насърчават диверсификацията на туркменския газ износ.

Разбира се, по онова време, когато световната криза свирепства, подобни мащабни инфраструктурни проекти изглеждат повече от съмнителни, но руската реакция е изключително остра. Веднага след сключването на сделката с RWE Москва заплашва да оттегли своята военна поддръжка за Туркменистан – на първо място доставките си на оръжие за Ашхабад. Плъзват слухове за движение на руски войски към границите на Туркменистан [8].

В Туркменистан изпитват особен страх от нарастването на силата и на регионалната значимост на съседен Узбекистан и смятат, че без руската военна помощ (особено доставките на оръжие) балансът на силите в Средна Азия може да бъде рязко нарушен в полза на конкурентите на Ашхабад. Само година преди това Туркменистан е направил първата си сериозна покупка на военна техника за цяло десетилетие, за да покаже на съседите си, че не е „село без кучета“.

Безпокойствата на Туркменистан във връзка със съседен Узбекистан почиват поне на две сюжетни линии. Едната е съмнението, че нямащият излаз на море Узбекистан иска да излезе по някакъв начин на Каспийско море и това е най-лесно да стане през територията на Туркменистан. Покойният някогашен абсолютен лидер на Туркменистан – Ниязов, известен като Туркмен-баши, неколкратно беше обвинявал Узбекистан в опити да го убият и да свалят режима му.

По-сериозната заплаха обаче идва от факта, че в Туркменистан има голям дял на узбекско население – приблизително 400 000 души,

или около 12 на сто от населението на Туркменистан. В Ашхабад се съмняват в лоялността на това население и смятат, че узбекските власти могат да го използват, за да предизвикват вътрешен безпорядък и смутове в страната.

Отделен въпрос е, че обективно Узбекистан е центърът на „централноазиатския джихадизъм“, колкото и относително да е това понятие. В Туркменистан не желаят по никакъв начин конфликтът на режима в Узбекистан с ислямистите да се прехвърли на тяхна територия, още повече че имат сроден проблем с възможността бойните действия от Афганистан да се прехвърлят на туркменска територия.

Политическите наблюдатели веднага отбелязват, че съобщенията за започналото въоръжаване на Туркменистан се съпровожда и с преселване на населението от границата с Узбекистан в други региони на страната. Това, разбира се, се очаква не само да изолира етническите узбеки в Туркменистан, но и да направи живота им много труден.

От Русия са закупени 6 ракетни системи за залпов огън „Смерч“ за около 70 млн. долара. Информацията е на осведомения вестник „Коммерсантъ“ от 24.06.2008 г. Съобщението светкавично е разпространено и коментирано надълго и нашироко от специализираните в областта на сигурността медии [7].

Затова, когато Русия заплашва, че ще спре военното си сътрудничество с Туркменистан, в Ашхабад веднага предприемат мерки за успокояване на Москва. Започват преговори за продажба на Русия на собствеността на газопроводите от Туркменистан за Иран. На пръв поглед изглежда, че Русия успешно ще се възползва от страховете (които наблюдателите наричат направо „параноя“) на Туркменистан от ненадеждните му съседни, и особено от Узбекистан.

Сделката, за която се водят преговори през 2009 г., е трябвало да осигури на Русия собствеността на два големи тръбопровода, отиващи в Иран, единият от които стига и до арменска територия. Туркменистан се опитва да балансира между желанието си да диверсифицира износа си на газ и необходимостта да не губи Москва като партньор във военното сътрудничество. Оказва се обаче, че в Русия не толерират подобен баланс [8].

На Ашхабад не остана нищо друго, освен да търси отчаяно нови купувачи. Такива бяха намерени на първо място в лицето на Китай. През декември 2009 г. (в периода 12 – 14 декември) президентът на Китай Ху Дзин Тао посещава Казахстан и Туркменистан. Кулмина-

цията на неговото посещение е церемонията по откриването на Централноазиатския тръбопровод за природен газ (Central Asia Natural Gas Pipeline). Съоръжението с дължина 4350 мили, с трасе, преминаващо през Туркменистан, Узбекистан, Казахстан и Китай, е планирано да започне още през 2010 г. да доставя природен газ, като капацитетът на газопровода да е 13 млрд. куб. м природен газ през 2010 г. и да достигне до 30 млрд. куб. м през 2012 – 2013 г. [11].

Анализаторите веднага отбелязват, че този газопровод помага на Китай в постигането на две от целите на националната му енергийна стратегия:

- да се осигуряват доставки на чуждестранен природен газ, които да отговарят на нарастващите нужди на страната;

- да се осигурява внос на природен газ чрез многобройни сухоземни маршрути, така че страната да не зависи изцяло от вноса на течен природен газ (LNG) по море, който е уязвим от външни намеси.

Въпреки че дори с притока на газ от този газопровод не се е очаквало Китай да покрие дори 10 на сто от енергийните си нужди с природен газ до 2020 г., появата на това съоръжение е от голяма важност. То е инфраструктурна връзка между Китай и Централна Азия, с която Пекин засилва влиянието си в региона. Наблюдателите смятат, че това е ясен сигнал за Русия, че китайските инвестиции могат да се противопоставят на руското присъствие в региона.

Разбира се, руската доминация си остава реалност в Централна Азия и китайците са наясно с това, но ходът е успешен. Централноазиатския тръбопровод за природен газ не се превръща в незабавен повод за конфронтация между Русия и Китай, но „бъдещето е пред тях“. От „Stratfor“ дори се шегуват, че „един ден Китай може да опита какво означава да получава газ по газопровод, контролиран от Русия“ [11].

Китайците обаче нямат никакво намерение да стават жертва на ничие изнудване. Те работят изключително последователно за диверсифицирането на източниците си на снабдяване с енергоносители и едновременно с това систематично засилват връзките си с преките си доставчици, независимо от това кой се смята за техен „сюзерен“.

Остава загадка как става така, че когато през 2009 г. Русия започва на практика търговска война с Туркмения, изцяло в духа на т.нар. „глобална хиперконкуренция“, която допуска използването на изключително брутални, и дори на терористични средства за постигане на конкурентно превъзходство, никой не обръща внимание на

значителната подготвителна работа, която е била извършена за достигането на алтернативни купувачи от страна на Туркменистан. Става дума за подценяване с ужасни последици за руснаците.

Първоначалното предложение за газопровод между Централна Азия и Китай е представено като проект за газопровод, свързващ Казахстан с Китай, който да се движи успоредно на Казахстанско-китайския петролопровод. През м. юни 2003 г., по време на посещението на президента на Китай Ху Дзин Тао в Казахстан са подписани споразумения за даване на ход на проекта. В съответствие с тези споразумения казахстанската държавна компания KazMunayGas (KMG) и PetroChina (дъщерна компания на китайската национална петролна корпорация CNPC, която се листва на борсите в Хонконг и Ню Йорк и е вторият по големина производител на петрол в Китай) започват проучвателните работи по проекта. В същото време Китай интензивно преговаря и с останалите средноазиатски държави.

На 3.04.2006 г. Китай и Туркменистан подписват рамково споразумение за изграждане на газопровод и за дългосрочни доставки на газ. Споразумението е подписано по време на посещение на тогавашния авторитарен лидер на Туркменистан Сапармурат Ниязов в Китай. Новината е посрещната с огромен скептицизъм, като се излагат всякакви съображения за несъстоятелността на проекта [1].

Изглежда, че и руснаците са направили подобна оценка и не обръщат внимание на ставащото. Но през юни 2007 г. новият президент на Туркменистан Гурбангуль Бердимухамедов подписва споразумение за ускоряване на изпълнението на проекта за газопроводна връзка между Туркменистан и Китай. (Съобщението е на BBC от 26.07.2007 г. [2].)

Междувременно на 30.04.2007 г. Узбекистан и Китай са подписали споразумение за изграждането и експлоатацията на узбекистанския участък от газопровода. През юли 2007 г. вече е обявено формално от страна на KazMunayGas, че Туркменистан се присъединява към първоначалния Казахстанско-китайски проект за газопровод. На 8.11.2007 г. казахстанската петролна компания KazMunayGas подписва споразумение с китайската национална петролна корпорация за принципите, на които ще се подчинява бъдещата работа по газопровода [3].

Строителството на туркменистанския участък на газопровода започва с ударни темпове още на 30.08.2007 г. – буквално дни, след като KazMunayGas оповестява, че Туркменистан се присъединява към

проекта. Туркменистанският участък е дълъг 188 км, като по ирония на съдбата той е изпълняван от... дъщерната компания на „Газпром“ – „Стройтрансгаз“ [5].

Строителството на узбекския участък започва на 30.06.2008 г. От своя страна строителството на казахския участък започва на 9.07.2008 г. На 10.07.2009 г. вече е съобщено, че строителството на казахската част от газопровода приключва. По същото време е обявено, че узбекският участък ще бъде приключен през м. декември 2009 г., както и става в действителност [9].

Както вече беше споменато, казахският участък на газопровода е открит на 12.12.2009 г., по време на посещението на китайския президент Ху Дзин Тао в Казахстан [10].

Целият газопровод е открит на 14.12.2009 г., на церемония в Саман-Депе, по време на посещението на Ху Дзин Тао в Туркменистан. Присъстват лидерите на Туркменистан, Узбекистан и Казахстан [12].

Няма и месец по-късно, последва церемонията по откриването на газопровод за природен газ между Туркменистан и Иран. Това става на 6.01.2010 г. в Югоизточен Туркменистан. Присъстват президентите на Туркменистан и на Иран – Гурбангуль Бердимухамедов и Махмуд Ахмадинежад. Наблюдателите са сюрпризирани и от неочакваното присъствие на министъра на енергетиката на Турция – Танер Йълдъз. Оказва се, че той е бил поканен от президента Бердимухамедов и е имал срещи и с двамата държавни глави – на Туркменистан и на Иран, предишния ден [13].

Откритият през януари 2010 г. газопровод е втората енергийна връзка между Туркменистан и Иран. С неговото използване Ашхабад успява да създаде условия за увеличаване на износа на природен газ за Иран на 12 млрд. куб. м през 2010 г. и на 18 – 20 млрд. куб. м през 2011 г. Туркменистан продължава да осъществява стратегията си на ускорена диверсификация на износа на природен газ.

Всъщност Туркменистан притежава едни от най-големите запаси на природен газ в световен мащаб. През април 2010 г. добивният ѝ капацитет е оценяван на около 75 млрд. куб. м годишно. Населението на Туркменистан е 5 млн. души, а индустрията в държавата е с твърде ниско енергийно потребление. В крайна сметка експертите смятат, че Туркменистан е имал още през 2009 г. експортен капацитет от около 54 млрд. куб. м природен газ, което го нарежда сред световните лидери [14].

Ходът на Москва да провокира аварията на газопровода с Туркменистан е типичен пример, когато стратегически ресурси се похабват, за да се постигне относително дребна тактическа цел. Аварията от 2009 г. буквално затваря голяма част от добива на енергоносители в Туркменистан. Спира добивът от повече от 200 кладенеца – просто няма къде да се дява добиваният природен газ. Отваря се дефицит, който клони към 48 млн. куб. м природен газ – колкото е купувала Русия преди аварията. За Ашхабад това са около 1 млрд. долара месечно пропуснати приходи [14].

Така Туркменистан е принуден почти насила от руската държава да развие проекти за алтернативен износ по най-бързия начин. За късмет на туркмените, както се видя по-горе, над тези проекти се е работело и преди конфликта с Русия, но с недостатъчно усърдие и ентузиазъм. След кризата, предизвикана от руската диверсия през 2009 г., Ашхабад просто надминава себе си и успява да си намери нови клиенти. Но дори след големия успех със свързването с Китай износът на туркменски природен газ се върти около 50 на сто от реалния експортен капацитет на държавата.

Така се стига до обръщането на погледа на туркменските власти към Европа и към идеята за сътрудничество с Азербайджан и Турция за износ на природен газ през изградената от тях инфраструктура в рамките на Южния газов коридор. За руската газова дипломация подобен сценарий е истинско Ватерло и Москва се хвърля да преразглежда и пренарежда отношенията си с Туркменистан. Ашхабад е издържал след 10 години на блокада и натиск и намаляване на износа за Русия от повече от 40 млрд. куб. м през 2008 г. до по-малко от 3 млрд. през 2015 г., за да спрат съвсем през 2016 г. През 2017 г. чуждестранните наблюдатели окачествяват положението, в което е Туркменистан, на „тиха обсада“ [17].

Възможността Туркменистан да се сдружи с Азербайджан и Турция и да излезе на европейския газов пазар ужасява Москва. Руснаците се хвърлят в две посоки. Едната е неочакваното форсиране на продължилите повече от 20 години преговори за уреждане на статута на Каспийско море. На 12.08.2018 г. в казахстанския град Актау е подписана конвенция за Каспийско море от лидерите на Азербайджан, Иран, Казахстан, Русия и Туркменистан [20].

Важният резултат от подписването на конвенцията е, че на Каспийско море е дадена правна класификация като на море, а не на

езеро. Това означава, че всяка от държавите с излаз на него ще контролира 15 морски мили от водното пространство, измервано от брега за добив на минерални суровини и 25 мили от брега за риболов. Останалата част от Каспийско море се обявява за неутрално морско пространство за общо ползване.

Конвенцията дава и важни решения в областта на сигурността. Тя съдържа договореност, че военни кораби на държави, които нямат излаз на Каспийско море, няма да се допускат в него [22].

Всъщност главната полза, която Русия търси с активността си около Каспийската конвенция, е да намери правни аргументи срещу евентуалното построяване на транскаспийски газопровод между Туркменистан и Азербайджан. Такива тя няма, но все пак многобройните неясноти около конвенцията дават възможност на руската дипломация да маневрира и да опонира на подобно развитие на събитията.

Другата посока на руската активност е усилване на контактите между Москва и Ашхабад. Лидерът на Туркменистан е поканен на гости при Владимир Путин буквално 3 дни след подписването на Каспийската конвенция [21]. Смята се, че на тази среща от руска страна е поставен въпросът за възобновяването на газовата търговия между двете държави.

През октомври 2018 г. тези намерения стават вече съвсем публично известни [23]. На 5.07.2019 г. възобновяването на доставките на газ от Туркменистан за Русия става факт. Руснаците се връщат там, където са били. Десетгодишната газова война довежда инициаторите ѝ там, откъдето са я започнали. Междувременно те са понесли реални загуби най-вече поради факта, че на пазари, на които са имали монополно положение, вече са се настанили всички възможни конкуренти.

КАКВО СЛЕДВА?

Ние няма откъде да знаем какви поуки са си извадили в Москва от „туркменистанския урок“. Беше вече посочено, че от една страна „Газпром“ и стоящата зад него руска държава, очевидно, ще потърсят някои по-лицеприятни начини на поведение на газовите пазари след „туркменистанския урок“ и след триумфалното навлизане на Южния газов коридор на европейския континент.

Признак за това са и търговските сондажи, направени от руснаците след изборите в Украйна. Заговори се за краткосрочно спора-

зумение за транзит на руски газ през Украйна. Някои наблюдатели нарекоха тези „опипвания“ на обстановката „разузнаване с бой“, но очевидно е, че руската държава е принудена поне в някаква степен да отчита, че вече се намира не в някогашното си положение на безгрижие и комфорт, а в изключително остра конкурентна среда.

Едновременно с това не можем да бъдем наивни и да не си даваме сметка, че точно нововъзникналата конкурентна среда не просто ще „изкушава“, а ще тласка велика сила като Русия да търси реванш със средствата на „глобалната хиперконкуренция“.

Емпирично потвърден факт е, че при наличие на различни противоречия в някакви общества на някакви територии преминаването през тях на линейни обекти на стратегическата инфраструктура обикновено води до рязко обостряне на съществуващите до момента противоречия и до избухване на открити конфликти.

В това отношение изключително показателен е опитът на Мيانмар (Бирма) със съществуващите там етнически противоречия и с конфликтите, избухнали след построяването на паралелни газопровод и нефтопровод, свързващи пристанище на брега на Бенгалския залив на Индийския океан с китайската газопреносна мрежа и с нефтопроводите в Южен Китай. Този случай е изключително илюстративен и затова ще бъде разгледан в продължението на този анализ.

Тук ще се ограничим да отбележим, че по цялата дължина на Южния газов коридор има държави и региони, където има наследени от миналото етнически напрежения и конфликти, „замразени конфликти“ и обявили независимостта си, но непризнати почти от никого (Абхазия и Южна Осетия в Грузия) или изобщо от никого (каквото е случаят с „независимостта“ на Нагорни Карабах – самообявилата се Република Арцах в Азербайджан).

СЪЩЕСТВУВАЩИ РИСКОВЕ И ВЪЗМОЖНИТЕ ЗАПЛАХИ ПО ТРАСЕТО НА ЮЖНИЯ ГАЗОВ КОРИДОР В КОНТЕКСТА НА ВЪЗМОЖНОТО МУ СВЪРЗВАНЕ С НАХОДИЩАТА В ТУРКМЕНИСТАН

Излишно е да се обяснява защо включването на Южния газов коридор в конкурентната борба на европейските газови пазари е в буквалния смисъл на думата „даване на шах“ на руската търговска политика и на руската геополитическа стратегия като цяло. До този

момент Русия беше абсолютен монополист на доставките на природен газ за Югоизточна Европа. Днес това вече е история.

Затова въпросът за реакцията на руската държава е от първостепенно значение. Ако перифразираме заглавието на епохалното произведение на Лев Николаевич Толстой, руската реакция ще предопредели отговора на въпроса „Война или мир?“.

Когато анализираме възможните модели на поведение, респективно различните сценарии на руската реакция, би трябвало да се разграничат два въпроса:

Първият е въпросът за поведението спрямо вече съществуващото гигантско съоръжение, простиращо се от Шах Дениз II до Бриндизи, – Южния газов коридор.

Вторият въпрос е за руската реакция срещу напълно реалната заплахата количеството природен газ, доставян за Европа, да се учетвори. До момента по Южния газов коридор се доставят 6 млрд. куб. м природен газ годишно за Турция и е съвършено предстоящо доставянето на 10 млрд. куб. м природен газ годишно за Европа. Ако към тях се прибавят 30 млрд. туркменски природен газ, за чиято доставка се говори още от преди 2014 г., обемът на доставките става 40 млрд. куб. м годишно.

Тази възможност, която все повече става реалност, стана съвършено актуална след началото на 2014 г. Тя твърдо се вписа в глобалния енергиен дневен ред след анексията на Крим, войната в Донбас и възникването на огромна несигурност и неяснота около транзита на руски газ през Украйна.

Така Русия има срещу себе си един реален факт – завършения Южен газов коридор от Азербайджан до Гърция, Албания и пристанището Бриндизи в Южна Италия, и една реална заплахата – възможността туркменският газ да тръгне по Южния газов коридор към Европа. Двата въпроса са в синергична връзка. Южният газов коридор осигурява влизането на алтернативни газови доставки в Югоизточна и Южна Европа, които разбиват руския монопол. Възможността за доставка на газ от Туркменистан показва как алтернативните доставки могат рязко да нараснат в количествен план. Синергията е налице и в Москва разбират това отлично.

При тази логика на нещата Русия е изправена пред необходимостта първо да направи всичко възможно, за да блокира евентуални големи доставки на туркменски природен газ за Европа. След

това идва ред на действията срещу конкуренцията на Южния газов коридор.

„ТУРКМЕНСКИЯТ ГАМБИТ“, ИЛИ БОРБАТА НА РУСИЯ СРЕЩУ ПРЕКИТЕ ДОСТАВКИ НА ТУРКМЕНСКИ ГАЗ В ЕВРОПА

Блокирането на евентуалните туркменски газови доставки за Европа може да се извършва (и се прави години наред) основно по два пътя. Първият е изкупуването на максимално възможно големи количества туркменски газ, дори изкупуване на практически целия добив още при сондажите. Тази политика е следвана успешно до 2009 г., когато руснаците се провалят с гръм и трясък.

Вече беше описан подробно „туркменският урок“ за руската газова политика. Заявките за природен газ от Европа през 2009 г. рязко намаляват. Това е резултат най-вече на глобалната финансово-икономическа криза, както и в известна степен и на ехото от войната с Грузия от 2008 г. Руснаците са притеснени, че веднъж заявили огромни обеми природен газ от Туркменистан (40 млрд. куб. м до 2009 г.), при рязкото намаляване на европейското потребление ще им се наложи да плащат неустойки на Ашхабад за незакупените количества.

Така се стига до на пръв поглед технически неадекватните действия на операторите на руския участък от газопровода, свързващ Русия и Туркменистан през 2009 г., довели до голямата авария, предизвикала рязкото намаляване на доставките на природен газ по това съоръжение.

Оказва се, че поне на пръв поглед неадекватните технически действия са изгодни икономически. Русия обявява, че става дума за форсмажорна ситуация, и отказва да плаща неустойки за заявените, но незакупени количества природен газ.

Тази „хитрост“ обаче се оказва изключително губеща, защото действията на Москва предизвикват нетипично за Средна Азия светкавично ускоряване на действията за диверсификация на газовия експорт на Туркменистан. Само за година е завършен газопроводът през Узбекистан и Казахстан за Китай. По него започват да се изнасят не по-малко от 10 млрд. куб. м природен газ годишно. Бързо се изгражда и нов газопровод за Иран. Започва работа по рисковия, но много примамлив газопровод за Индия през Афганистан и Пакистан (TAPI), на който ще бъде отделено специално внимание по-нататък.

Сметките на руснаците се оказаха погрешни, защото те бяха свикнали на управленския стил на предишния лидер на Туркменистан Сапармурат Атаевич Ниязов, известен като Туркменбаши. Най-вероятно руският подход би бил печеливш, ако през 2009 г. все още беше в сила изключително изолационистката политика на Ниязов. Да, но Ниязов е починал още през 2006 г. и на власт е друг човек – Гурбангуль Бердимухамедов.

Новият лидер се отказва в значителна степен от изолационизма на предшественика си и това обръква плановете на Москва. Защото, след като осигурява износ на газ за Китай и Иран, Бердимухамедов хвърля на масата най-силния си коз – той обявява, че ще търси възможност за износ на туркменския газ на европейските газови пазари.

Първоначално руснаците смятат, че могат лесно да дисциплинират властта в Ашхабад, стига се дори до пълно спиране на доставките на природен газ от Туркменистан за Русия през 2016 г. Наказателният характер на тази политика е ясен, но изграждането на Южния газов коридор поставя „Газпром“ в шах – вече има техническо решение за износа на туркменски газ за Европа. Евентуалният Транскаспийски газопровод (от бившия Красноводск – днес Туркменбаши, до Баку) би бил дълъг около 300 км и би струвал не повече от 5 млрд. американски долара – направо скромна сума за съоръжение, което решава такъв фундаментален икономически и геостратегически въпрос.

При това положение от „Газпром“ побързаха да се върнат на изходна позиция. На 10.10.2018 г. руската държава в лицето на Алексей Борисович Миллер (точната титла на Миллер в йерархията на ПАО „Газпром“ по това време е „председател правления и заместител председателя совета директоров“) анонсира намерението си да възстанови газовите доставки от Туркменистан още в началото на 2019 г. [45].

Намерението на „Газпром“ е осъществено, макар и с малко закъснение. Преговорите за договаряне на възобновяването на доставките на газ от Туркменистан завършват сравнително успешно през юли 2019 г., като се започва с обем от 5,5 млрд. куб. м годишно [41]. Междувременно обаче Туркменистан изнася вече самостоятелно и без руско посредничество между 30 и 40 млрд. куб. м природен газ за Китай. Загубата на пазарни позиции е очевидна.

От „Газпром“ обявяват, че се връщат към купуване на туркменски газ поради нарастването на търсенето на руския вътрешен пазар, както и на международния пазар. Това търсене съвпада със спирането на нарастването на добива на газ в Русия от страна на независимите производители. Едновременно с това „Газпром“ заявява, че възнамерява да достигне рекордния износ за „далечната чужбина“ в размер на 200 млрд. куб. м природен газ годишно. Така на руснаците им се налага да сменят политиката спрямо Туркменистан. Наказанията не са дали плод, трябва да се действа с по-меки пазарни средства.

Важна подробност е, че договорот е 5-годишен. В него е заложена отново скрита заплаха. До края на 2023 г. няма предвидено въвеждане на нови добивни мощности при „Газпром“. Очаква се въвеждането в експлоатация на Харасавейското находище на полуостров Ямал, от което се очаква през 2027 г. да се добиват 32 млрд. куб. м природен газ. По някакъв знаменателен начин изтичането на новия договор с Туркменистан съвпада с очакваната година на въвеждане в експлоатация на Харасавейското находище [42].

Всъщност тук става дума за не особено прикрит блъф. За Туркменистан е много удобно да има максимална диверсификация на износа си – да изнася и за Китай, и за Русия, а ако може, и за Индия и Пакистан. За Ашхабад договорот с „Газпром“ от юли 2019 г. е сладък реванш за всичко изтърпяно от 2009 г. насам.

За Русия обаче туркменският газ не е просто заместител на все още непуснатото в експлоатация находище на полуостров Ямал. За Русия е важно да не допуска самостоятелния износ от Туркменистан за Европа. За голямо съжаление на руската държава обаче цените днес не са, каквито са били до 2009 г., когато по думите на някои наблюдатели на газовия пазар Русия е печелела от реекспорта на туркменския газ повече, отколкото е печелел Ашхабад от продажбата му на Русия.

Въпреки това борбата за транзита на туркменския газ ще бъде безкомпромисна, като наддаването за обема, образно казано, е „светлата страна“ на тази конкурентна битка. Има обаче и тъмна, даже много тъмна страна, и това е борбата на Русия (в тактически съюз с Иран) срещу изграждането на Транскаспийския газопровод. И наистина всякакво наддаване за туркменския газ ще стане невъзможно (или поне ценовите нива ще „отскочат“ още нагоре), ако Туркменистан успее да се свърже с азербайджанската експортна газова инфраструктура – с Южния газов коридор.

БОРБАТА НА РУСИЯ (И ИРАН) СРЕЩУ ТРАНСКАСПИЙСКИЯ ГАЗОПРОВОД. ХРОНОЛОГИЯ И ПЕРСПЕКТИВИ

Русия може да се похвали, че вече близо 23 години успешно се противопоставя на изграждането на Транскаспийския газопровод. Едновременно с това в Москва със сигурност имат много сериозни основания да се безпокоят, че събитията не се развиват добре за тях. Шахматната партия на газовата шахматна дъска стана неочаквано остра, с бърза размяна на удари. По всичко личи, че борбите около Транскаспийския газопровод са загубили позиционния си характер. Само за 2 месеца през 2019 г. се случиха куп неща.

На **1.07.2019 г.** заработи TANAP – клонът на Южния газов коридор, който преминава през цялото Анадолско плато и през Източна Тракия в европейската част на Турция, стига до Беломорието в Гърция. Трансадриатическият газопровод за Албания и Италия се строи усилено. Изгражда се, макар и с престъпно закъснение, и интерконекторната връзка между газопреносните мрежи на България и Гърция.

На **4.07.2019 г.** е сключен коментираният по-горе договор между „Туркменгаз“ и руският „Газпром“, който възобновява напълно прекъснатата през 2016 г. газова търговия между Туркменистан и Русия.

Пак на **4.07.2019 г.** посланикът на Руската федерация в Баку Михаил Бочарников дава обстойно интервю за електронното издание „Caspian Energy Newspaper“, в което заявява, че що се отнася до евентуалното прокаране на Транскаспийския тръбопровод, позицията на Русия си остава неизменна: „Позицията на Русия по този въпрос си остава неизменна. Преди всичко ние сме длъжни да се ръководим от изискванията на ангажиментите, които сме поели по международните споразумения в областта на защитата и опазването на околната среда, а също така от разбирането, че хипотетичните и далече неочевидни изгоди за отделните „икономически оператори“ не трябва да надделяват над дългосрочните интереси на населението на прикаспийските държави и над перспективите за опазване на екосистемата на водоема“ [40].

Бочарников настоява, че подписаните юридически документи в дадената област свидетелстват за това – става дума за общото мнение на прикаспийските държави [38]. Тук вече се вижда сериозното разминаване в тълкуването на подписаната през 2018 г. Каспийска конвенция, която по принцип дава сериозен тласък на правното урежда-

не на използването на водите на Каспийско море и разграничаването на шелфа между държавите с излаз на него. Позицията на Азербайджан и Туркмения е естествено е противоположна на руската (и иранската) гледна точка. Противоположна е и американската позиция.

Помощник държавният секретар по енергетиката Сандра Оудкърк заяви през м. май, че във Вашингтон оценяват положително подписването на Конвенцията за статута на Каспийско море през миналата година и призовават Туркменистан да се възползва от постигнатите договорености между каспийските държави, за да се включи в Южния газов коридор, което ще даде на страната допълнителни приходи. „Ние смятаме, че споразумението за статута на Каспийско море е положителна крачка напред. Смятаме, че експортният коридор с Туркменистан има смисъл [да се построи]. Те [Туркменистан] сега изнасят газ в Китай, те имат потенциал и ще бъде прекрасно, ако те се свържат с Европа чрез Азербайджан или през други държави“ – беше заявила Оудкърк.

По нейно мнение това ще внесе допълнителна конкуренция на пазара: „Ние бихме искали Туркменистан да може да осъществи всички възможни опции. Това решение трябва да си го вземе Туркменистан. Както съм отбелязвала преди, Туркменистан зависи от един потребител, но неговата икономика може да получи по-активна поддръжка“, беше заявила Оудкърк [38].

На **5.07.2019 г.** посланикът на САЩ в Азербайджан Ърл Литценбергер прави изявление „в поддръжка на приноса на Азербайджан за осигуряването на енергийната безопасност на Европа и света“. Литценбергер заявява: „Ние изразяваме своята подкрепа за приноса на Азербайджан в осигуряването на енергийната безопасност на Европа и света. От тази гледна точка Азербайджан е единственият доставчик, алтернатива на руския газ за Европа по направление Изток – Запад. В частност Съединените американски щати поддържат проекта на Южния газов коридор и всички ангажирани в него компании“, подчертава посланикът [37].

Американският дипломат заявява още, че САЩ винаги са поддържали независимостта и просперитета на държавата още от деня на обявяване на независимостта на Азербайджан и сътрудничат във всички сфери на икономиката и политиката. „Важен фактор в осигуряването на енергийната безопасност на Азербайджан и Европа е борбата с кибернетичните заплахи. Ние препоръчваме на Азер-

байджан да направи този въпрос приоритетен. Южният газов коридор ще помогне на Азербайджан да укрепя двустранните си отношения с много държави в Европа”, заявява Литценбергер [37].

На следващия ден знамето на ЕС е развято официално в Ашхабад – създадена е делегация на ЕС в Туркменистан.

На **6.07.2019 г.** в Ашхабад се провежда среща между върховния представител на Европейския съюз по външните работи и политиката по сигурността и вицепрезидент на Европейската комисия – Федерика Могерини, и министъра на външните работи на Туркменистан – Рашид Мередов.

Двете страни обсъждат ключовите направления в новата стратегия на Европейския съюз за Средна Азия, в която е отбелязана важната роля на регионалното сътрудничество, социално-икономическото развитие, енергийната безопасност, създаването на благоприятен инвестиционен климат и съвместното разрешаване на екологични проблеми.

Също така двете страни обсъждат важни проекти в областта на развитието на транспортните системи и на регионалната енергийна инфраструктура, включително строителството на газопровода Туркменистан – Афганистан – Пакистан – Индия (TAPI), и отбелязват привързаността си към осъществяването на съвместните стратегически цели.

В рамките на преговорите страните подписват „Споразумение между правителството на Туркменистан и Европейския съюз, Европейската общност по атомна енергия за създаването и привилегиите и имунитета на делегацията на Европейския съюз в Туркменистан“. Това е ключов момент в развитието на отношенията между Туркменистан и ЕС [39].

На **12.08.2019 г.**, 6 дни след създаването на делегацията си в Ашхабад, Европейският съюз (ЕС) оповестява, че е възобновил преговорите с Туркменистан за своето участие във финансирането на строителството на Транскаспийския газопровод до Азербайджан. За това съобщава специалният представител на ЕС в Средна Азия – Петер Буриан, по време на Каспийския икономически форум: „През 2019 г. ЕС възобнови и се стареа да интензифицира преговорите за възможното си участие във финансирането на строителството на газопровода през Каспийско море“. Според него „Европейският съюз и Туркменистан обсъждат как да доставят туркменския газ в Европа“ [33].

На същия ден пресекретарят на президента Владимир Путин съобщава, че срещата между президентите на Русия, Азербайджан и Иран се отлага за по-късна дата: „Срещата на президентите на Русия, Азербайджан и Иран, която се планираше да бъде проведена тази седмица, се прехвърля за по-нататъшна дата по технически причини“, оповестява Песков [34]. Той обаче отказва да коментира естеството на „техническите причини“.

Възможна причина за отлагането на срещата на държавните глави на Русия, Азербайджан и Иран е иранското изявление от същия ден, насочено срещу изграждането на Транскаспийския газопровод.

На същия претоварен със събития **12.08.2019 г.** представителят на иранската National Gaz Company – Бехруз Намдари, оповестява на всеослушание, че Иран застава на позиция против строителството на газопровод в Каспийско море, защото той може да нанесе сериозни щети на екологията на региона. Позицията му е в пълен синхрон с многократните руски изявления в този дух, включително и с казаното от руския посланик в Баку в интервюто пред „Caspian Energy Newspaper“ от 4.07.2019 г.: „Строителството на газопровода от изток на запад през Каспийско море може да нанесе сериозни щети на екологията на региона. (...) Иран се обявява против неговото строителство“ [32], заявява Бехруз Намдари по време на Каспийския икономически форум, цитиран от РИА „Новости“. В неговото изказване от изключително значение е следващата реплика, с която той напомня, че Иран предлага на съседите си да се възползват от неговата налична инфраструктура – газопроводите и терминалите, за доставката на газ на световните пазари.

Следва събитие, на което също трябва да се отдаде подобаващо значение. На **13.08.2019 г.** президентът на Ислямска република Иран Хасан Роухани се обажда по телефона на президента на Азербайджан Илхам Алиев, за да го увери в най-добрите си чувства [31]. Официално причината за това е изказването на поздравления по повод на настъпването на Ейд ал-Адха (у нас празникът е известен като Курбан Байрам), но е повече от ясно, че президентът на Ислямската република е положил усилия да балансира негативните настроения от предишния ден: „Иран придава голямо значение на усилията за разширяване на отношенията и на сътрудничеството с Азербайджан“, заявява президентът Роухани според официалния му сайт. „За щастие ние наблюдаваме положителен ръст на сътрудничеството ни“, добавя той

[30]. Президентът на Иран дава висока оценка на текущите контакти между двете държави и поставя ударение върху това, че: „Република Азербайджан винаги е била приятелска и братска страна за Иран и това приятелство между двете нации ще се задълбочи и в бъдеще“.

От своя страна президентът на Азербайджан също поднася поздравленията си по повод на Ейд ал-Адха (в Азербайджан – Гурбан Байрам). Според него „близките иранско-азербайджански взаимоотношения са резултат на усилията и на двете държави“. Според Илхам Алиев „няма съмнение, че връзките между двете държави и нации ще стават по-добри отпреди и ще се развиват“ [31].

Тази размяна на официалности не бива да бъде подценявана. И двете държави вървят върху много тънък лед, опитвайки се да прокарат интересите си и да не пропаднат във водовъртежа на събитията.

Всъщност Азербайджан има основание да е много критичен към Иран, защото от началото на Нагорнокарабахския конфликт до сега Иран систематично подкрепя Армения. (В Армения официалната формула в медиите е „Нашият съюзник Русия и приятелски Иран“.) Без иранския внос пазарът на потребителски стоки в Армения би колабирал за 24 часа. Отделен въпрос е, че Армения се отблагодарява с доставки на оръжие за Иран, които стават повод за конфронтацията на президента Саргсян с американската администрация в края на 2008 – началото на 2009 г. [35].

Но очевидно, президентът Роухани разглежда Азербайджан не само като заплаха заради живеещото в Северозападен Иран многолюдно и компактно азербайджанско население, но и като потенциален партньор в много по-дълбока геополитическа игра.

Изявлението на иранския представител по време на Каспийския икономически форум е направено на фона на съобщението, че на **12.08.2019 г.** са възобновени преговорите между Брюксел и Ашхабад за участие във финансирането на строителството на Транскаспийския газопровод от Туркменбаши (Красноводск) в Тукменистан до Баку в Азербайджан. Този факт е подчертан по време на същия Кавказки икономически форум и от страна на специалния представител на ЕС в Средна Азия – Петер Буриан. Положителната позиция на Азербайджан е артикулирана неколккратно от президента на страната Илхам Алиев. Всичко това създава впечатление за доста конфронтационен контекст на протичащите събития.

Трябва обаче да се има предвид и една особеност. Руската държава просто не иска да има трансфер на природен газ от Туркменистан за Европа. В нейните представи това може да става само с руско посредничество, през руската газопреносна мрежа и, разбира се, в изгода на Русия. За да придаде лицеприятен вид на позицията си, руската дипломатия се облича в дрехите на защитник на околната среда, както се вижда и от интервюто на руския посланик в Баку.

„По-големият брат“ се сърди. (Азербайджанците наричат Русия къде иронично, къде демонстрирайки основателното си безпокойство от опитите за руска доминация в региона, „старший брат“ – „по-големият брат“.) Когато Русия се позовава на съображения, свързани с опазването на околната среда, страничните наблюдатели са най-малкото скептични, като се има предвид фактът, че в руската външна и вътрешна политика екологията е една от последните грижи. Очевидно е, че в случая това е максимумът на учтивост, която руската държава е способна да изрази, без да прозвучи съвсем агресивно.

Позицията на Иран не е „по-нюансирана“. Тя е РАЗЛИЧНА. За разлика от Русия Иран няма нищо против трансфера на туркменски или дори на казахски газ към Европа. Иран просто иска това да става през неговата газопреносна мрежа и през неговите пристанищни газови терминали. Сметката на иранците е колкото икономическа (защо да не съберат едни транзитни такси за преноса на туркменския газ през своята инфраструктура), толкова и геополитическа.

Ако огромните обеми природен газ, стигащи до 30 млрд. куб. м годишно, се пренасят през иранската инфраструктура, сближаването между Иран и Европа ще се засили. В Иран тежко преживяват офанзивата на Тръмп срещу „ядрената сделка“. Очакването на Техеран беше, че сключването на „ядрената сделка“ ще позволи на страната да излезе свободно на световните пазари на енергоносители и най-после да се върне към някогашния си просперитет и стандарт на живот. Офанзивата на Тръмп буквално посече тези очаквания.

Фактът, че ЕС изобщо не е във възторг от поведението на Тръмп спрямо Иран, дава на Техеран надеждата, че ако партнира по-сериозно с европейците, може да се получи сериозен разбой в позицията на Запада по въпроса за „газовата сделка“. Затова в Иран са готови да осъществяват транзит на туркменски природен газ за европейските държави през своята газопреносна мрежа и газови терминали.

Можем да си представим каква свада между САЩ и ЕС би предизвикало осъществяването на този вариант. Затова и от Вашингтон, и от Брюксел се стремят да тласнат напред строителството на Транскаспийския газопровод. В опозицията си на това съоръжение Русия и Иран са само тактически съюзници. Русия иска просто да няма самостоятелен износ на газ от Туркмения за Европа. Иран няма нищо против износа, но иска това да става през негова територия.

На всичкото отгоре досегашната политика на Тръмп за ерозиране на „ядрената сделка“ и за връщане на Иран под похлупака на санкциите е крайно изгодна на Русия. Колкото по-дълго остане Иран изолиран и без възможност да изнася свободно и без ограничения собствените си въглеводороди, особено своя нефт, толкова по-дълго Русия може да се надява на задържане на цените на по-високи нива. А руският държавен бюджет е функция на световните цени на нефта и газа – ни повече, ни по-малко.

Паднат ли цените на нефта и/или на газа, светкавично се нанася удар по руския бюджет, в т.ч. и по бюджета на отбраната, която в момента е ангажирана с демонстриране на руското могъщество по света. Да, но Иран разполага със значителни по запасите си „плитки“ находища на нефт, себестойността на чийто добив по чисто технологични причини би била много по-ниска примерно от добива на нефт зад полярния кръг, накъдето е тръгнала Русия.

По този парадоксален начин интересите на уж добрите съюзници Русия и Иран се разминават. По въпроса за санкциите над Иран Тръмп и Путин фактически бяха близки съюзници през целия мандат на американския президент.

Всичко това е сбита картина на изключително сложната ситуация в Каспийския регион, както и около алтернативните доставки на природен газ за Европа от Азербайджан и Туркменистан.

ТРАНСКАСПИЙСКИЯТ ГАЗОПРОВОД – ГОРДИЕВИЯТ ВЪЗЕЛ НА ОТНОШЕНИЯТА В СРЕДНА АЗИЯ И ЗАКАВКАЗИЕТО. 23-ГОДИШНИТЕ УСИЛИЯ ЗА ОТВЪРЗВАНЕТО МУ

В много отношения Транскаспийският газопровод е гордиевият възел на взаимоотношенията в региона, които могат да имат отражение дори и върху глобалното противопоставяне между Великите си-

ли. Противниците на газопровода са известни – Иран и Русия. Но строежът на газопровода има и могъщи поддръжници – „меката“, но огромна икономическа сила на Европейския съюз и „твърдата“ сила на САЩ, които безкомпромисно настояват за диверсификация на доставките на енергоносители в Европа.

От друга страна регионалните сили също са свършили доста работа до този момент. Възлово значение има срещата между двамата президенти – Гурбангуль Бердимухамедов и Илхам Алиев, на **22.11.2018 г.** в Ашхабад.

Посещението на президента на Азербайджан в Туркменистан беше подготвяно дълго и внимателно. На заседание на правителството на Туркменистан президентът Гурбангуль Бердимухамедов (Гурбангулы Бердымухамедов) дава специални указания срещата да бъде проведена на най-високо равнище.

На два пъти туркменистански делегации посещават Азербайджан. Президентът на Азербайджан приема последователно на **18.10.2018 г.** туркменистанска делегация начело с министъра на външните работи Рашид Мередов, а на **30.10.2018 г.** – делегация, водена от вицепремиера на Туркменистан, отговарящ за въпросите на транспорта, – Мамметхан Чакъев (Мамметхан Чакыев).

Разговорите между Баку и Ашхабад са много интензивни, защото се обсъждат твърде много теми. Двете страни преговарят за рамките на сътрудничеството си по транспортния коридор „Лазуритов път“, който минава през територията на Афганистан, Туркменистан, Азербайджан, Грузия и Турция.

Освен това на тези срещи Азербайджан отива с много сериозно портфолио от нови изградени транспортни и инфраструктурни проекти: ново търговско пристанище на Каспийско море, стратегическата нова фериботна връзка през Каспийско море и железопътната магистрала Баку – Тбилиси – Карс.

Двете фериботни връзки през Каспийско море, които Азербайджан предлага, са Баку – Алят (Азербайджан) – Актау (Казахстан) и Баку – Алят (Азербайджан) – Туркменбаши (Туркменистан). Транскаспийската фериботна връзка Баку – Алят (Азербайджан) – Туркменбаши (Туркменистан) работи още от 1963 г., но през 2014 г. е пусната в експлоатация нова, много по-модерна фериботна връзка. (На 6.10.2014 г. азербайджанските железопътни линии в лицето на акционерното дружество ЗАО „АЖД“ обявяват откриването на новата фе-

риботна връзка от станция Алят). В миналото град Туркменбаши е известен със старото си име Красноводск. В днешно време правителствата на Азербайджан и Туркменистан работят усилено над разширяването на възможностите на тази фериботна връзка в рамките на известната програма TRACECA. Крайната цел е превръщането ѝ от железопътна в многоцелева, за да могат да се превозват и автомобили, товари, които не са качени на железопътни вагони и пътници.

През м. май 1996 г. президентите на Грузия, Азербайджан, Туркмения и Узбекистан подписват четиристранно споразумение, което да урежда функционирането на коридора, който свързва четирите държави, и да дава на държавите от Средна Азия възможно най-кратък път към Черно море. Подписаното споразумение предвижда не само възстановяване на транзитното превозване на товари, но и създаване по режим на повсеместно благоприятстване на товаропотоците, въвеждане на изгодни тарифи, създаване на координация в системата на охрана на товарите по пътя на придвижването им.

Днес при наличие на товари в морето излизат, за да обслужват фериботната връзка, до 8 кораба от типа „Дагестан“. Шест от тях са по-стари. Това са корабите „Академик Топчубашов“, „Дагестан“, „Азербайджан“, „Академик Гейдар Алиев“, „Професор Гюль“ и „Нахичевань“. Два са по-нови – „Меркурий - 1“ и „Меркурий - 2“. Корабите са построени в корабостроителницата „Уляник“ в бивша Югославия. Всички изброени кораби плават под азербайджански флаг.

Всеки от корабите може да вземе на борда си до 28 железопътни вагона и до 200 пътници. Пристанищата Баку и Туркменбаши разполагат с необходимото оборудване за безпроблемно слизване на вагоните от корабите на железопътните линии в пристанищата.

Пристанищата Баку и Туркменбаши се намират на практика на един и същ паралел, като разстоянието между тях е 306 км. Обикновено фериботите преодоляват това разстояние за 12 часа. В случай, че трябва да се стигне от Баку до Ашхабад по суша, преминавайки по руските, казахските и узбекските железопътни линии, необходимото време е една седмица. Това обяснява много важното значение на въпросната фериботна връзка.¹

¹ Вж.: **Интер** Рейл Сервис. Каспийские паромы. [онлайн]. http://www.interrail.ru/services/paroms/kaspiyskiy_parom.php

Азербайджанците с основание имат самочувствието, че тези осъществени проекти ги правят не „прозорец към Европа“, а „европейска врата“ за държавите от Средна Азия. Естествено туркмените са силно заинтересувани да използват новите транспортни и логистични възможности, които Азербайджан може да им предостави, още повече че имат примера на Казахстан, който вече широко използва тези опции.

По този начин срещата между двамата президенти – Гурбангулй Бердимухамедов и Илхам Алиев, на 22.11.2018 г. в Ашхабад е подготвена наистина много добре. На пресконференцията след срещата Илхам Алиев заявява: „Подписани са повече от 20 документа и всеки от тях има конкретен характер. Това е показател за нивото на нашите отношения, показател за обема на сътрудничеството и за братското отношение един към друг. Само с близка държава може да се работи по такива различни направления“.

Според Илхам Алиев споразумението за увеличаване на обема на прехвърляните товари между международните морски пристанища на Туркменбаши и Баку създава възможност за нарастване на стокооборота и на транзитните превози. „Съвременната инфраструктура и големите инвестиции в транспортния сектор създават прекрасни условия за работа. Ние безусловно ще видим нарастване на транзита между нашите две страни по маршрутите Изток – Запад и Запад – Изток“, отбелязва президентът на Азербайджан.

Разбира се, по всеобщо мнение най-интересният въпрос, свързан със срещата Алиев – Бердимухамедов, е бил възможността да се построи транскаспийски газопровод, което би позволило на Туркменистан да се възползва от транзитния потенциал на Южния газов коридор, създаден от Азербайджан, и да изкара на европейския пазар своите запаси от природен газ.

През август 2018 г. президентът на Азербайджан Илхам Алиев отбелязва, че решението за Транскаспийския газопровод трябва да се вземе от Туркменистан. На срещата Алиев – Бердимухамедов президентът на Туркменистан прави доста силно заявление: „Туркменистан и Азербайджан, бидейки едни от най-големите световни производители на въгледороди, се застъпват за принципа на диверсификацията на доставките на енергоносителите като едно от решаващите условия за осигуряване на глобалната енергийна сигурност“.

По думите на Гурбангуль Бердимухамедов в областта на енергийното сътрудничество двете държави са се договорили да увеличават усилията си „по създаване на многовариантна система за доставки на енергоносители на международните пазари, в т.ч. и в европейско направление“. Президентът на Туркменистан не просто намеква, а подчертава, че работата в тази посока ще продължи не само в двустранен формат, но и с международни партньори. След което отбелязва, че на срещата е била подчертана ефективността на срещите във формат Туркменистан – Азербайджан – Турция.

Впрочем Туркменистан е недвусмислено предупреждаван от политическите анализатори не само от Европа и САЩ, но и от съседните държави, да бъде внимателен в отношенията си с Русия, и в частност с „Газпром“. Във връзка със срещата между Илхам Алиев и Гурбангуль Бердимухамедов азербайджанската политическа наблюдателка Нурани коментира, че „Азербайджан е хвърлил на Туркменистан спасителен пояс“. Тя пише: „Много експерти още в средата на „нулевите години“ (2004 – 2006) заговориха за това, че експортните планове на „Газпром“ надхвърлят наличните обеми газ, с които разполага компанията, и напълно е възможно Русия да разчита на препродажбата на „синьото гориво“ на други държави. Да напомним, че проектът „Турски поток“ дойде на мястото на газопровода „Южен поток“, при който се предполагаше изграждане на четири ръкава. И най-важното, този беше замислен не на последно място във връзка с азербайджанския газ от „Шах Дениз II“, който Руската федерация мислеше да купува също направо при сондажите. И когато в Баку направиха избор в полза на собствения си независим износ, европейските експерти констатираха: „Южен поток“ загуби смисъл.

Вместо него Русия пусна „Турски поток“, но при него вече са два ръкава вместо четири. Не е решен въпросът за износа на газ в Европа (заради което се строи и вторият ръкав). Има съмнения в рентабилността на проекта. И накрая трудно е да се смята за случайно съвпадение, че точно на фона на тържествените церемонии в Турция *(по завършването на морския участък на „Турски поток“ – бел. авт.)* Москва отново предлага на Туркменистан да ѝ продава газ направо от находището.

Предположението, че „Турски поток“ е замислен да препродава туркменски газ, има най-малкото право на съществуване. Другият въпрос е ще направи ли Туркменистан крачка в посока на същия то-

зи „руски тръбопроводен капан“, от който вече няколко години се опитва да се измъкне“ [44].

През 2018 г., когато се провежда разглежданата среща, въпросът за Транскаспийския газопровод съвсем не е някаква новост. За първи път идеята е формулирана може би през 1996 г. През 1999 г. правителството на Туркменистан, „Дженерал Електрик“ и „Бехтел Груп“ започват предварителни проучвания, като са подписани няколко предварителни споразумения, свързани с Транскаспийския газопровод [51].

Пред проекта обаче изникват тежки проблеми, като главна пречка за разрешаването му винаги изниква въпросът за правния вакуум около статута на Каспийско море. Морските граници между крайбрежните държави (Русия, Иран, Казахстан, Азербайджан и Туркменистан) по онова време не са прокарани [51].

На проекта се противопоставят, общо взето, неприкрито и Русия и Иран в качеството си на два от основните производители на природен газ в света. Те не желаят проектът да напредва и се противопоставят на строителството на газопровод в спорните води на Каспийско море [51].

По ирония на съдбата откриването на газовото находище „Шах Дениз“ на брега на Азербайджан през 1999 г. първоначално се отразява негативно на перспективите на Транскаспийския газопровод. Става така, защото откриването на „Шах Дениз“ позволява да се черпи природен газ, който може да се транспортира, като се използва трасето на Южния газов коридор (Азербайджан – Грузия – Турция), вместо някой да се занимава с каспийските международноправни спорове [51].

Въпреки това идеята за Транскаспийския газопровод не е напълно изоставена, защото първоначално добивът на природен газ в Азербайджан е относително по-малък. През 2013 г. по газопровода Баку – Тбилиси – Ерзерум се доставят годишно по 4,7 млрд. куб. м. Още тогава се знае, че включването на находището „Шах Дениз II“ ще осигури още 10 млрд. куб. м природен газ за износ в Европа, но и това не е достатъчно. На всички е ясно, че включването на ресурсите на Туркменистан в доставките по Южния газов коридор ще го направи много по-сериозна алтернатива на руските газови доставки. Проектът на Транскаспийския газопровод възкръсва [51].

През пролетта на 2014 г. започва нова трескава дейност по Транскаспийския газопровод. Начинанието е силно катализирано от руската интервенция в Крим и неговата анексия. Преносът на руски

газ през Украйна става под въпрос и включването на Туркменистан към Южния газов коридор става особено привлекателно.

Външният министър на Туркмения Рашид Мередов пристига на непланирано посещение в Баку на **2.04.2014 г.** Това е първата среща между високопоставени лица от Туркменистан и Азербайджан след 2009 г.

На **11.04.2014 г.** президентът на Туркменистан Бердимухамедов поставя ударение на Транскаспийския газопровод като приоритетен проект за страната му. На **18.04.2014 г.** президентът на азербайджанската държавна нефтена компания SOCAR пристига на спешно посещение в Туркменистан и се водят разисквания по възможностите за осъществяване на проекта.

Когато се анализират тези събития, винаги трябва да се има предвид, че преговорите се водят на фона на не особено добро наследство от близкото минало: държавният глава на Туркменистан, управлявал преди Бердимухамедов, – президентът Ниязов, известен като Туркменбаши, е изказвал доста непремерени претенции спрямо азербайджанските нефтени полета в каспийския шелф и едва не докарва двете държави до открит конфликт.

За съжаление, и на туркмените, и на азербайджанците Транскаспийският газопровод не може да бъде обект само на двустранните отношения между двете им държави. Той зависи в огромна степен от подкрепата от Запада (от Европа – като потенциален потребител на туркменския газ, а от САЩ – като политическа подкрепа за диверсификация на доставките) и от това доколко Русия ще саботира проекта.

Както може да се очаква, Русия и Иран не отслабват опозицията си срещу Транскаспийския газопровод. Това вероятно става причина Конвенцията за използването на водната повърхност на Каспийско море и за разграничаването на контрола върху морското дъно да се забави чак до м. август 2018 г., като неяснотите около Транскаспийския газопровод остават и след нейното подписване.

Тогава, през 2014 г., напрежението е голямо, защото всички са убедени, че Русия е готова да използва всякакви средства, за да пресече опитите да бъде конкурирана на европейските газови пазари. Срещата на каспийските държави, проведена на **22.04.2014 г.**, не донася никакъв напредък по въпроса. Тогава анализаторите не изключват използване както на икономически мерки, така и на военни средства от страна на Русия, за да защити своите ключови интереси.

През **юни 2014 г.** председателят на Европейската комисия Мануел Барозу посещава Азербайджан и Туркменистан с явното намерение да насърчи работата по Транскаспийския газопровод. Но Русия продължава да оказва ефективна съпротива. Докато държавите с излаз на Каспийско море продължават да спорят за морските си граници и разграничението на континенталния шелф, всякакви енергийни проекти там автоматически стават обект на обструкция [49].

От своя страна Русия оспорва конкретно Транскаспийския газопровод, използвайки различни правни аргументи, но на всички е ясно, че съображенията ѝ не са от абстрактно естество, а са изключително стратегически. Русия не иска да допуска под каквато и да е форма конкуренти на европейските газови пазари [49].

Руските страхове са напълно основателни, защото от първоначално лансирания през 1996 г. 300-километров Транскаспийски подводен газопровод, който трябва да свърже Тукменбаши с Баку, се очаква да подава годишно по 30 млрд. куб. м туркменски газ по Южния газов коридор за Европа [48].

Голямото безпокойство на руснаците идва от това, че с относително малка инвестиция от около 5 млрд. американски долара доставката на природен газ от Туркмения в Турция и в Европа може да стане реалност. Застрашен е монополът на руските газови доставки за балканските държави и за Централна Европа.

Първоначално руското безпокойство не е чак толкова силно, защото след аварията на газопровода, свързващ Туркменистан и Русия през 2009 г., предизвикана преднамерено от руската страна, Ашхабад се насочва към износ за Китай, където потребностите са неограничени и руските интереси не са заплашени. Междувременно, използвайки тактиката на протакане на преговорите за определяне на морските граници в Каспийско море, Русия и Иран блокират напредъка на Транскаспийския газопровод.

Руснаците разчитат и на влиянието си върху Туркменистан чрез доставките на оръжие и военното сътрудничество, както и на открояващия страх на Ашхабад, че Москва може да се намеси със сила във вътрешните му работи [48]. Примерът с анексията на Крим и с войната в Донбас е пред очите на туркменското ръководство.

Но въпреки тези страхове проектът на Транскаспийския газопровод продължава да се обсъжда напълно сериозно.

На **7.11.2014 г.** президентът на Турция Реджеп Тайип Ердоган пристига в Ашхабад. Това е първото му посещение в Туркменистан като президент на Турция. Посещението е ознаменувано с цяла серия споразумения между турски и туркменски енергийни компании за доставка на туркменски природен газ в Турция. Знаейки колко ревнив е руският съсед, лидерите на Турция и Туркмения не начертават ясно пътя, по който туркменският газ ще стигне Анадола, но на всички е ясно, че се визира Транскаспийският газопровод [48].

На следващата седмица азербайджанският президент Илхам Алиев заявява публично, че страната му проучва маршрутите, по които азербайджанският природен газ би могъл да стигне Централна Европа. Така се стига до **19.11.2014 г.**, когато ръководителят на азербайджанската държавна нефтена компания Ровнаг Абдуллаев пристига на посещение в Туркменистан и заявява открито, че Азербайджан е готов да достави цялата необходима инфраструктура, необходима за изграждането на Транскаспийския газопровод. За да бъде ужасът в Москва пълен, Абдуллаев хвърля във въздуха репликата, че доставките на природен газ от каспийския регион ще дадат сигурност на клиентите на компанията (SOCAR), както и на производителите на енергия [48].

Работата е там, че новите геополитически обстоятелства „наливат вода във воденицата“ на Транскаспийския газопровод. Европа и Турция имат сериозни съмнения доколко Русия е надежден доставчик на енергоносители. Причината естествено е кризата в Украйна. По парадоксален начин Русия сама допринася допълнително за тези съмнения чрез анонсите си за диверсифициране на своята експортна стратегия. Руснаците протръбват, че вече няма да разчитат само на западните пазари и ще пренасочат усилия към Източна Азия. Западните пазари съответно реагират адекватно на тези заявления.

Наблюдатели и анализатори междуременно обръщат внимание на факта, че руското влияние в бившите държави от СССР спада отново поради събитията в Украйна – в Крим и в Донбас. Дори Беларус, да не говорим за Казахстан, има своите безпокойства, че „Руската пролет“ може да разцъфти и на нейна територия. Всяка от държавите от бившия СССР подлага на преоценка степента, до която се съобразява с желанията на руснаците. И колкото и предпазливи да са всички, тази промяна все повече тласка държави като Туркменистан и Азербайджан да залагат проекти, които влизат в колизия с интересите на Русия.

Това състояние на нещата в края на 2014 г. става причина руската външна политика да си изпусне нервите за пореден път в лицето на външния министър Лавров, който заявява, че от страната му трябва да се иска мнение, ако не и съгласие, по всеки един проект, свързан с Каспийско море.

На **19.11.2014 г.** Сергей Лавров публично заявява неодобрението си за Транскаспийския газопровод. Говорейки пред руската Държавна дума, външният министър на Русия заявява, че всяка държава има правото да си подбира икономическите партньори, стига това да не нарушава интересите на нейните съседи. След което пояснява, че проектът за доставяне на туркменски природен газ в Европа накърнява руските интереси [48].

По това време Русия все още може свободно да се възползва от правния вакуум около Каспийско море. Отделен въпрос е, че, както отбелязват политическите наблюдатели, „тя има и необходимата военна сила, за да предотврати Транскаспийския проект“ [48].

Светът напрегнато следи каква политика ще възприеме Москва – да пресече агресивно транскаспийския проект или да се интегрира в него. Подобна практика руските управници имат. Както беше отбелязано преди, когато Туркменистан и Китай построяват свързващия ги газопровод в Средна Азия, големи руски фирми построяват по-голямата част от съоръжението [53].

Освен това Русия успява в някаква степен, ако не друго, то поне „да държи ръка на пулса на газовата търговия в Средна Азия“, дотолкова, доколкото по това време отрасловата организация на енергийния сектор в Казахстан се ръководи от член на борда на „Газпром“. Тимур Аскаревич Кулибаев е „независим директор“ и член на борда на „Газпром“ от 2011 г. Едновременно с това той е председател на Казахстанската асоциация на юридическите лица от нефтения, газовия и енергийния сектор (KAZENERGY) от 2005 г. и председател на президиума на Националната камара на предприемачите в Република Казахстан (Atameken).²

Междувременно обаче временният тактически съюзник на Русия – Иран, е дал своята заявка да замести поне частично руснаците на европейските пазари на енергоносители.

² **Gazprom.** About Gazprom. Governing Bodies. Board of Directors. Timur Kulibaev. [online]. <http://www.gazprom.com/about/management/directors/kulibaev/>

АМБИЦИИТЕ НА ИРАН ПО ОТНОШЕНИЕ НА ТРАНЗИТА НА ТУРКМЕНСКИ ПРИРОДЕН ГАЗ ЗА ЕВРОПА

На **7.05.2014 г.** заместник-министърът на петрола, отговорен за международните въпроси и търговията, – Али Маджеди, огласи желанието на Техеран да изнася природен газ за Европа. Той е твърде конкретен, като дори посочва три маршрута, по които би могъл да се извършва експортът. През предишните седмици ирански представители пък открито говорят за възможността Иран да транзитира туркменски природен газ [50].

Тук впрочем можем да открием ясно днешното различие в мотивите, с които Русия и Иран се противопоставят на Транскаспийския газопровод. Русия е изцяло против самостоятелните доставки на туркменски газ в Европа, а Иран просто иска да транзитира туркменския газ, вместо последният да пътува за Азербайджан по дъното на Каспийско море.

Разбира се, в духа на най-добрите източни традиции иранските представители се опитват да успокоят Москва, като постоянно излъчват послания, че уважават традиционната роля на Русия като най-голям доставчик на природен газ за европейския пазар.

По това време обаче тези думи са слабо успокоение за руснаците. Това е времето, когато се очаква рязко подобряване на американско-иранските отношения. Пазарите на енергоносители са готови да приемат Иран като доставчик. Техеран се готви да се завърне и на нефтения, и на газовия пазар. **Според оценки на статистическия преглед на световната енергетика на „Бритиш Петролеум“ (BP Statistical Review of World Energy) от пролетта на 2014 г. доказаните запаси на Иран от природен газ са 33,6 трлн. куб. м, които надхвърлят доказаните запаси на Русия, които са 32,9 трлн. куб. м [50].**

Техеран бърза да се възползва от благоприятната обстановка за него, но изостава от Русия по отношение на инвестиции в инфраструктурата и производствени нива. Отрицателно се отразяват и тези близо 35 години на тежки отношения със Запада, както и трудните теренни особености и продължаващите санкции. Те намаляват способността на Иран да развие експортната си инфраструктура. Иран има повече природен газ от Русия, но Техеран се сблъсква с много пречки пред достъпа до находищата си и тяхната експлоатация.

Голямата надежда на Иран по това време са напредващите преговори със западните партньори за сключване на знаменитата „ядрена сделка“, която трябваше да доведе до вдигане на санкциите над Иран от страна на САЩ и на ЕС. Според наблюдателите на енергийните пазари, докато траят преговорите, Иран работи енергично за привличане на потенциални чуждестранни инвеститори, предимно от Европа и Азия, надявайки се да изкара на световния пазар големите си запаси от въгледороди и пазара си на потребителски стоки.

Наблюдателите не пропускат да забележат, че част от тази стратегия на подчертаване на способността на Иран да доставя енергоносители в Европа е успешна поради факта, че европейските потребители точно по това време преосмислят своята зависимост от руските доставки. (Причините за това преосмисляне вече бяха посочвани на няколко пъти и не е нужно да бъдат повтаряни повече.) Едновременно с това Иран се опитва да използва стратегическото си географско положение, за да засили позициите си на преговорите по „ядрената сделка“, подчертавайки потенциала си да играе ролята на връзка за доставките на енергоносители между Каспийския регион и Средна Азия, от една страна, и пазарите в Близкия изток и Европа, от друга [50].

Европа винаги е наблюдавала с внимание запасите от природен газ на Туркменистан, които през 2014 г. са оценявани на 17,5 трлн. куб. м. Тези ресурси обаче остават недостъпни за европейците десетилетия наред. Европейците търсят път за транспортиране на природния газ, който да не включва доминираното от Русия Каспийско море или пък поставения под тежки санкции Иран.

Иран обаче успява да създаде и да поддържа, общо взето, положителни отношения с Ашхабад и резултатът е, че между двете държави през годините са се създали в дългосрочен план по-стабилни търговски и политически взаимоотношения в сравнение с връзките на Ислямската република с другите ѝ източни съседи.

Един от най-добрите примери на тези ползотворни взаимоотношения според наблюдателите е интерконекторната връзка на газопроводите в Североизточен Иран и газопреносната мрежа на Туркменистан. Туркменистан доставя природен газ на иранския град Рашт, сочен като „каспийска провинциална столица“, както и на втория по големина град в страната – Машхад. Това става през два газопровода с общ годишен капацитет 20 млрд. куб. м природен газ.

Годишният внос на Иран е по груба оценка половината от капацитета на тези газопроводи [50].

Някой би се запитал защо държава с такива запаси от природен газ като Иран внася същия енергоносител от Туркменистан. Отговорът е, че това отново се дължи на географията. Теренните особености са такива, че има места в Иран, където газоснабдяването става възможно чрез доставки от Туркменистан. Такъв е случаят с втория по големина град в страната – Машхад. Машхад някога е бил град в оазис, намиращ се по трасето на древния Копринен път, свързващ Персия със Средна Азия. Там е гробницата на Реза – осмия поред шиитски имам. Това буквално е „бетонирало“ ролята на днешния град Машхад като много важен културен, религиозен и урбанистичен център, както и като най-свещения град в Иран.

Разбира се, теренните особености, и най-вече собствените газови ресурси на Иран ограничават възможностите Иран да увеличава постоянно ролята си на потребител на туркменски природен газ, още повече че запасите на Туркменистан са четвъртите по големина в света.

Стана дума, че между Иран, от една страна, и Азербайджан и Туркменистан, от друга, има спорове върху разделянето на шелфа на Каспийско море [47], но това не пречи на Техеран да предлага услугите си, за да служи за транзитна държава по отношение на туркменския газ през 2014 г.

На **11.03.2014 г.** управляващият директор на Националната иранска газова компания (National Iranian Gas Co.) Хамидреза Араки оповестява публично, че Иран е готов да осъществява транзит на туркменски природен газ до арабските държави от Персийския залив.

Всъщност Иран е правил още по-смели стъпки по посока на осъществяване на транзит на туркменски газ. През 2012 г., когато президент на Иран все още е Махмуд Ахмадинежад, Иран и Турция постигат споразумение за транзит на туркменски газ до Европа(!)

Този блестящ план е провален от възникналите противоречия между Турция и Иран по повод на конфликта в Сирия, от санкциите на Запада срещу Иран и от вътрешнополитически проблеми. Разбира се, не бива да се пропуска фактът, че географията, сиреч теренните особености, също представляват сериозна пречка за осъществяването на подобна сделка за свързване на Средна Азия със световните пазари на енергоносители през Иран и Турция. Но фактът, че противоре-

чията между Иран и Турция по повод на войната в Сирия блокират транзита на туркменски природен газ през Иран, дава по-различна гледна точка на смисъл от участието на Русия в сирийския конфликт.

Точно подкрепата на Русия (отново в тактически съюз с Иран) дава възможност на Башар Асад да бъде абсолютно неотстъпчив спрямо опозицията си, да говори за война до победен край и да е изключително брутален спрямо цивилното население на териториите, контролирани от опозицията. За Иран конфликтът в Сирия е и религиозна война, и част от конфликта със Саудитска Арабия и коалираните с нея държави от Персийския залив. (От държавите от Персийския залив само Катар поддържа добри отношения с Иран.)

В крайна сметка Русия прави всичко възможно конфронтацията между Турция и Иран в Сирия да продължи колкото е възможно по-дълго, като едновременно с това непрекъснато се заиграва с всяка от двете държави поотделно. Получава се така, че проксивойната, водена в Сирия между Саудитска Арабия и с-ие, от една страна, и Иран, от друга страна, помага в огромна степен на Русия да блокира развитието на сътрудничеството между Турция и Иран. Стратегическата изгода на Русия от такъв развой на нещата е огромна.

Всичко това показва, че руското участие във войната в Сирия на страната на Башар Асад е резултат не просто (или поне не само) на мания за величие и желание за глобална демонстрация на сила. За това участие има и много сериозен рационален мотив и това е саботирането на транзитирането на туркменски газ по сухопътния маршрут южно от Каспийско море, през Иран и Турция. В това отношение на този етап Русия се справя отлично от своя гледна точка.

Но никога няма пълно щастие. Блокирайки сухопътните маршрути за транзитиране на туркменския природен газ, Русия без да иска фокусира обратно вниманието на инвеститорите върху също крайно нежелания за нея вариант – Транскаспийския газопровод. В тази посока работи и фактът, че макар че Североизточен Иран да се захранва с природен газ от Туркменистан по газопровод, който обслужва втория по големина град в Иран – Машхад, и намиращия се на Каспийския бряг Рашт, съществуващата инфраструктура няма капацитет да осъществи пренасянето на планираните 30 млрд. куб. м природен газ годишно.

Освен това планинската верига Алборз (известна и като Албурз, Елбурз и Елборз; сходството с името на най-високия връх в Кавказ

най-вероятно не е случайно), която започва от границата с Азербайджан и се простира по целия южен бряг на Каспийско море, би осъпила в много голяма степен изграждането на разглежданата евентуална сухопътна връзка. През 2014 г., в дните на най-големия оптимизъм за бъдещето на отношенията между Запада и Иран, експертите основателно се питаха дали ако санкциите бъдат вдигнати, Иран няма да направи свой приоритет първо развитието на добива на собствените си находища и експортен капацитет, вместо да инвестира в помощ за износа на Туркменистан [50].

Така или иначе и икономиката, и географията, и глобалната политика тласка нещата към изграждане на Транскаспийския газопровод.

ВРЪЩАНЕ В НАШИ ДНИ

От изложеното дотук ясно се виждат икономическата и техническата състоятелност на идеята за използване на туркменския газ за захранване на потребностите на европейските енергийни пазари. Вижда се и икономическата, и техническата адекватност на идеята за прокарване на Транскаспийски газопровод.

От прегледа на хода на събитията става ясно, че въпреки упоритата съпротива на Русия, подпомагана и от Иран (макар и с различни мотиви), идеята за Транскаспийския газопровод не само че не „отмира“, а непрекъснато събира нови поддръжници. **Последните новини вече сочат и за появата на китайски интерес към проекта.**

На 16.08.2019 г. туркменските и азербайджанските медии оповестяват новината, че консорциум от първокласни компании, като европейските Edison Technologies GmbH, MMEC Mannesmann GmbH, Air Liquide Global E&C Solutions, съвместно с китайската SINOPEC Engineering Group е заявил готовността си да осъществи проекта на Транскаспийския газопровод. Намерението е обсъждано по време на среща на представителите на консорциума със заместник-председателя на Министерския съвет на Туркменистан Миртгелди Мередов (Myratgeldi Meredov) и със съветника на президента на Туркменистан по нефтените и газовите въпроси – Ягшигелди Илясович Какаев [28].

Още на сесията „Енергетическият потенциал на Каспийско море“ на Каспийския икономически форум (състоял се в град Туркменбаши (Красноводск) на 11 – 12.08.2019 г.), чийто модератор е бил точно Ягшигелди Какаев, консорциумът е обявил готовността си да

положи по дъното на Каспийско море тръбопровод с дължина 300 км, да пробие необходимия брой сондажи за газ „до ключ“ и да построи заводи за газоочистка и компресорни станции, които да осигурят на транскаспийската магистрала пречистен газ и цялата необходима инфраструктура [28].

Според агенция „Orient“, цитирана от азербайджанските медии, генералният директор на Edison Technologies GmbH Едисон Касапоглу е заявил следното: „Всяка компания в нашия консорциум притежава своя уникална технология, може да се каже умение. Обединени в консорциум, ние сега можем да дадем живот на такъв смел проект, като газопровода от Туркменистан до Азербайджан по дъното на Каспийско море. Европейският пазар е заинтересуван от него и ние смятаме това за отлична стъпка, за да се върнем отново в перспективния Каспийски регион“ [28].

Сякаш за да не остане никакво съмнение за намеренията на консорциума, Касапоглу заявява изрично: „След полагането на Транскаспийския газопровод до бреговете на Азербайджан туркменският газ може да се доставя в Турция и след това в Европейския съюз било през Трансанадолския газопровод, било по нов маршрут, достигащ до границите на ЕС в съответствие с изискванията и предложенията на съседните държави“ [26].

„Докато полага газопровода по дъното на Каспийско море, компанията стриктно ще се съобразява с всички изисквания и стандарти по отношение на околната среда, заложи в международни договори и в Рамковата конвенция за защита на морската среда на Каспийско море“, уверява публиката Касапоглу, като добавя, че батиметричните, геофизическите и геотехническите изследвания и проучвания, преценяването на адекватни профили на морското дъно (*за прокарване на трасето на газопровода – бел. авт.*), отстраняването на препятствия по трасето на газопровода ще бъдат внимателно и добросъвестно взети предвид по време на проектирането на подводната конструкция на газопровода [26].

„Изискванията за контрол на плавателността, възможността за поддръжка, защитата срещу вътрешна и външна корозия, защитата срещу други заплахи и повреди също ще бъдат удовлетворени. (...) Консорциумът ще се съсредоточи върху оценката на всички видове потенциални рискове за околната среда, свързани с планирането и изпълнението на подводния тръбопровод“, подчертава Касапоглу.

Консорциумът възнамерява да постигне целите в областта на защитата на околната среда, които си поставя, чрез провеждане на специални изследвания и обсъждания на въздействието върху околната среда на всеки етап на проекта. Касапоглу вярва, че ще се направят стъпки за привличане на международна експертиза, като по този начин държавите с излаз на Каспийско море да бъдат удовлетворени по отношение на екологичната сигурност на морския басейн.

„Ние сме готови да предоставим нашите знания и многогодишен работен опит в областта на осъществяването на подобни широкомащабни проекти, като изграждането на Транскаспийския газопровод, за да укрепим глобалната енергийна сигурност“, заявил Касапоглу [26].

В края на срещата между представителите на европейско-китайския консорциум и туркменистанската държава в лицето на заместник-председателя на Министерския съвет на Туркменистан Мир-тгелди Мередов (Myratgeldi Meredov) и съветника на президента на Туркменистан по нефтените и газовите въпроси Ягшигелди Илясович Какаев се стига до договореност двете държави да се срещнат отново в близко бъдеще, за да обсъдят проекта в подробности и да разгледат съществуващите механизми, както и евентуални бъдещи механизми за по-нататъшно осъществяване на нови инвестиционни проекти в Туркменистан [26].

Този анонс вещае трудни дни за политиката на блокиране и спъване на изграждането на Транскаспийския газопровод. Към „меката сила“ на ЕС, на който е нужен туркменският газ, и към „твърдата сила“ на САЩ, които подкрепят тръбопровода, се присъединява и китайският търговски интерес.

Китайската компания SINOPEC Engineering (Group) Co. Ltd. е холдингова компания със седалище в Пекин, която се занимава с рафинерии за преработка на нефт и има сериозни интереси и постижения в химическата промишленост. Тя предоставя услуги в областта на инфраструктурата, като съхраняване на нефт и газ, тръбопроводен транспорт, изграждане на допълнителни тръбопроводи, ремонт и поддръжка на тръбопроводи, повдигане и доставка на тежка извънгабаритна екипировка. Компанията също така проектира и разработва екипировка за нефтените рафинерии.

Edison Technologies е инженерингова и консултантска компания, която предлага широка гама услуги в леката и тежката индустрия, нефтената и газовата промишленост, електрониката. Компанията също така

предлага управление на детайлно планиране, предварителни проучвания и проучване на финансовите възможности за различни проекти.

ММЕС Mannesmann е независима германска инженерингова компания контрактор, която предлага пълна верига услуги, започвайки с ранни, първоначални проучвания до фазата на прилагане и осъществяване на проекта. Компетентността на компанията се простира от нефт и газ, химикали, метали и минен добив до възобновяеми енергийни източници.

Air Liquide Global E&C Solutions осъществява инженеринговата и строителната дейност на Air Liquide Group – световен лидер в технологията за газа и в услугите за индустрията. Създадена през 1902 г., Air Liquide Group работи в 80 държави и има 66 000 наети работници и служители, като обслужва над 3,6 млн. души. Компанията притежава голям брой най-съвременни технологии в областта на газовата и химическата промишленост.

Консорциумът на Edison Technologies GmbH, ММЕС Mannesmann GmbH, Air Liquide Global E&C Solutions и SINOPEC Engineering Group, който иска да строи Транскаспийския газопровод, излиза и с предложение да построи в Туркменистан завод за производство на метанол от природен газ [27].

И това предложение е било изложено на Първия Каспийски икономически форум в Националната туристическа зона „Аваза“ в Туркменистан на 11 – 12.08.2019 г. Там президентът на Edison Technologies прави широкомащабна видеопрезентация от името на консорциума [27].

Говорейки пред сесията „Енергийният потенциал на Каспийско море“, Касапоглу е обяснил, че метанолът е широкоизползван в индустрията за производство на химикали, пластмаси, шперплат, бои и лакове, козметика, както и като течен енергоносител. Касапоглу е подчертал и стремителния ръст на глобалното търсене на метанол. Според членовете на консорциума основните консуматори са държави от Азия и Европа, най-вече Китай и Германия. Нарастването на търсенето в голяма степен се дължи на използването на метанола като течено гориво за транспортни средства [27].

С производство с обем над 20 млн. т годишно метанолът е обещаващ енергоносител, защото като течност се складира и съхранява по-лесно от водорода и природния газ. Около 40 % от метанола се използва главно като суровина за производството на химикали и в

разнообразни продукти, като пластмаси, шперплати и в производството на пропилен.

Този дял от индустрията расте и поради увеличаващите се инвестиции в метанол-олефини-МТО в Китай. Очаква се капацитетът на тези производства да се удвои до 2025 г. Нарастващото използване на метанола в химическата промишленост предполага, че той скоро ще стане основната суровина в този сектор. Като държава, която притежава доказано четвъртите по големина запаси на природен газ в света, Туркменистан може да се окаже перспективен производител на метанол.

РИСКОВЕ И ЗАПЛАХИ ПРЕД ДИВЕРСИФИКАЦИЯТА НА ЕНЕРГИЙНИТЕ И СТОКОВИТЕ ДОСТАВКИ ЗА ЮГОИЗТОЧНА И ЮЖНА ЕВРОПА

Описаната накратко сага около завързването на гордиевия възел около Транскаспийския газопровод показва нагледно, че нищо на този свят не остава без последствие. Русия напома мускули и анексира Крим, с което властта в Москва си спечели няколкогодишните овации на народните маси. Успоредно с това беше направен неуспешен опит за връщане на Украйна в руската орбита по военен път.

В съчетание със спомена от войната на Русия срещу Грузия от 2008 г. тези факти предизвикаха особена загриженост не само сред политиците, но и сред индустриалните потребители на природен газ в Европа, които съвсем правилно предвидиха, че ставащото ще предизвика сериозни проблеми с трансфера на руски газ през Украйна.

От друга страна неразумната политика на Русия по отношение на Туркменистан и неправилната оценка на ситуацията довеждат до скъсване на туркменско-руската търговия – процес, започнал през 2009 г. и достигнал своята кулминация през 2016 г. с пълния отказ на руската държава да купува туркменски природен газ.

Действията на руската държава, в частност на „Газпром“, не доведоха до „дисциплиниране“ на властта в Ашхабад, както без друго са очаквали в Москва, а до ускорена еманципация на Туркменистан от парадигмата, че Русия е единствен партньор в газовата търговия на страната. Стигна се до реална диверсификация на износа на природен газ от страна на Туркменистан – огромен износ за Китай, износ за Иран, строителство на газопровод за Афганистан – Пакистан и Индия и в крайна сметка завръщането на Русия на туркменския газов пазар през 2019 г., но вече с несравнимо по-малки количества.

Тъй като „апетитът идва с яденето“, провокираната от руската държава диверсификация на туркменския износ на природен газ и предизвиканите пак от руската страна колизии с транзита на руски газ през Украйна доведоха Ашхабад до идеята, че може и трябва да излезе на европейския пазар на енергоносители.

Това намерение възкресява проекта за предложения още през 1996 г. Транскаспийски газопровод, който да свързва град Туркменбаши (Красноводск) в Туркменистан с град Баку в Азербайджан. Тъй като Южният газов коридор, свързващ азербайджанското находище на природен газ „Шах Дениз II“ с газовия пазар в Югоизточна Европа е завършен вече до територията на Беломорието в Гърция, а догодина ще достигне и до Албания и Южна Италия чрез Трансадриатическият газопровод, за Туркменистан става естествено изкушението да се включи в подаването на природен газ по него.

Това се улеснява от факта, че газопроводът на Южния газов коридор може без проблеми да подава освен сегашните 16 млрд. куб. м газ годишно, още 30 млрд. куб. м природен газ. Естествено при проектирането на Южния газов коридор са имани предвид точно ресурсите на Туркменистан – държавата, която има четвъртите по обем признати запаси на природен газ в света.

Възможните технически решения за свързване на Туркменистан с Южния газов коридор са две. Едното е свързване със сухопътен газопровод, който да преминава през Иран. Пречка за това са санкциите, наложени на Иран, и най-вече изострянето на обстановката от страна на президента Тръмп, който торпилира т.нар. „ядрена сделка“. Освен това планинските вериги от азербайджанската граница и опасващи цялото южно крайбрежие на Каспийско море представляват много сериозна пречка, която би оскъпила евентуален газопровод през Иран. Въпреки това Иран продължава да лансира идеята за използване на неговата газопреносна мрежа и газови терминали от съседните държави, в т.ч. и от Туркменистан.

Другото техническо решение е свързано с изграждането на подводния Транскаспийски газопровод. Това решение ще бъде с дължина само 300 км, няма да бъде особено скъпо (въпреки квалификациите в туркменистанския печат, че става дума за грандиозен проект) и има силна политическа подкрепа. Транскаспийският газопровод се подкрепя активно от ЕС и от САЩ. Естествено негови привърженици са и регионалните фактори Азербайджан и Туркменистан.

Лошата новина е, че проектът има и могъщ противник – Русия. Тя не желае да допусне свободна търговия на природен газ между държавите от ЕС и Туркменистан, въпреки че загубва позициите си на туркменския газов пазар изцяло по своя собствена вина.

Противник на Транскаспийския газопровод е и Иран, но не защото не иска да допусне трансфер от Туркменистан до ЕС, а защото Техеран желае да осъществява този трансфер през собствената си газопреносна мрежа. Това прави Русия и Иран тактически съюзници по този въпрос, но всеки може да различи генералното противоречие в позициите им. Русия иска да препродава за своя сметка и печалба туркменския газ или просто да блокира достъпа му до европейските пазари, към които е изключително ревнива, а Иран просто иска да спечели търговски и геополитически изгоди, участвайки в доставянето на туркменския газ до пазарите на ЕС.

Тактическият съюз на Русия и Иран успява да забави осъществяването на проекта за Транскаспийски газопровод, кажи-речи, с 23 години, но развитието на събитията от последните две години, както и от последните два месеца(!), вещае напредък на Транскаспийския газопровод. Причините за това са поне две.

Едната е рязкото активизиране на ЕС, който създаде своя делегация в Ашхабад и ясно заяви, че иска да финансира изграждането на Транскаспийския газопровод.

Другата причина е включването на китайска компания в консорциум, който води преговори за осъществяване на проекта. Появата на европейско-китайски консорциум, който иска да изгради Транскаспийския газопровод, може да се разглежда като преломна точка, след която вероятността Туркменбаши и Баку да бъдат свързани нараства с рязък скок.

Тук вече възниква въпросът каква ще бъде реакцията на Русия. Този въпрос се задава от азербайджанските медии още от 2018 г., след срещата между Гурбангулъ Бердимухамедов и Илхам Алиев в Ашхабад [44]. Що се отнася до лидерите на Азербайджан и Туркменистан, те със сигурност си го задават много по-отдавна. И едните, и другите знаят от опит, че руското ръководство никак не обича да губи, а също така не се задоволява с частични компенсации. Последното е добре известно в Ашхабад, а и в Киев.

Едната възможна стратегия на Русия е по чисто пазарен път да се опита да закупува туркменския природен газ и да не допуска да

има свободни количества, които Ашхабад да прехвърля към Европа чрез Южния газов коридор. Действително такава е била политиката до 2009 г., когато Русия обърква генерално газовата си търговия с Туркменистан. Ако през 2009 г. Русия е купувала около 40 млрд. куб. м природен газ от Туркменистан, през 2019 г. тя купува много по-скромните 5,5 млрд. куб. м.

Освен това до 2009 г. туркменската държава е продавала природния си газ на много изгодни цени и реекспортът му за Европа не е бил никакъв проблем за руснаците. Днес обаче нещата изобщо не стоят така, макар че се смята, че руснаците могат да имат някакви ценови резерви, за да подбиват цената на доставките по Южния газов коридор. Пък и дъмпингът не може да трае вечно – на Русия ѝ трябва средства за „връзване“ на бюджета, и особено за поддържане на военния ѝ бюджет.

Всички тези съображения водят до доста плашещия извод, че Русия може да прибегне и до други средства за саботиране на износа на природен газ от Туркменистан за Европа. Тези „други средства“ на първо място могат да бъдат насочени към провалянето на износа от Туркменистан като търговски сделки, както и към „по-грубо“ блокиране на изграждането на Транскаспийския газопровод.

За второто Русия има необходимите технически и, да си го кажем, военни средства. Каспийската флотилия на ВМФ на Русия е основно превъоръжена, като по официални данни 85 на сто от корабите и плавателните съдове в нея са нови [46]. Освен това флотилията демонстративно беше пребазирана от най-северната точка на Каспийско море – Астрахан (при делтата на река Волга), в пристанищата Махачкала и Каспийск в Дагестан – в непосредствена близост до Азербайджан и недалеч от Туркменистан.

Разбира се, не бива да се изключват сценарии, при които да се направят опити за рязка промяна в политическото ръководство на Туркменистан. Такива опити биха могли да стъпят на факта, че сегашният държавен лидер, президентът Бердимухамедов не принадлежи към най-могъщия клан сред туркменското население – клана Мари. На тази основа биха могли да се изпробват различни провокации.

Би могло да се направи опит за провокиране на конфликт между Туркменистан и Узбекистан, който да доведе до промени в политиката или направо в политическото ръководство в Ашхабад. Враждата на Туркменистан с Узбекистан беше станала пословична

при режима на Ниязов до 2006 г., но днес нещата са значително променени. Въпреки това подобен сценарий също не бива да се отписва.

Един от големите въпроси е до каква степен Китай се е ангажирал в Транскаспийския газопровод. Дали става въпрос за чисто бизнес интерес и желанието на една китайска компания да спечели от изграждането на едно сложно съоръжение, или държавата Китай е поставила изграждането на газопровода сред геостратегическите си интереси. Последното съвсем не е невъзможно, защото Транскаспийският газопровод може да играе роля в общата транспортна стратегия на Китай, известна като „Един път – един пояс“, или като Великият път на коприната.

Ангажирането на Китай с проекта може да се окаже „застрахователната полица“ на президента Гурбангулъ Бердимухамедов, но това не означава, че тогава не могат да възникнат „проблеми“ по цялото протежение на Южния газов коридор. Злонамерени противници на коридора могат да използват различни невралгични точки по него.

На първо място, силно уязвим е участъкът от Южния кавказки газопровод (SCP) на територията на Грузия. В Грузия има хронична политическа нестабилност, както и две самообявили се държави (Абхазия и Южна Осетия), които не са признати от световната общност, но за сметка на това са признати от Русия. Отделно е възможно да се търси дестабилизация в автономната република Аджария, където различни инструменти на „хибридната война“ насаждат омраза между грузинци, аджарци и турци още отпреди войната между Русия и Грузия.

Възможно е да се направят опити и за общополитически сътресения в Грузия, които да станат повод за различни форми на намеса, които да доведат до спиране на газопровода.

На второ място, колкото и невероятно да звучи, уязвимо е последното звено по пътя преди Италия – територията на Албания. Вярно е, че Албания е членка на НАТО и това в значителна степен повишава и нейната вътрешна безопасност, но въпреки това спомените за неколkokратните безредици в Албания съвсем не са отшумели. Сред тях можем да откροим безредиците от 1996 – 1997 г., когато държавата беше буквално разтърсена от конфликти по осите „геги срещу тоски“, „север срещу юг“ и „демократи срещу социалисти“. В Албания винаги има рискове от кланови конфликти, както и по оста на двата „субетноса“ – гегите на север и тоските на юг. Опитът от предишни конфликти и безредици в Албания сочи, че населението много бързо

се сдобива с дългоцечно бойно оръжие и рисковете от жертви и кръвопролития не са малки.

Не е невъзможно и провокирането на конфликт между Иран и Азербайджан. Този сценарий е възможен, защото е изключително удобен за руската държава. Регионът се дестабилизира, дебитът на газопровода намалява или дори спира подаването на газ (примерно от съображения за безопасност), а главният заинтересуван от конфликта може дори да се яви в ролята на миротворец.

На последно място, бихме могли (наистина с малка вероятност) да разглеждаме възможността от провокиране на безредици в Западна Тракия, в района на Комотини (Гюмюрджина) и Александруполис (Дедеагач). Там, макар и малко вероятно, биха могли да се провокират сблъсъци (или пък да се прикрият диверсии, извършени от други хора) на базата на спорадично недоволство на местното население, изповядващо исляма, от едни или други действия на гръцките власти.

Възможен е сценарий и за диверсии, извършени под „чужд флаг“, например саботажи по газопровода, легендирани като действия на някоя от глобалните терористични ДЕЗорганизации – „Ал Кайда“ или „Ислямска държава“.

Колкото и малко вероятни и трудни за осъществяване да изглеждат изброените сценарии или поне някои от тях, не бива да забравяме, че прокарането на някакви линейни обекти от стратегическата инфраструктура – нефтопроводи, газопроводи и други такива, много често активизира съществуващите етнически конфликти на територията по трасето им. Един от класическите примери е случаят с трасето на китайските паралелни газопровод и нефтопровод, прокарани през Мианмар (Бирма) от пристанище на Бенгалския залив до град в Южен Китай. Свидетели сме на много интересна активизация на различните етнически милиции в Мианмар (около 30 на брой), като финансирането им идва буквално от всички заинтересувани страни – Велики сили и регионални фактори.

РИСКОВЕ И ЗАПЛАХИ, ПРОИЗТИЧАЩИ ОТ НЕПРИКЛЮЧИЛИЯ КОНФЛИКТ МЕЖДУ АРМЕНИЯ И АЗЕРБАЙДЖАН

На последно място поред, но съвсем не по значение, трябва винаги да се разглежда възможността за провокиране на конфликти между Армения и Азербайджан. Най-простият ход там би било по-

редното разпалване на военния конфликт, но не само в Нагорни Карабах, а и на участъци от „линията на съприкосновение“, които са в непосредствена близост до изградената от Азербайджан енергийна и транспортна инфраструктура – Южния газов коридор, нефтопровода Баку – Джейхан и железопътната линия Баку – Тбилиси – Карс, известна в Закавказието като БТК.

На пръв поглед това не е чак толкова вероятно, като се има предвид катастрофалното поражение на Армения през 44-дневната война – Втората Карабахска война. **Не трябва обаче да се забравя, че мирен договор между Армения и Азербайджан не е подписан.** В момента условията на примирието се прилагат буквално по текста на съвместното изявление на Илхам Алиев, Никол Пашинян и Владимир Путин от 10.11.2020 г.

Поне засега, а най-вероятно и в средносрочна перспектива, психологическата среда в Армения е изключително благоприятна за всякакви колизии в отношенията с Азербайджан. Реваншистките настроения там са изключително силни, а след загубата на Втората Карабахска война правителството на Пашинян е обект на масова и остра критика не затова, че я е започнало, а затова, че е прекратило военните действия.

Въпреки че в тристранното споразумение от 10.11.2020 г. е заложен изключително важен текст, който би могъл да бъде използван от Армения като основание за вдигане на транспортната блокада и в който се съдържа възможността да се работи в посока на помирение с Азербайджан и на преодоляване на икономическата изолация на Ереван в региона, засега на политическата сцена в Армения не излиза никаква „Партия на мира“.

За съжаление, обстановката в Армения е такава, че там винаги ще се намерят действащи лица и изпълнители, готови да участват в провокации по „линията на съприкосновение“ с Азербайджан. Действително трасето на Южния газов коридор, респективно на Южния кавказки газопровод (SCP), е сравнително далече от театъра на действията в Нагорни Карабах, но да не забравяме за Товузката провокация от м. юли 2020 г., която предопредели събитията от края на септември, октомври и началото на ноември с.г.

Да не забравяме и факта, че години наред между военни авторитети в Армения се водят дискусии за това кое е по-рационално – да се нанасят удари по газопроводите и нефтопроводите на Азер-

байджан или по самите находища. Междувременно на няколко пъти държавите влязоха в истински бойни действия. Макар и да беше отнесен към категорията на „замразените конфликти“, противопоставянето в Нагорни Карабах постоянно „припламваше“. През годините имаше месеци, през които ставаха над 700(!) нарушения на прекратяването на огъня. Последния път, преди Втората Карабахска война от 2020 г., се стигна до военен сблъсък през 2016 г., когато арменците загубиха няколко опорни пункта от тактическо значение, но междувременно с намесата на Русия боевете бяха прекратени.

Арменската държава не оцени правилно станалото през 2016 г. Тогава полевите командири на въоръжените сили в самообявилата се Нагорно-Карабахска република (НКР) се оплакваха публично, че азербайджанците са ги изненадали с масираното използване на дронове, вместо да се бият с арменците лице в лице в духа на военната традиция от XX век.

Арменските командири със сигурност са били искрени в убеждението си, че при срещен бой, „лице в лице“, винаги ще доминират над азербайджанците. Те обаче не са включвали в сметките си развитието на азербайджанските въоръжени сили, професионализацията на азербайджанската армия, нейното постоянно довъоръжаване и превъоръжаване, както и огромните разходи за провеждане на постоянни военни учения. Не са включили в сметките си и радикалното изменение в тактическите прийоми, които азербайджанците са се подготвяли да прилагат в евентуален въоръжен конфликт.

Днес, след 44-дневната война, едва ли някой в Ереван вече живее с чувство за военно превъзходство над Азербайджан, но в периода 1994 – 2020 г. то съществуваше съвсем реално. Чувството за превъзходство на арменците водеше началото си от войната през 1988 – 1994 г., през която те установиха контрол над Нагорно-Карабахската автономна област (НКАО), завзеха седемте азербайджански района около нея и си осигуриха сухопътна връзка с Република Армения през т.нар. „Лачински коридор“.

След постигане на това положение арменците вече можеха да се съгласят на примирие (сключено с Бишкекския протокол от 1994 г.) и да се отдадат на политически маневри, с които да пазят „status quo“-то в Нагорни Карабах и региона.

Поддържането на режим на нескончаемо „примирие без мир“ беше изключително изгодно за Ереван. Там много добре си даваха

сметка, че международното право е на страната на Азербайджан и че не може да се измисли формула, по която Армения да придобие законно Нагорни Карабах.

За това пречеха и Уставът на ООН, и Заключителният акт от Хелзинки. Затова и нямаше начин, по който новопоявилата се „република“ да бъде призната от която и да е държава – членка на ООН. В крайна сметка т.нар. „Нагорно-Карабахска република“ си остана непризната от никого. Тя не беше призната не само от съюзничката на Армения и член на Съвета за сигурност – Русия, но и от самата Армения.

Затова арменските държавни ръководства до идването на власт на „Моята стъпка“ и Никол Пашинян провеждаха като постоянна държавна стратегия поддържането на „статут-кво“-то в Нагорни Карабах. Това положение гарантираше арменското управление в бившата НКАО и възможността да продължава незаконният добив на полезни изкопаеми (най-вече на злато и мед, но също така и на молибден и паладий) от находищата, намиращи се на територията на седемте района около Нагорни Карабах. Години наред този незаконен добив беше от ключово значение за осигуряването на приходната част на бюджета не само на самообявилата се НКР, но и на самата родина майка – Армения.

В Ереван знаеха, че каквато и рамка на мирните преговори да се възприеме и до какъвто и мирен договор да се стигне, поддържането на състоянието на нещата към датата на Бишкекското примирие е несравнимо по-изгодно и за официалните арменски власти, и за сепаратистите в Степанакерт (Ханкенди). Докато на власт бяха президентите от известния Карабахски клан (Роберт Кочарян и Серж Саргсян), тази стратегия се изпълняваше доста успешно, като арменците поддържаха напрежението по „линията на съприкосновение“, но избягваха да правят „крайно резки движения“. По „линията на съприкосновението“ се стреляше денонощно, но не се стигаше до пълномасщабна въоръжена конфронтация с Азербайджан.

Промяната настъпи при Никол Пашинян. Всички знаем, че в политиката заплахата винаги е по-силна от самото ѝ изпълнение, но за разлика от предшествениците си той премина точно към изпълнението на заплахата.

Според едни това е станало поради неопитност и неразбиране на ползата от дотогавашната арменска държавна стратегия в Нагорни Карабах. Според други за Пашинян разграничаването от предишните

двама президенти е било от толкова съществено значение във вътрешнополитически план, че му се е наложило да промени и дотогавашната стратегия на Ереван по отношение на самообявилата се Нагорно-Карабахска република. Според трети Пашинян напълно сериозно е вярвал във възможността да спечели ограничен по мащаб пореден въоръжен конфликт с Азербайджан, като е бил подстрекаван към това най-вече от военния си министър.

Началото на процеса на публично разграничаване на министър-председателя Никол Пашинян от стратегията, успешно прилагана от арменската държава повече от четвърт век, беше дадено по време на т.нар. „Мюнхенски дебати“ с президента на Азербайджан Илхам Алиев на Конференцията по сигурността в Мюнхен през м. февруари 2020 г. [56].

По време на публичната си дискусия с президента Илхам Алиев, провеждана пред елита на специалистите по сигурността в Европа и не само там, Никол Пашинян на практика задраска т.нар. „Мадридски принципи“. Твърде смело той отхвърли рамката на мирното решаване на Нагорнокарабахския конфликт, формулирана от държавите съпредседателки на т.нар. „Минска група“ на ОССЕ – Русия, Франция и САЩ [56].

Никол Пашинян „скочи в дълбокото“ и вероятно е смятал, че е направил много силно впечатление и на международната публика, и на избирателния корпус в родината си. Той обаче явно не беше разчел добре посланието на азербайджанската държава. През всичките тези години азербайджанците в лицето най-вече на президента и на външния си министър постоянно повтаряха, че Азербайджан е силно привързан към идеята за мирно решаване на конфликта, но ако няма решение, остава военният вариант. Последното е изключително важно – арменците просто игнорираха възможността азербайджанската държава да потърси военно решение на конфликта, пък макар и повече от четвърт век след първото примирие, подписано в Бишкек през 1994 г.

Арменското държавно ръководство си беше самовнушило, че няма военно решение на конфликта, защото Армения вече е победила във войната, както и заради почти ритуалните повтаряния от страна на Великите сили – Русия, САЩ, Европейския съюз и на триото на държавите – съпредседателки на „Минската група“ на ОССЕ (Русия, Франция и САЩ), че „няма военно решение на Нагорнокарабахския конфликт“.

Арменците бяха сигурни, че до възобновяване на конфликта в „гореща форма“ няма да се стигне, защото според тях азербайджан-

ците бяха комплексирани от претърпените поражения през 1988 – 1994 г., а и Великите сили, и най-вече Русия, няма да позволят това.

На базата най-вероятно на тези съображения Никол Пашинян реши, че може да генерира допълнително напрежение в отношенията между Армения и Азербайджан, и дори да премине към военни действия, смятайки, че ако възникнат усложнения, винаги може да разчита на „чадъра на сигурността“ на Русия и на Организацията на договора за колективна безопасност (ОДКБ). Цялата тази шумотевица трябваше да убеждава обществеността в Армения на какви здрави патриотични позиции стои министър-председателят и да укрепва рейтинга на управляващото мнозинство.

Изглежда, Никол Пашинян и неговият военен министър бяха уверени, че за нуждите на вътрешната политика в Армения могат да бъдат използвани външнополитически средства. Няма откъде да знаем дали Пашинян има мания за величие или не, но волно или неволно той следва пътя на втория френски император – Наполеон III, който предизвиква Френско-Пруската война през 1870 г. с почти същите мотиви – да овладее обществените настроения.

Известна е репликата на френския император, че му трябва „една малка победоносна война“. Така бива предизвикана Френско-Пруската война от 1870 г. Учудващо е, че Пашинян и цялото арменско държавно ръководство не си дадоха сметка какво струва „малката победоносна война“ на Франция и на Наполеон III. На Франция това донася тежко поражение и загубата на територията на Елзас и Лотарингия. На Наполеон III станалото му струва падането на Втората империя.

Не е по-различна картината при 44-дневната Втора Карабахска война в Закавказието през тази година. Арменското държавно ръководство и лично министър-председателят Пашинян също потърсиха помощта на „малка победоносна война“, с която да закрепят разклатения рейтинг на управляващото мнозинство.

Първото действие от „малката победоносна война“ беше „малката“, но не съвсем победоносна провокация в изключително невралгичния Товузки район. Това събитие, за което вече стана дума, е от изключителна важност. Това представляваше недвусмислен реверанс в посока към Москва с послание, което бихме могли да дешифрираме така: „Ако азербайджанската енергийна и транспортна инфраструктура ви пречат (най-вече Южният газов коридор и железопътната линия Баку – Тбилиси – Карс, както и нефтопроводът Баку –

Джейхан), ние сме готови да ви съдействаме, като инициираме въоръжен сблъсък точно там, където границата между Армения и Азербайджан е най-близо до въпросните обекти на критичната инфраструктура на Баку. Само кажете, и ние сме насреща”...

Днес Пашинян и военният му министър могат да отричат яростно подобни тълкувания, но едва ли някой ще повярва на уверенията им. Ескалацията на напрежението си вървеше като по учебник – първоначално със сблъсъците в Товузкия район, след това с различни PR демонстрации, включително военното обучение на съпругата на Никол Пашинян и на още двадесетина нейни съмишленички от движението „Жени за мир“ в окупираните тогава територии [55], за да се стигне до „дръпването на спусъка“ на 27.09.2020 г.

Опитът на Никол Пашинян да изпрати сигнал на Москва, че тя може да разчита на него по най-важните геополитически въпроси в Закавказието – контрола върху трасетата на газопроводите и нефтопроводите, се оказа много лошо пресметнат. От логическа гледна точка посланието на Пашинян би трябвало да бъде прието по най-позитивен начин, като се имат предвид всички обстоятелства, за които стана дума дотук. Но Пашинян не можа да оцени степента на недоверие на Москва към управлението му, нито пък насрещните действия на Баку за туширане на възникващото напрежение между Азербайджан и Русия, свързано с конкуренцията на европейския газов пазар.

Пашинян не отчете факта, че в Москва неговото управление никак не е харесвано, въпреки че „конфронтацията“ му с Русия имаше откровено бутафорен характер. Недвусмислените знаци от страна на министър-председателя на Армения към руското държавно ръководство, че Армения е готова да оказва всякакви услуги на Москва в региона, не бяха приети за достатъчни.

Руският политически елит и президентът Путин лично се оказаха несъгласни дори и с театралното опониране от страна на своя „стратегически съюзник“. Те гледаха с открита враждебност на демонстрациите на псевдозападна ориентация от страна на Пашинян и политическата му сила, както и иконизирането на образите на хора, които са се противопоставяли остро на болшевиизма и на съветския сталинизъм. (Тук особено остър момент беше издигането на паметника на Гарегин Нжде в центъра на Ереван.)

Пашинян и съратниците му, които по редица причини бихме могли да определим като прагматици и опортюнисти, явно не осъзнаха, че за руското държавно ръководство всяка добра дума за хора, които са били на страната на Германия по време на Втората световна война, се третира като оспорване на мястото на Москва в световния ред.

След разпадането на Съветския съюз, наречено от Владимир Путин „най-голямата геополитическа катастрофа в историята“, за руското държавно ръководство победата във Втората световна война остава главният международен актив на страната. На тази победа (както, разбира се, и на ракетно-ядрения ѝ арсенал) се основават мястото на Русия в Съвета за сигурност на ООН и статутът ѝ на Велика сила. По тази причина в Москва не правят никакви компромиси при оценката на историческо наследство, свързано със сътрудничество с нацистка Германия.

Пашинян успя да раздразни руските власти и с ограничаването на достъпа на руските електронни медии до държавната ретранслаторна мрежа в Армения. На арменския министър-председател би трябвало да е ясно, че в епохата на интернет подобни действия са доста безсмислени, но в Москва точно техният показан характер беше приет като акт на враждебно отношение.

Получи се така, че Пашинян хем напълно сериозно разчиташе на „чадъра на сигурността“ на Русия като екзистенциален фактор за арменската държава, хем демонстрираше „прозападен уклон“. Всъщност нямаше никакъв „прозападен уклон“, но театралните волности на арменския министър-председател бяха приети в Москва, меко казано, хладно.

По този начин, извършвайки „Товузката провокация“ през м. юли 2020 г., вместо да спечели благоволенията на Путин, Пашинян даде на Азербайджан не просто повод, а много сериозна причина да поднови бойните действия.

В Баку реагираха като ужилени, защото веднага разчетоха посланието на Пашинян към Русия. През юли 2020 г. боевете пламнаха не на „дежурния“ театър на военните действия в Нагорни Карабах. Те се разразиха много по на север в Товузкия район, на участък от международно призната граница, за който двете държави досега не са заявявали никакви несъгласия или претенции. Но азербайджанците веднага констатираха, че този път арменците „тестват“ бойната им готовност в непосредствена близост до трасетата на поне три жизне-

новажни обекта от енергийната и транспортната инфраструктура, изградени от Азербайджан: Южнокавказкия газопровод, който е част от Южния газов коридор; нефтопровода Баку – Джейхан; и железопътната линия Баку – Тбилиси – Карс (БТК), която е част от Великия копчинен път, свързващ Китай с Европа.

Изпращайки на практика верноподанното си послание към Русия, Пашинян не спечели точки, но за сметка на това даде на азербайджанското държавно ръководство достатъчно основание да не изпитва повече никакви задръжки и да няма никакви угризения на съвестта спрямо арменската държава и мирния процес в Нагорни Карабах. След като публично се отказа от „Мадридските принципи“ през февруари 2020 г., министър-председателят на Армения със собствената си ръка задраска и формулата „Нагорнокарабахският конфликт няма военно решение“.

Оказа се, че военно решение има и за него в Азербайджан са се готвили 26 години. С „Товузката провокация“ арменските лидери сами дадоха картбланш на Азербайджан и лично на президента Илхам Алиев при следващ инцидент да предприеме контранастъпление. От Баку беше излъчена поредица предупреждения, че няма да толерират никакви по-нататъшни „проверки“ на бойната готовност на азербайджанската армия.

Може би най-ясно формулираното предупреждение беше интервюто на професор Намък Алиев – виден азербайджански дипломат, бивш посланик в няколко европейски държави и автор на книга за международноправното положение на Нагорни Карабах, която е преведена на много европейски езици.

Интервюто беше поместено в няколко азербайджански рускоезични медии. Българският превод на интервюто на проф. Намък Алиев, взето от Лейла Таривердиева на 14.07.2020 г., може да се прочете на сайта *blacksea-caspia.eu*, в раздела „Анализи“. Заглавието на интервюто е повече от показателно: „Минската група на ОССЕ не може да попречи на Азербайджан да освободи окупираните територии“. Освен много сурова критика на действията на съпредседателите на Минската група (които са ни повече, ни по-малко Русия, Франция и САЩ!), в интервюто се съдържаше изрично предупреждение, че няма международноправни пречки Азербайджан да възстанови със сила териториалната си цялост [57].

Предупрежденията от страна на Азербайджан бяха многократни и излъчени по различни канали, но в Ереван решиха, че това е просто риторика и дрънкане на оръжие.

В Армения съвсем няма недостиг на добри дипломати или на способни военни, но арменското държавно ръководство не си даде сметка, че е достигната критична точка във взаимоотношенията между двете страни, както и че Азербайджан вече е изпълнил две задачи, над които работеше още от подписването на Бишкекското примирие до наши дни.

Първата изпълнена задача беше да бъдат изчерпани всички възможности за мирно решаване на въпроса за Нагорни Карабах и светът да види това. Азербайджанската дипломация и лично президентът Илхам Алиев бяха несравнимо по-конструктивни и в по-голяма степен готови на сътрудничество по отношение на формулите за рамка на мирния процес, предложени от съпредседателите на Минската група. Бавенето, протакането и обструкциите идваха в огромна степен от Армения и азербайджанците се постараха това да се вижда колкото се може по-контрастно.

Втората изпълнена задача беше подготовката на азербайджанската армия за реванш. Времето, когато срещу арменските въоръжени сили стояха паникьосани милиционери от азербайджанския ОМОН (Отряд милиции особого назначения), отдавна беше отминало. Дори Армения да не разполагаше с никакви разузнавателни служби, само от явните източници в Ереван можеха да си дадат сметка за огромната промяна, настъпила в азербайджанската армия. Масовата професионализация, довъоръжаването и превъоръжаването, големите доставки на всякакви високотехнологични оръжия от Израел, постоянните военни учения – в т.ч. съвместно с грузинската и с турската армия, не бяха тайна за никого. На всичко отгоре през 2016 г. арменците вече бяха изпитали на гърба си силата на новата азербайджанска армия. Азербайджан беше готов за война и изобщо не се плашеше от арменските въоръжени сили.

Така се стигна до избухването на 44-дневната Втора Карабахска война. След затишието през м. август и началото на септември дойде поредният инцидент в ранното утро на 27.09.2020 г. Последва пълномасщабна война, в която победиха азербайджанците. Седемте окупирани от Армения района вече са под контрола на азербайджанската армия. Специалистите в областта на военното дело вече анализират

неуморно резултатите от действията на азербайджанските дроне и от прилаганата военна стратегия [54]. Тези въпроси са изключително интересни и много важни, но те не са тема на този анализ. Темата е по-различна.

В момента Азербайджан е, общо взето, в състояние на еуфория и не без основание. „Страната на огньовете“ си върна окупираните седем района около бившата Нагорно-Карабахска автономна област (НКАО). Азербайджанското население, което беше изгонено по най-безцеремонен начин по време на Първата Карабахска война, заедно с кюрдското население от Келбаджарския и Лачинския район, вече се подготвя да се завърне по родните си места. Това се гарантира и от тристранното споразумение, анонсирано със съвместното изявление на Илхам Алиев, Никол Пашинян и Владимир Путин от 10.11.2020 г., където изрично е посочено, че „Вътрешно преместените лица и бежанците се връщат на територията на Нагорни Карабах и прилежащите райони под контрола на Офиса на Върховния комисар на ООН по въпросите на бежанците“ (вж. Приложение 1).

Азербайджанците обаче трябва да са изключително внимателни, защото създаващата се ситуация в останалата извън техния контрол част от бившата Нагорно-Карабахска автономна област твърде много наподобява на ситуацията в сепаратистка Южна Осетия в навечерието на руско-грузинската война, започнала на 8.08.2008 г. и по тази причина останала в историята като „войната 08.08.08“.

Сходните моменти между останалата под арменски контрол част от Нагорни Карабах днес и положението в Южна Осетия през 2008 г. са много:

– И двете територии са част от държави – членки на ООН, и международната общност ги разглежда като част от територията съответно на Азербайджан и на Грузия.

– И на двете територии са се самообявили „независими държави“, които изобщо не са признати от международната общност. Ако по някакви причини, нямащи нищо общо с международното право, Южна Осетия е призната от Русия, т.нар. „Нагорно-Карабахска република“ или „Република Арцах“ не е призната дори и от Армения. Международноправното положение на двете територии е изключително сходно.

– И на територията на самообявилата се НКР, и в Южна Осетия управлява режим, който е крайно враждебен към държавите, на които са суверенна територия де юре.

– И двете територии де факто са протекторати на Руската федерация. Тук азербайджанската държава би трябвало много добре да анализира опита на Грузия около нейния неуспешен опит да си върне суверенитета над Южна Осетия през август 2008 г. [58]. Безспорно е, че и до днес има огромни „бели петна“ в историята на „войната 08.08.08“, но независимо от това е съвършено ясно, че и най-малкото посягане на Азербайджан към територията на Нагорни Карабах, която се намира под руска протекция, може да доведе до незабавен и крайно асиметричен отговор от страна на Москва.

Заради опита от руско-грузинската война от 2008 г. азербайджанското държавно ръководство трябва да бъде изключително предпазливо и да не забравя за тези събития нито за миг [58]. В Баку не бива да изпускат от внимание факта, че е възможна широка гама провокации, които да предизвикат руска свръхреакция. Някои от възможните провокации вече стават реалност (вж. Приложение 2).

Водени от горчивия исторически опит на Грузия, в Азербайджан трябва да са максимално внимателни и изключително хладнокръвни, на каквито и събития да стават свидетели в останалата извън техния контрол част на Нагорни Карабах. Също така Азербайджан ще трябва да продължи досегашната си политика на ограничаване на ролята и намесата на Турция в Закавказието въпреки огромното желание на Анкара да разшири присъствието си в региона.³

В Азербайджан не бива да забравят, че нямат подписан мирен договор и че Русия е геополитическият брокер, с чието посредничество беше сключено примирието на 10.11.2020 г. Едновременно с това в Баку не бива да забравят, че въпреки виртуозната си дипломация, с която успяха да неутрализират руското недоволство от появата на Азербайджан като конкурент на „Газпром“ на някои европейски пазари,

³ Въпреки тенденциозните повтаряния на някои медии по време на Втората Карабахска война, при които обичайна формулировка беше „подкрепеният от Турция Азербайджан“, всички внимателни и непредубедени наблюдатели забелязаха усилията на азербайджанското държавно ръководство и дипломация да държат Турция настрана от конфликта. Разбира се, отношенията между Турция и Азербайджан в момента са в своя зенит, но съществената помощ на Турция за Азербайджан изобщо не трябва да бъде търсена във военната област. Там тя беше ограничена в значителна степен.

случаят не е приключил. Русия държи в ръцете си козове, които може да използва, ако реши да промени рязко ситуацията в региона [62].

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЯТ „НЕФТЕН МЕХЛЕМ“ ВЪРХУ „ГАЗОВАТА РАНА“ НА РУСИЯ

Вече два пъти стана дума за огромния дипломатически успех на Азербайджан – неутрализирането на опасността Русия и/или ОДКБ да се притече на помощ на Армения по време на 44-дневната Втора Карабахска война. Обективно погледнато, в крайна сметка Русия помогна на Армения, но това беше в самия край на военните действия, когато авангардът на азербайджанските войски се озова на крачка от столицата на бившата НКАО – Степанакерт (Ханкенди).

Но руската помощ беше точно дозирана. Намесата на президента Путин спаси от разгром полуобкръжените арменски войски в Нагорни Карабах, но даде пълно удовлетворение на Азербайджан по отношение на седемте окупирани от Армения района на Азербайджан, както и по отношение на историческата столица на Карабахското ханство – Шуша.

Едва ли има някой, който да се съмнява, че с тези си действия Владимир Путин наказва неприятния му министър-председател на Армения – Никол Пашинян. Досегашният анализ обаче показва, че Путин би могъл да има сериозни претенции и към Азербайджан, ако внимателно се претегли политиката на Баку по въпроса за доставките на природен газ в Югоизточна и Южна Европа.

Тук е мястото да се кажат няколко думи без претенции за изчерпателност за действията на азербайджанската дипломация, в т.ч. и на държавното ръководство на страната на най-високо равнище, за превенция на евентуална колизия с Русия.

Тезата на автора е, че азербайджанците предприеха комплекс от мерки, насочени в три посоки.

За първата вече стана дума – Азербайджан се възползва максимално от действията в Армения по реабилитацията на някои исторически личности, които силно са се конфронтирали с болшевиките, с СССР и са сътрудничили под една или друга форма с нацистка Германия. Сред тези исторически личности особено раздражение в Москва предизвикваше реабилитацията и възвеличаването на Гарегин Нжде.

Като човек, вещь в психиката на руския политически елит, възпитаник на елитния московски университет МГИМО (Московский государственный институт международных отношений), а и като човек, който е научил много от баща си, президентът на Азербайджан Илхам Алиев усети подходящия момент да се възползва максимално от тактическата грешка на Никол Пашинян и успя.

Вече стана дума, че в Москва всеки намек за реабилитация на хора, сътрудничили с нацистка Германия, или за обсъждане на противоречиви епизоди от участието на СССР във Втората световна война се приема като оспорване на мястото на Русия в сега съществуващия световен ред и едва ли не на мястото ѝ като постоянен член в Съвета за сигурност на ООН. Точно в този контекст Илхам Алиев проведе цяла операция по публично противопоставяне на реабилитацията на Гарегин Нжде. Неговата риторика по нищо не отстъпваше на тази на Москва, а на моменти я надминаваше. Пашинян така и не разбра в какъв капан е влязъл сам, докато Москва съвсем сериозно прие посланието от Баку.

Втората посока беше изключително балансираното партниране по посока и на двата геополитически вектора – със Запада и с Русия, без да пренебрегваме и засилващите се връзки с Китай. През последните години, особено през 2018 – 2019, контактите между Азербайджан с НАТО във военната сфера и с ЕС в икономическата сфера бяха особено интензивни. Баку непрекъснато беше посещаван от делегации на ниво ЕС, НАТО, както и от голям брой отделни национални делегации на държавите – членки на двата съюза. От друга страна в столицата на Азербайджан вървеше нещо като парад на руски официални лица.

По много фин начин азербайджанската дипломация и държавното ръководство осъществяваха балансираното сътрудничество в двете посоки. Това те осъществиха не чрез осмиваната от Алеко Константинов политика „хем – хем“ („и да се прегърнем братски хем с русите, хем с немците“), а като търсеха преди всичко позитивния потенциал от контактите в двете направления. Стана така, че в Баку сякаш успяха да накарат двата геополитически полюса буквално да наддават за приятелството на Азербайджан.

Между другото тук е мястото да се отбележи, че от своя страна Туркменистан е обявил постоянен неутралитет и играе важна роля в движението за неутралитет. Трябва обаче да признаем, че много ди-

намичната и много елегантна игра на Азербайджан носи на държавата повече дивиденди. Действително политиката на Азербайджан е по-трудна за осъществяване, тя изисква огромни усилия от страна на главните ѝ действащи лица и изпълнители, но има по-голямо положително салдо от значително по-статичния подход на Туркменистан.

Един пример в това отношение е позицията на Азербайджан по отношение на ЕС. Азербайджан в лицето на президента Алиев неколкостранно е заявявал, че не се стреми към членство в ЕС. Последното се мотивира с факта, че макар и изключително светска, Азербайджан е ислямска държава. Едновременно с това сътрудничеството на Азербайджан с ЕС е изключително динамично, постоянно интензифициращо се и в крайна сметка виждаме, че заради неговите енергийни измерения Баку поема и сериозни геополитически рискове.

Третата изключително важна посока, която се намира в синергична връзка с втората посока на превантивна работа на азербайджанското ръководство, беше сътрудничеството на Азербайджан с Русия в областта на нефтения бизнес. Ако с годините азербайджанската политика в областта на добива и търговията с природен газ ставаше все по-открито конкурентна на руските интереси до положение, при което да размишляваме дали са възможни силови решения от страна на Москва по така възникналия проблем, в областта на нефтения бизнес Баку партнираше отлично с Русия. Нещо повече – партнираше изключително добре с възможно най-предпочитаната от президента Путин държавна компания – ОАО „НК Роснефт“.

Тук ще отделим малко повече място, за да открием някои възлови моменти, които дават общата картина на това сътрудничество.

На 13.08.2013 г. „Роснефт“ и Държавната нефтена компания на Азербайджанската република (SOCAR) подписват споразумение за сътрудничество. Документът е подписан от тогавашния главен изпълнителен директор и председател на Съвета на директорите на „Роснефт“ Игор Сечин и от президента на SOCAR Ровнаг Абдуллаев в присъствието на президентите на двете държави – Илхам Алиев и Владимир Путин [68].

„Роснефт“ и SOCAR се договарят да създадат съвместно предприятие (joint venture), в което на паритетна основа да си сътрудничат в различни нефтени и газови проекти в различни държави, в т.ч. в Русия и в Азербайджан. Двете компании също така се споразумяват

да си сътрудничат в областта на маркетинга и на търговските операции за въглеводородите и за нефтените продукти, както и съвместно да оперират на определени инфраструктурни обекти, като тръбопроводи и терминали [68].

Ръководителите на „Роснефт“ и на SOCAR оценяват подписания документ като нова, съществена крачка към разширяването на широкомащабното енергийно сътрудничество между Русия и Азербайджан. Очаква се споразумението да даде възможност на двете компании да разширят географския обхват на дейността си, да получат достъп до нови пазари и ресурси и да оптимизират доставките на суров петрол и на петролни продукти с помощта на съществуващата инфраструктура [68].

Един от ключовите моменти в сътрудничеството между SOCAR и „Роснефт“ са договореностите, подписани по време на XVIII Петербургски международен икономически форум. На този форум „Роснефт“ подписва над 50 споразумения с международни партньори, но очите на руското държавно ръководство по това време са вперени в компанията, защото от деловата ѝ активност по време на форума се вадят заключения за степента на международна изолация на Русия след анексията на Крим и започналата агресия в Източна Украйна.

По това време Азербайджан открито взема страната на Украйна срещу сепаратистите от двете самообявили се „народни републики“ в Донбас – Луганската НР и Донецката НР, тъй като тяхната поява в огромна степен копира модела на създаването на самообявилата се Нагорно-Карабахска република. В този смисъл в Москва с голямо внимание следят как ще се развият отношенията на „Роснефт“ със SOCAR, защото те са индикатор и за нивото на междудържавните отношения. Азербайджан не променя принципната си позиция срещу сепаратистите в Донбас (тази позиция държавата поддържа и до днес), но не прекъсва партньорството с „Роснефт“. Последното се оказва, че не е моментно решение, а много внимателно премислена дългосрочна стратегия, която ще се отплати през 44-те дни на Втората Карабахска война.

Всъщност на XVIII Петербургски международен икономически форум „Роснефт“ подписва рекорден брой споразумения, които са посветени и на разширяването на стари партньорства, и на започването на нови. Най-важното за ръководителя на компанията – главния изпълнителен директор Игор Сечин, е фактът, че според него нито

един от партньорите на „Роснефт“ не е взел решение за излизане от съвместните начинания с руснаците. Сечин заявява: „Пристигнаха всички, които бяха дали първоначална заявка, с които ние работим, с които осъществяваме текущо сътрудничество“ [66].

Днес не можем да знаем до каква степен Сечин е бил искрен, но със сигурност може да се каже, че SOCAR продължава да партнира пълноценно на „Роснефт“ и след анексията на Крим и началото на войната в Южна Украйна.

След приключването на XVIII Петербургски международен икономически форум главният изпълнителен директор на „Роснефт“ изтъква като „ключови“ няколко споразумения. Първото е споразумение за сътрудничество и инвестиции с водещата световна компания по обслужване на нефтодобивни обекти и по сондиране в шелфа – норвежката компания Seadrill. Според Сечин обединените усилия на дъщерната компания на „Роснефт“ – „РН - Бурение“, и на Seadrill ще дадат на „Роснефт“ много по-голяма стабилност при експлоатацията на нефтените находища в шелфа. Така „Роснефт“ нямало да зависи от дефицит на мощности и от пазарната конюнктура [66].

Освен това ОАО „НК Роснефт“, North Atlantic Drilling Ltd. и Seadrill Ltd. подписват Споразумение за инвестиции и сътрудничество за създаване на дългосрочно партньорство с цел осъществяване на възможностите за развитието на морските и наземните проекти на ОАО „НК Роснефт“ за минимум 8-годишен период, т.е. до 2020 г.

Веднага след тези наистина стратегически споразумения Сечин поставя споразуменията за сътрудничество с Mubadala Petroleum (нефтена компания от Абу Даби, създадена през 2012 г.) и с Държавната нефтена компания на Азербайджан SOCAR [66].

Чак след това идват споразуменията с венецуелската компания PDSVA, с компанията ONGC (Oil and Natural Gas Limited – смятана за най-голямата компания в областта на енергоносителите в Индия) за сътрудничество при разработването на находища в шелфа, споразумението за влизане на „Роснефт“ в капитала на Pirelli и споразуменията с региони на Руската федерация и водещи руски образователни центрове [66].

Договореността със SOCAR е поставена по значение дори пред сделката с BP (British Petroleum) за сътрудничество в областта на трудно извличания нефт. ОАО „НК Роснефт“ и BP Exploration Operating Company Ltd. подписват документ за основните условия на

споразумение, отнасящо се до добива на нефт от т.нар. „доманикови пластове“.

Доманиковите пластове представляват тъмни битуминозни шисти, редуващи се с тъмни битуминозни варовикови слоеве. Доманиковите находища са наречени на името на река Доманик на Тиман (възвишения в североизточния край на Източноевропейската равнина). Доманиковите утаечни пластове във Волго-Уралската нефтогазонална провинция (НГП) съдържат лек шистов нефт, подобен на т.нар. „tight oil“ в САЩ.

Документът, подписан от ОАО „НК Роснефть“ и BP Exploration Operating Company Ltd., предвижда съвместно осъществяване на програми за експериментална работа и в случай на успех – добив на трудно извличан нефт от доманиковите седименти във Волго-Уралския регион. Договорено е съвместното предприятие да бъде учредено с руска юрисдикция, като дяловете да бъдат разпределени съответно 51 % за „Роснефть“ и 49 % за BP [66].

Специално със SOCAR тогава е подписано споразумение, отнасящо се до проектите за търсене и добив на нефт и газ в различни юрисдикции, в т.ч. и на територията на Азербайджан и на Русия. Двете държави се договарят да създадат съвместно предприятие на паритетна основа и да внесат в неговия уставен капитал акции и дялове в активите на добивни предприятия на територията на Русия, Азербайджан и трети държави. Съобщено е, че списъкът на активите, които ще бъдат включени в капитала на съвместното предприятие, ще бъде съгласуван допълнително [66].

Интересно е, че и сделката на „Роснефть“ и ExxonMobil е класирана по важност след тази със SOCAR. „Роснефть“ и ExxonMobil продължават срока на действие на своето Стратегическо споразумение по осъществяването на проекта „Дальневосточный СПГ“ (СПГ – сжиженный природный газ⁴). За летния сезон на 2014 г. са планирани работи по изпълнението на инженерни търсения на сушата и в морето. В съответствие с разработените концептуални проекти завършването на строителството и пускането в експлоатация на завода за втечен природен газ (СПГ), на тръбопровода за доставка и на морските обекти са набелязани за 2018 – 2019 г.

⁴ На бълг. ез. „втечен природен газ“.

Също така Игор Сечин и президентът на ExxonMobil Russia – Глен Уолър, подписват споразумение за оказване на комплексни услуги по сондирането, добива, подготовката, транспортирането, съхраняването и товаренето на въглеродороди, добити на северния край на находището „Чайво“ от страна на консорциума „Сахалин - 1“. Предвижда се да бъдат използвани инфраструктурата на консорциума „Сахалин - 1“ в съответствие с лицензионните обстоятелства и съвместната „Техническа схема на разработката“ [66].

Отделяме толкова голямо внимание на начина, по който е анонсирано споразумението със SOCAR от страна на ОАО „НК Роснефть“, защото в Русия много често ритуалните моменти са от голямо значение. Всички си спомнят, че от реда на подреждане на висшите партийни и държавни ръководители на СССР на мавзолея на Ленин по време на различните манифестации се правеха изводи за старшинството в йерархията на комунистическата власт и номенклатура. По аналогичен начин от начина на оповестяване на сключените споразумения и сделки се вижда значението, което ОАО „НК Роснефть“, а и руското държавно ръководство, отдава на отделните подписани документи и съдържащите се в тях договорености.

От изключително подробното и йерархически подредено изложение на институционалния сайт на ОАО „НК Роснефть“ бихме могли да видим още много съществени сделки, които са класирани след споразумението със SOCAR. **От изнесеното дотук се вижда, че през 2014 г. руската държава отдава много голямо значение на сътрудничеството с Азербайджан в нефтената област.** Очевидно, тогава азербайджанската държава си е изиграла картите правилно и 6 години по-късно си взема дивидентите по време на 44-дневната Втора Карабахска война.

В началото на октомври 2016 г. „Роснефт“ и турската „дъщеря“ на Държавната нефтена компания на Азербайджан SOCAR – SOCAR Turkey Enerji AS, сключват споразумение за базовите условия за доставката на нефт и нефтопродукти. Според пресслужбата на руската нефтена компания договорът е подписан по време на Всемирния енергиен конгрес в Истанбул [61].

Става дума за бъдещо сътрудничество в рамките на доставките на суровини за нефтопреработвателния завод „Star“ (SOCAR Turkey Aegean Refinery), който SOCAR Turkey Enerji строи по това време в Турция. (В момента заводът вече е завършен и функционира успеш-

но.) Плановата мощност на завода по това време се планира да е 10 млн. т нефт годишно. Руската и азербайджанската държава преговарят за възможността „Роснефт“ да организира доставки на нефт и на други суровини за нуждите на новото нефтопреработвателно предприятие [61].

Тогава пресслужбата на „Роснефт“ е доста пестелива на информация. Обявява се, че обемите и сроковете на доставките тепърва предстои да бъдат определени, а правно обвързващият договор между „Роснефт“ и SOCAR Turkey Enerji се очакваше да бъде подписан в „средносрочна перспектива“ [61].

По това време сделката със SOCAR е от особено значение за „Роснефт“. През 2016 г. Турция е много голям вносител на нефт. През 2015 г. държавата е закупила 25,1 млн. т нефт, като е осъществила ръст по този показател от 43 на сто. Това става за сметка на развитието на преработващите мощности в Турция [62].

Строителството на нефтената рафинерия „Star“ от дъщерната компания на SOCAR – SOCAR Turkey Enerji, вещае още по-голям ръст на капацитета на преработващите мощности в Турция. Естествено, „Роснефт“ е силно заинтересуван да стъпи колкото е възможно по-здраво в Турция, която е определена публично като стратегическо направление за руската държавна компания, и възможността за партньорство със SOCAR е изключително добра перспектива [62].

По принцип „Роснефт“ осъществява стратегия, която е насочена към укрепване на позициите на компанията в енергийния сектор в региона чрез придобиване на активи и създаване на съвместни предприятия, но и възможността да има големи гарантирани доставки в новия нефтопреработвателен завод на SOCAR в Турция е изключително обещаваща [62].

Междувременно още през 2013 г. SOCAR е обявила изключително амбициозните си планове да стане чуждестранен инвеститор № 1 в Турция. На 22.03.2013 г. ръководителят на SOCAR Ровнаг Абдуллаев заявява пред агенция „Нефть России“, че ръководената от него компания смята да стане най-големият чуждестранен инвеститор в Турция през 2018 г. Според него обемът на инвестициите на SOCAR в Турция ще достигне 17 млрд. американски долара [63].

Азербайджанската държава е много доволна и от обстоятелството, че инвестициите на Баку в Турция укрепват и стратегическото партньорство между двете държави. Според Ровнаг Абдуллаев „осъ-

ществуването на такива проекти, като нефтопровода Баку – Тбилиси – Джейхан, на газопровода Баку – Тбилиси – Ерзурум (всъщност това е Южнокавказкият газопровод – началният участък на Южния газов коридор) и на железопътната линия Баку – Тбилиси – Карс, разви отношенията между двете държави до нивото на стратегическо партньорство“ [63].

Пак по мнение на ръководителя на SOCAR, изказано още през 2013 г., двустранните отношения между Баку и Анкара още повече ще се засилят с осъществяването на проекта за Трансанадолския газопровод, както и действително стана впоследствие [63].

В плановете на SOCAR по това време влиза и разширяването на пристанището на нефтохимическия комплекс „Petkim“ – най-голямата нефтохимическа компания в Турция, което ще ѝ позволи значително да увеличи износа на нефтохимическа продукция в Европа. В края на 2012 г. „Petkim“ сключва споразумение със SOCAR Gas Trading за доставката на 455 млн. куб. м природен газ през 2013 г., като доставките трябва да започнат още от 1.01.2013 г. [63].

Всъщност SOCAR е собственикът на контролния пакет акции на „Petkim“ – 51 %, смятана за най-голямата турска нефтохимическа компания. „Petkim“ произвежда полимери – полиетилен, поливинилхлорид, полиамид, миещи средства, опаковки и др. В групата на SOCAR влиза и азербайджанското предприятие за производство на полиетилен под високо налягане – „Етилен-Полиетилен“. Търговията си с нефт по света SOCAR осъществява чрез предприятието си „SOCAR Trading“ [63].

Такъв е контекстът на партньорството на SOCAR и на „Роснефт“ в Турция. „Роснефт“ се домогва до сътрудничество не с кого да е, а с компанията, която възнамерява по това време да стане най-големият чуждестранен инвеститор в една от най-бързо растящите икономики в света.

От своя страна, след като закупува ТНК-ВР, „Роснефт“ става най-голямата през 2016 г. публична нефтена компания. На нея се падат около 5 % от световния добив на нефт, а доказаните ѝ запаси по международна категория надхвърлят 5 млрд. т нефтен еквивалент. По това време в структурата на „Роснефт“ влизат и Лисичанският нефтопреработвателен завод и Ангарският завод за производство на полимери [62].

През м. август 2018 г. „Роснефт“ става и най-голямата руска компания по размер на пазарната си капитализация, като успява да изпревари дотогавашния лидер „Сбербанк“.

На 4.09.2018 г. става факт споразумението между „Роснефт“ и SOCAR за доставка на нефт за рафинерията „Star“ (SOCAR Turkey Aegean Refinery) в Измир, построена в района Али ага (Aliaga district). В споразумението се предвижда доставката на 1 млн. т нефт за рафинерията „Star“ годишно. На практика това са 10 % от годишната производителност на завода. Самото споразумение е подписано на възможно най-високо равнище, по време на среща в Сочи между президентите на Азербайджан и Русия – Илхам Алиев и Владимир Путин, като от страна на Азербайджан подписва президентът на SOCAR Ровнаг Абдулаев, а от руска страна – главният изпълнителен директор на „Роснефт“ Игор Сечин [64].

Тук е мястото да се обърне внимание на личността на главния изпълнителен директор на „Роснефт“ Игор Сечин. През периода 2004 – 2011 г. Игор Иванович Сечин е председател на Съвета на директорите на „Роснефт“. През периода 1999 – 2008 г. той е заместник-ръководител на администрацията на Президента на Руската федерация. През периода 2004 – 2008 г. е помощник на президента. През периода 2008 – 2012 г. е заместник-председател на правителството на Руската федерация. В момента е председател на Съвета на директорите на компанията „Роснефтегаз“, която държи контролния пакет акции на „Роснефт“ [65].

През 2018 г. стойността на пакета акции на „Роснефт“, притежаван от Игор Сечин, който възлиза на 0,1273 %, струва 95,4 млн. американски долара. Така той заема седмо място в рейтинга на мениджърите капиталисти, публикуван от сп. „Forbes“ през ноември 2018 г. [65].

Игор Сечин е смятан за изключително близък до президента Владимир Путин, което несъмнено се потвърждава от неговата биография. Той е обвиняван, че е инициатор на преследването на собствениците на нефтената компания „ЮКОС“, в т.ч. на Ходорковски. Доколко това е вярно, е трудно да се каже, но е несъмнен факт, че активите на „ЮКОС“ впоследствие минават във владение на „Роснефт“.

По това време започването на редовна производствена дейност в завода „Star“ вече е въпрос на няколко месеца и в споразумението вече няма никакви рамкови и пожелателни клаузи. Според не-

го доставките на нефт от страна на „Роснефт“ трябва да започнат 3 месеца по-късно – през декември 2018 г. [64].

По време на подписването на споразумението, през м. август 2018 г., вече е започнала работата на първата инсталация в рафинерията „Star“. Първият танкер на име „Абшерон“, доставящ 80 000 т суровина от Азербайджан, вече е пристигнал на полуостров Али ага в Измир. Заур Гахраманов – CEO на SOCAR за Турция, потвърждава пристигането на първата доставка на нефт и заявява, че редовното производство ще започне в края на м. октомври 2018 г. Гахраманов оповестява и знаковата новина, че откриването на рафинерията ще стане в присъствието на президента на Турция Реджеп Тайип Ердоган и на президента на Азербайджан Илхам Алиев [64].

Рафинерията „Star“ е изградена чрез влагането на 6,3 млрд. американски долара. По този начин до момента тя е най-голямата еднократна инвестиция в реалния сектор в историята на Турция и заявява претенции да бъде един от най-големите петролни и газови оператори в Европа, Близкия изток и Африка. Заводът е построен от SOCAR, която започва инвестициите си в Турция, след като придобива през 2008 г. водещата турска нефтохимическа компания Petkim за 2 млрд. долара. Строежът на „Star“ започна през 2011 г. [64].

По време на строежа на рафинерията очакванията са тя да се отрази на макроикономическата рамка на турската икономика, като намали дефицита на държавата по текущата сметка с 1,5 млрд. американски долара. Също така се предполагаше, че с пускането в експлоатация на „Star“ ще се прекрати изцяло вносет на авиационно гориво. Също така турските власти очакват да намалят вноса на пропан-бутан (LPG) от 79 на сто от потреблението на 70 на сто от потреблението му в страната [64].

С производствен капацитет да преработва годишно 10 млн. т суров нефт рафинерията „Star“ е планирана да произвежда също така 1,6 млн. т нафта, 1,6 млн. т авиационно гориво и 4,5 млн. т дизелово гориво с ниско съдържание на сяра за нуждите на „Petkim“ [64].

В края на м. септември 2018 г., по време на пленарната сесия на Деветия азербайджанско-руски междурегионален форум, президентите на Русия и Азербайджан – Владимир Путин и Илхам Алиев, подчертават значението на работата на азербайджанската държавна компания SOCAR.

Илхам Алиев поставя ударение на факта, че между Баку и Москва са се създали здрави връзки в енергийната и в нефтогазовата област. Целият досегашен анализ показва, че сътрудничеството между Русия и Азербайджан в газовата сфера по това време вече е прераснало в конкуренция. Но, очевидно, държавното ръководство на Азербайджан е намерило работещ механизъм за компенсирание на Русия в нефтената област.

„В рамките на моето официално посещение в Руската федерация ние подписахме важен документ – договора между компаниите „Роснефт“ и SOCAR за сътрудничеството в нефтената сфера. Така също в Азербайджан повече от 20 години успешно работи и е важен инвеститор за нас компанията „Лукойл“, е посочил Илхам Алиев [59].

Владимир Путин потвърждава важността на връзките между SOCAR и „Роснефт“: „Така компанията „Роснефт“ съвместно с Държавната нефтена компания на Азербайджанската република SOCAR скоро ще пристъпи към разработването и експлоатацията на нефтогазовото находище Гошадаш. Около 4 млрд. американски долара е инвестирал в енергийни проекти в Азербайджан „Лукойл“ [59].

Бизнесът на „Роснефт“ и на SOCAR върви отлично, защото през м. март „Reuters“ вече съобщава за рязко нарастване на производството в рафинерията „Star“. Според съобщението заводът активно закупува суров нефт от Русия тип (сорт) „Урал“ („Urals“). Според „Reuters“, която се позовава на три меродавни източника, към м. март 2019 г. рафинерията вече е достигнала 50 на сто от планирания си производствен капацитет [67].

Източник, който има пряка информация за плановете на рафинерията, е заявил пред „Reuters“, че „Star“ ще достигне пълната си производствена мощност през м. април 2019 г. Той е казал: „Изпитателните периоди винаги са трудни, но последните изпитания показват добри резултати“ [67].

Говорител на SOCAR е казал пред „Reuters“, че компанията планира да достигне скоро пълния капацитет на рафинерията в Измир. Той обяснява, че не може да се ангажира с точни числа за достигнатия дял от пълния капацитет към момента на изявлението му, защото отделни инсталации на „Star“ се изпитват поотделно.

Докато е в изпитателен период, SOCAR може да снабдява „Star“ само с два типа (сорта) суров нефт – „Урал“ („Urals“) и доставяния от Иракски Кюрдистан „KBT Blend“, съобщават източниците на „Reuters“.

Общите доставки на суров нефт „Урал“ през първото тримесечие на 2019 г. са достигнали 500 000 т в сравнение с 270 000 т за цялата 2018 г., съобщава информационният поток от „Refinitiv Eikon“.

SOCAR купува суров нефт тип (сорт) „Урал“ на първо място от „Роснефт“, следвайки дългосрочния си договор. Купува и на спот пазара. През м. февруари 2019 г. „Роснефт“ е доставила на азербайджанците 140 000 т нефт „Урал“, следвайки дългосрочния договор, като се очаква доставките да продължат. Според търговците договорът на „Роснефт“ е за 1 млн. т суров нефт „Урал“ годишно [67].

SOCAR са закупили и един товар от 100 000 т суров нефт „Урал“ от балтийското пристанище Уст-Луга на спотов търг на „Сургутнефтегаз“, но това е първият такъв прецедент за доста дълъг период от време. Според информирани търговци са закупени и няколко товара със суров нефт „Урал“ и от Новоросийск и от балтийски пристанища в края на януари и февруари 2019 г. на вторичния пазар от „Litasco“ и от „Trafigura“.

Търговец от средиземноморския нефтен пазар заявява пред „Reuters“: „SOCAR става активен играч на пазара на нефт тип „Урал“, промяната е видима. През миналата (2018) година те купиха само няколко товара, но тази година те активно следят пазара и купуват, което определено подкрепя цената на „Урал“.

През първото тримесечие на 2019 г. наблюдателите смятат, че когато „Star“ достигне пълния си капацитет, тя ще може да рафинира значително многообразието от разновидност на суровия петрол, но основното му захранване е планирано да става за сметка на тежък нефт и нефт с висока киселинност. Последното облагодетелства в много голяма степен „Роснефт“ [67].

Трябва да се отбележи, че държавното ръководство на Азербайджан следва постоянната си стратегия – да задълбочава сътрудничеството си в областта на нефтения бизнес с близката до Владимир Путин „правилна“ държавна руска компания ОАО „НК Роснефть“, а междувременно да развива собствения си газов бизнес, да създава огромна собствена инфраструктура и да излиза на европейските пазари като конкурент на руската компания „Газпром“. Тук азербайджанците демонстрират едновременно забележителна последователност, резултат от която е днешният Южен газов коридор, и гъвкавост, когато се наложи.

Много интересен пример на такава гъвкавост е съобщението от 2017 г. за паралелни разговори по едно и също време между ръководството на SOCAR с ръководствата на „Газпром“ и на ОАО „НК Роснефть“.

От съобщения на „Газпром“ и на SOCAR се разбира, че шефът на „Газпром“ Алексей Миллер е обсъдил проблеми, свързани с доставки на природен газ ЗА(!) Азербайджан с Ровнаг Абдуллаев – президента на SOCAR.

Разговорите са довели до постигане на споразумение между „Газпром Експорт“ и Азербайджанската метанолова компания (Azerbaijan Methanol Company – AzMeCo) за доставка на 2 млрд. куб. м природен газ годишно в Азербайджан [69].

По същото време Абдуллаев се среща и с главния изпълнителен директор на ОАО „НК Роснефть“ Игор Сечин. Според съобщение на SOCAR са били обсъдени по-нататъшните въпроси на сътрудничеството на SOCAR с двете руски компании – „Роснефт“ и „Газпром“ [69].

Вижда се, че когато е необходимо, азербайджанците проявяват максимална гъвкавост. Преследвайки голямата си цел, по пътя те са готови да правят всякакви отстъпки, ако обстоятелствата ги налагат. В дадения случай най-вероятно става дума за временно възникнал дефицит на природен газ за нуждите на AzMeCo, но е изключително интересно да се види, че договаряйки относително умерено количество природен газ за внос от Русия в Азербайджан чрез „Газпром“, държавната азербайджанска нефтена компания се консултира незабавно и с ОАО „НК Роснефть“.

Това е важен акцент, който не бива да бъде изпускан. Азербайджанците не се колебаят да провеждат собствена политика по газовите въпроси. Не се притесняват и да конкурират руската компания „Газпром“, при това по доста безкомпромисен начин, но винаги запазват лоялност към партньора си – руската държавна компания ОАО „НК Роснефть“. Те се консултират с нея точно когато правят бизнес с друга руска компания.

Впрочем след около година в публичното пространство по същия пестелив начин ще бъде пусната още една информация. На 1.11.2018 г. вицепрезидентът на SOCAR Елшад Насиров заявява пред репортери в Минск, че Азербайджанската държавна нефтена компания води разговори с „Роснефт“, „Газпром“ и „Новатек“ за разработването на нефтено находище в Русия [70].

Естествено амбицията на SOCAR да разработва и експлоатира руско нефтено находище трябва да се заплати с нещо и Насиров е предложил удължаване на срока на действие на газовия договор с „Газпром“ – същия, за който става дума по-горе. Срокът на този договор, подписан през 2017 г., изтича в края на 2018 г.

Предложението на SOCAR е договорът с „Газпром“ да се удължи до 2020 г. Отбелязано е обаче, че количествата на доставките на руски природен газ за Азербайджан ще се определят на базата на възникващите търговски интереси и няма да надвишат 1 млн. куб. м годишно [70].

През м. ноември 2019 г. става ясно, че SOCAR е станала миноритарен акционер в дружеството с ограничена отговорност ООО „Сокар енергоресурс“, притежаващо 80 % от акциите на Антипинския нефтепреработвателен завод. За това съобщават от самата нефтепреработвателна компания. Размерът на дела на SOCAR не е огласен в съобщението [60].

Основната роля, която се смята, че SOCAR ще играе в това начинание, е осигуряването на мениджърска експертиза за Антипинския НПЗ. По това време заводът има сериозни финансови проблеми, но съдържанието и структурата на договора със SOCAR според експертите на Антипинския НПЗ не създава за азербайджанската държавна компания рискове, които да са свързани с предишната задлъжнялост на предприятието [60].

Антипинският нефтепреработвателен завод беше основният актив на групировката „Нов поток“, чийто основател и председател на Съвета на директорите беше Дмитрий Мазуров – бизнесмен, който през м. юли 2019 г. беше задържан от руските разследващи органи по наказателно дело за мошеничество. Причина за започване на разследването са събития от края на м. май 2019 г., когато руската „Сбербанк“ изисква като залог по кредит всички акции на Антипинския НПЗ, с които структурите на Мазуров държаха 80 % от акциите на предприятието [60].

Към момента на сделката Антипинският нефтепреработвателен завод и намиращите се в неговия баланс Могутовско нефтено находище, както и части от Гремячевското и Воронцовското находище, принадлежат на компанията „Сокар енергоресурс“, която представлява съвместно предприятие на „Сбербанк“ и неназовани към този момент инвеститори [60].

На 23.04.2020 г. стана ясно и че азербайджанската компания за търговия с нефт – дъщерна компания на SOCAR – SOCAR Trading, е влязла в списъка на 20-те най-големи купувачи на руски нефт, съставен от руското издание на „Forbes“. SOCAR Trading първоначално е регистрирана в Швейцария, за да търгува с азербайджански нефт. Но компанията бързо се превръща в глобален „трейдър“, като продава нефт и от други държави [71].

Приходите на компанията през 2018 г. възлизат на 53,5 млрд. долара. *Forbes.ru* не разполага с по-актуални данни, но се вижда, че SOCAR Trading набира скорост. В списъка на „Топ 20 купувачи“ на руски нефт SOCAR Trading е на 18-о място, като общата сума на договорите е 1 млрд. американски долара, обемът на покупките е 2,2 млн. т нефт, а стойността на 1 барел възлиза на 63,4 американски долара [71].

В Русия компанията работи с „Роснефт“ и със „Сургутнефтегаз“, като доставя руски нефт в Турция, Хърватска, България и САЩ. Наблюдателите напомнят и влизането на компанията майка – SOCAR, в капитала на банкрутирания Антипински нефтопреработвателен завод.

РЕЛАЦИИТЕ АЗЕРБАЙДЖАН – РУСИЯ – РЕКАПИТУЛАЦИЯ

Можем да направим следната рекапитулация на „нефтегазовите“ взаимоотношения между Азербайджан и Русия. Азербайджан прояви огромна смелост и предприемчивост, изграждайки огромна инфраструктура за доставка на енергоносители. В по-голямата си част тази инфраструктура е предназначена за доставка на природен газ в Турция, Югоизточна Европа и Южна Европа, най-вече в Италия. В определена степен тази инфраструктура доставя нефт в Турция. Създадена е и транспортна инфраструктура – железопътна линия, която е част от новия „Велик копнинен път“.

В тази си дейност азербайджанското държавно ръководство се възползва максимално от желанието на ЕС и САЩ Европа да диверсифицира доставките си на енергоносители, най-вече на природен газ, и успя да получи много сериозна политическа и финансова подкрепа. Несъмнено тук азербайджанците създадоха големи притеснения на руските газови компании и на руското държавно ръководство.

С последното азербайджанците поеха голям риск, но той се оказа пресметнат, защото в Баку явно са имали идея как да смекчат конфронтацията с Русия. Това стана по изключително изобретателен

и интелигентен начин. Развивайки нефтопреработвателния бизнес на собствената си държавна нефтена компания SOCAR, Азербайджан успя да завърже мащабна търговия с възможно най-подходящата руска държавна нефтена компания – ОАО „НК Роснефть“. „Роснефть“ е не просто държавна, а на жаргона на руските журналисти е „правилна“ компания.

От една страна, тя е напълно надежден партньор, с чието сътрудничество азербайджанците решават много от деловите и техническите проблеми, пред които са се изправили, изграждайки огромната си нефтена рафинерия в турския град Измир.

От друга страна, тя е ръководена от възможно най-близък на президента Путин човек. На руската държава както е дадено удовлетворение за загубения монопол в газовите доставки, така е облагодетелствана и компания, която е „на сърце“ на ръководството. Трудно може да се намери по-добър вариант.

Едновременно с това Азербайджан съвсем не губи от това партньорство. Азербайджанците са в положението на преработватели, а руснаците – на доставчици на суровини. Със строежа на рафинерията „Star“ Азербайджан става най-големият еднократен инвеститор в историята на Турция. С изграждането на газовата и нефтената инфраструктура Баку бетонира стратегическото си партньорство с Турция. Като връх на всичко това Азербайджанска държавна нефтена компания стана собственик на най-голямото химическо предприятие в Турция.

Трудно е да се прецени дали нефтеният бизнес по оста SOCAR – ОАО „НК Роснефть“ компенсират загубите на Русия от конкуренцията на газовия пазар, но тук по-важно е друго. В случай на конфронтация с Азербайджан руснаците имат какво да загубят, при това много. Отделен въпрос е, че губещи в личен план ще са хора, които са много близки на президента Путин.

Всичко това поне на този етап се оказва достатъчно, за да изиграе ролята на превенция на евентуално вземане от Русия на страната на Армения в зреещото 26 години повторение на въоръжения конфликт в Нагорни Карабах.

Азербайджан се справи с този проблем. Не трябва обаче да се забравя, че въпреки постигнатия безспорен и много голям икономически, политически и военен успех съществува „тънка червена линия“ в отношенията с Руската федерация, която не бива да се

прекращва. Голям проблем е обаче, че понякога тази линия е много трудно забележима.

Най-голямата трудност си остава това, че победата на Азербайджан в 44-дневната война от 2020 г. все още не е довела до подписване на мирен договор. Съдейки по досегашното развитие на събитията и по настроенятия в Армения, вероятността да се стигне до подписване на мирен договор е много малка, въпреки че точно Армения, и по-специално арменското общество би спечелило изключително много от приключване на военната конфронтация, намаляване на безумните военни разходи, вдигане на икономическата и транспортната блокада и пр.

Това обаче изглежда в момента не вълнува арменското общество и както неколккратно беше подчертано, на арменската политическа сцена не се явява „Партията на мира“. Наблюдава се само блъсканица между желязките да играят ролята на най-правоверна „Партия на войната“.

В тази обстановка мирът в региона не е гарантиран. Вече бяха подчертани много контрастните успоредици между положението в Нагорни Карабах днес и в Южна Осетия през август 2008 г. Това не е нито някакъв остроумен каламбур, нито прекалено черногледство. Примирieto в Закавказието е крехко, а реваншистките настроения в Армения са изключително силни. На държавите от Закавказието им предстоят още много „интересни времена“ според крилатата фраза на Конфуций.

Библиография

1. **Kimmge**, Daniel. Centrak Asia: Turkmenistan – China Pipeline Project has Far – Reaching Implications. – In: *Radio Free Europe, Radio Liberty*, April 10, 2006, 08:38 GMT. [online]. <https://www.rferl.org/a/1067535.html>
2. **Analysis**: Turkmen Gas Deal Extends Chinese Influence. – In: *BBC Monitoring Central Asia. Downstream Today*, 26 July 2007.
3. **Golovnina**, Maria. Kazakhstan, China agree to press ahead with pipeline. – In: *Reuters, Oil Report*, November 8, 2007, 6:06 PM. [online]. <https://uk.reuters.com/article/kazakhstan-china-pipeline/kazakhstan-china-agree-to-press-ahead-with-pipeline-idUKL0888292120071108>
4. **China**, Turkmenistan: Natural Gas and Regional Geopolitics. – In: *Stratfor, Assessments*, January 22, 2008, 20:14 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/article/china-turkmenistan-natural-gas-and-regional-geopolitics>

5. **Gurt**, Marat. Russian company wins Turkmen China pipeline tender. – In: *Reuters*, Oil Report, February 19, 2008, 6:35 AM. [online]. <https://uk.reuters.com/article/turkmenistan-china/russian-company-wins-turkmen-china-pipeline-tender-idUKL194546920080219>
6. **Turkmenistan**: Natural Gas and the European Union. – In: *Stratfor*, Assessments, April 16, 2008, 22:10 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/article/turkmenistan-natural-gas-and-european-union>
7. **Turkmenistan**: beefing up its Arsenal. – In: *Stratfor*, Assessments, June 24, 2008, 20:29 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/article/turkmenistan-beefing-its-arsenal>
8. **Turkmenistan**: Tense relations With Russia. – In: *Stratfor*, April 28, 2009, 16:17 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/article/turkmenistan-tense-relations-russia>
9. **Kazakhstan**: Workers Complete Section of Turkmenistan – China Pipeline. – In: *EURASIANET.org*, July 10, 2009. [online]. <https://web.archive.org/web/20090715061504/http://www.eurasianet.org/departments/news/articles/eav071009a.shtml>
10. **Nurshaeva**, Raushan and Shamil Zhumatov. China's Hu boosts energy ties with Central Asia. – In: *Reuters*, December 12, 2009, 11:59 AM. [online]. <https://uk.reuters.com/article/china-kazakhstan/update-3-chinas-hu-boosts-energy-ties-with-central-asia-idUKGEE5BB01D20091212?sp=true>
11. **China**: A Strategic Pipeline to Central Asia. – In: *Stratfor*, Assessments, December 14, 2009, 23:04 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/article/china-strategic-pipeline-central-asia>
12. **Gurt**, Marat. China extends influence into C. Asia with pipeline. – In: *Reuters*, Oil Report, December 14, 2009, 8:18 AM. [online]. <https://uk.reuters.com/article/china-pipeline/china-extends-influence-into-c-asia-with-pipeline-idUKSGE5BD0BQ20091214?sp=true>
13. **Turkmenistan**, Iran, Turkey: A New Phase in Energy Competition? – In: *Stratfor*, Assessments, January 6, 2010, 19:41 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/article/turkmenistan-iran-turkey-new-phase-energy-competition>
14. **Turkmenistan**: Desperate for a Gas Market. – In: *Stratfor*, Assessments, April 29, 2010, 09:57 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/article/turkmenistan-desperate-gas-market>
15. **Foundation** laid for pipe to carry Azeri gas to EU. – In: *Hürriyet Daily News*, March 17, 2015, 14:12:00. [online]. <http://www.hurriyetdailynews.com/foundation-laid-for-pipe-to-carry-azeri-gas-to-eu---79790>
16. **\$ 2.15 billion** in external finance secured for TANAP. – In: *Daily Sabah*, Anadolu Agency, Ankara, 14.02.2017, 21:03. [online]. <https://www.dailysabah.com/energy/2017/02/15/215-billion-in-external-finance-secured-for-tanap>

17. **A** Quiet Siege of Turkmenistan. – In: *Stratfor*, Assessments, February 9, 2017, 09:30 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/article/quiet-siege-turkmenistan>
18. **Turkey** opens TANAP pipeline that will bring Azeri gas to Europe. – In: *DW*, 12.06.2018. [online]. <https://www.dw.com/en/turkey-opens-tanap-pipeline-that-will-bring-azeri-gas-to-europe/a-44192422>
19. **Ukraine** hopes to receive gas via TANAP in future – Poroshenko. 12.06.2018, 19:20. [online]. <https://en.interfax.com.ua/news/economic/511588.html>
20. **Russia**: Caspian Sea Convention Signed. – In: *Stratfor*, Situation Report, August 13, 2018, 20:07 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/situation-report/russia-caspian-sea-convention-signed>
21. **Russia**: President Hosts Turkmen Counterpart. – In: *Stratfor*, Situation Report, August 15, 2018, 18:19 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/situation-report/russia-president-hosts-turkmen-counterpart>
22. **What** Does the New Caspian Sea Agreement Mean for the Energy Market? – In: *Stratfor*, Assessments, August 17, 2018, 09:00 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/article/what-does-new-caspian-sea-agreement-mean-energy-market>
23. **Turkmenistan**: Russia to Resume Natural Gas Imports. – In: *Stratfor*, Situation Report, October 10, 2018, 14:56 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/situation-report/turkmenistan-russia-resume-natural-gas-imports>
24. **Azerbaijan**, Turkey: Trans-Anatolian Pipeline Ready to Begin Operations. – In: *Stratfor*, Situation Report, July 2, 2019, 20:29 GMT. [online]. <https://www.stratfor.com/situation-report/azerbaijan-turkey-trans-anatolian-pipeline-ready-begin-operations>
25. **Gazprom** reaches Purchasing Agreement for Natural Gas Imports. – In: *Stratfor*, Situation Report, July 5, 2019, 14:25 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/situation-report/russia-turkmenistan-gazprom-reaches-purchasing-agreement-natural-gas-imports>
26. **Trans-Caspian Pipeline**: From Idea Toward Reality. – In: *Business Turkmenistan*, 19.08.2019, 09:51. [online]. <https://business.com.tm/post/4278/transcaspian-pipeline-from-idea-toward-reality>
27. **European Consortium** Offers to Build Methanol Plant in Turkmenistan. – In: *Business Turkmenistan*, 18.08.2019, 13:04. [online]. <https://business.com.tm/post/4276/evropeiskii-konsorcium-predlagaet-postroit-v-turkmenistane-zavod-po-proizvodstvu-metanola>
28. **Консорциум** европейских и китайских компаний готов построить газопровод из Туркменистана в Азербайджан. – В: *Minval.az*, раздел „Важно“, 16.08.2019, 17:01. [онлайн]. <https://m.minval.az/news/123913359>
29. **EU**, Turkmenistan: Talks Resume on Trans-Caspian Gas Pipeline. – In: *Stratfor*, Situation Report, August 14, 2019, 16:15 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/situation-report/eu-turkmenistan-talks-resume>

trans-caspian-gas-pipeline?id=87179e919a&e=ed2f224347&uuid=4baad6f9-c190-44ab-9cf3-0d7a087a494e&utm_source=Daily+Brief&utm_campaign=f74a54504e-EMAIL_CAMPAIGN_2019_08_15_10_38&utm_medium=email&utm_term=0_87179e919a-f74a54504e-53589729&mc_cid=f74a54504e&mc_eid=[UNIQID]

30. **Роухани:** Азербайджан – братская страна для Ирана. – В: *Minval.az*, раздел „Важно“, 14.08.2019. [онлайн]. <https://minval.az/news/123912598>
31. **President** in a phone call with his Azerbaijani counterpart: Tehran – Baku ties friendly, brotherly, developing/The two presidents stress acceleration of agreements. Официален сайт на Президента на Ислямска република Иран, news id: 110807, 13 август, вторник, 13:42. [online]. <http://www.president.ir/en/110807>
32. **Иран** поддържа Русия и излезе против изхода Туркменистана през Азербайджан на газовия пазар ЕС. – В: *Minval.az*, раздел „Азербайджан, Важно“, 12.08.2019. [онлайн]. <https://minval.az/news/123912296>
33. **Евросоюз** възобнови преговори с Туркменистан за изграждане на газопровод в Азербайджан. – В: *Minval.az*, раздел „Важно“, 12.08.2019, 12:20:42. [онлайн]. <https://minval.az/news/123912299>
34. **В** Кремле съобщиха за преместване на самита Азербайджан – Русия – Иран. – В: *Minval.az*, раздел „Важно“, 12.08.2019, 16:46. [онлайн]. <https://minval.az/news/123912249>
35. **(S)** Писмо от Заместник [държавния] секретар Негропонте относно закупуване на арменско оръжие от Иран през 2003 година. – В: *Свободен народ*, Четиво, 12.08.2019 г., 17:31. [онлайн]. <http://svobodennarod.com/chetivo/item/6128-secret-pismo-ot-zamestnik-darzhavniya-sekretar-negroponte-otnosns-zakupuvane-na-armensko-orazhie-ot-iran-prez-2003.html>
36. **Баку:** Армения ще възмемет загубата, нанесена на Азербайджан. – В: *Minval.az*, раздел „Азербайджан, Важно“, 9.08.2019, 20:06. [онлайн]. <https://minval.az/news/123911619>
37. **США:** Азербайджан – единственият алтернативен руски газов доставчик за Европа. – В: *Minval.az*, раздел „Азербайджан, Важно“, 5.07.2019, 12:59. [онлайн]. <https://m.minval.az/news/123901906>
38. **Русия** излиза против изхода Туркменистана през Азербайджан на газовия пазар ЕС. – В: *Minval.az*, раздел „Странности“, 4.07.2019, 13:58. [онлайн]. <https://minval.az/news/123901588>
39. **В** Ашхабаде създадена делегация на Европейския съюз в Туркменистан. – В: *Caspian Energy Newspaper*, 6.07.2019, 14:10. [онлайн]. <http://caspianenergy.net/ru/neft-i-qaz/46378-deloitte-tap>
40. **Товарооборот** Азербайджана и Русия се развива в нефтен сектор. – В: *Caspian Energy Newspaper*, 4.07.2019, 11:51. [онлайн]. <http://caspianenergy.net/ru/ambassador/46396-2019-07-04-08-00-44>

41. **Gazprom** reaches Purchasing Agreement for Natural Gas Imports. – In: *Stratfor*, Situation Report, July 5, 2019, 14:25 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/situation-report/russia-turkmenistan-gazprom-reaches-purchasing-agreement-natural-gas-imports>
42. „Газпром” заключил с Туркменистаном новый пятилетний контракт. – В: *Caspian Energy Newspaper*, 4.07.2019, 11:44. [онлайн]. <http://caspienergy.net/ru/neft-i-qaz/46400-2019-07-04-10-45-44>
43. **Azerbaijan**, Turkey: Trans-Anatolian Pipeline Ready to Begin Operations. – In: *Stratfor*, Situation Report, July 2, 2019, 20:29 GMT. [online]. [https://worldview.stratfor.com/situation-report/azerbaijan-turkey-trans-anatolian-pipeline-ready-begin-operations?id=87179e919a&e=ed2f224347&uuid=5f9d3c1e-c277-4b10-b0f0-10cbabfb47ed&utm_source=Daily+Brief&utm_campaign=9a5f29cf37-EMAIL_CAMPAIGN_2019_07_03_11_58&utm_medium=email&utm_term=0_87179e919a-9a5f29cf37-53589729&mc_cid=9a5f29cf37&mc_eid=\[UNIQID\]](https://worldview.stratfor.com/situation-report/azerbaijan-turkey-trans-anatolian-pipeline-ready-begin-operations?id=87179e919a&e=ed2f224347&uuid=5f9d3c1e-c277-4b10-b0f0-10cbabfb47ed&utm_source=Daily+Brief&utm_campaign=9a5f29cf37-EMAIL_CAMPAIGN_2019_07_03_11_58&utm_medium=email&utm_term=0_87179e919a-9a5f29cf37-53589729&mc_cid=9a5f29cf37&mc_eid=[UNIQID])
44. **Нурани**, Баку бросает спасательный круг Ашхабаду. Чем ответит Москва? – В: *Minval.az*, раздел „Важно, Мнения, Наши авторы”, 22.11.2018, 22:12. [онлайн]. <https://minval.az/news/123842016>
45. **Turkmenistan**: Russia to Resume Natural Gas Imports. – In: *Stratfor*, Situation Report, October 10, 2018, 14:56 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/situation-report/turkmenistan-russia-resume-natural-gas-imports>
46. **Каспийская** флотилия на 85% оснащена новыми кораблями и судами. Министерство обороны Российской Федерации (Минобороны России). Прес-служба Южного военного округа, 22.01.2016, 13:48. [онлайн]. https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12074209@egNews#txt
47. **How** Hydrocarbons Are Changing the Caspian Sea. – In: *Stratfor*, Graphics, December 2, 2015, 22:06 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/article/how-hydrocarbons-are-changing-caspian-sea>
48. **Russia** Keeps a Wary Eye on the Trans-Caspian Pipeline. – In: *Stratfor*, Reflections, November 19, 2014, 23:44 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/article/russia-keeps-wary-eye-trans-caspian-pipeline>
49. **Russia**: Obstructing the Trans-Caspian Pipeline. – In: *Stratfor*, Situation Report, June 12, 2014, 15:23 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/situation-report/russia-obstructing-trans-caspian-pipeline>
50. **Iran’s** Plans to Export Natural Gas to Europe Face Obstacles. – In: *Stratfor*, Assessments, May 10, 2014, 12:57 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/article/irans-plans-export-natural-gas-europe-face-obstacles>
51. **A** Proposed Pipeline Lends Turkmenistan Greater Importance. – In: *Stratfor*, Assessments, April 25, 2014, 09:47 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/article/proposed-pipeline-lends-turkmenistan-greater-importance>
52. **Turkmenistan**: Rethinking Regional Relations. – In: *Stratfor*, Assessments, August 13, 2012, 10:31 GMT. [online]. <https://worldview.stratfor.com/article/turkmenistan-rethinking-regional-relations>

53. **Gurt**, Marat. Russian company wins Turkmen China pipeline tender. – In: *Reuters, Oil Report*, February 19, 2008, 6:35 AM. [online]. <https://uk.reuters.com/article/turkmenistan-china/russian-company-wins-turkmen-china-pipeline-tender-idUKL194546920080219>
54. **Le Monde**: Францию заинтересовала тактика Азербайджана в войне в Карабахе. 26.12.2020, 22:41. [онлайн]. <https://minval.az/news/124072183>
55. **Членки** на организацията „Жени за мир“ начело със съпругата на министър-председателя на Армения преминаха военно обучение на окупираните от Ереван азербайджански територии. – В: *blacksea-caspia*, 9.09.2020 г. [онлайн]. <https://blacksea-caspia.eu/bg/1713402222>
56. **Дечев**, Теодор. От Мадридските принципи до Мюнхенските дебати. Първа част. – В: *blacksea-caspia*, 30.06.2020 г. [онлайн]. <https://blacksea-caspia.eu/bg/%D0%BE%D1%82-%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%80%D0%B8%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%B8-%D0%B4%D0%BE-%D0%BC%D1%8E%D0%BD%D1%85%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B4%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D1%82%D0%B8>
57. **Таривердиева**, Лейлал Проф. Намък Алиев: Минската група на ОССЕ не може да попречи на Азербайджан да освободи окупираните територии. 14 юли 2020 г. [онлайн]. <https://blacksea-caspia.eu/bg/analyzes>
58. **Война** 08.08.08: Впервые о ее тайнах в интервью Владиславу Щурыгину генерал Хрулев. 27.04.2012, 18:30. [онлайн]. <https://regnum.ru/news/polit/1525951.html>
59. **Путин** и Алиев отметили значимость проектов SOCAR. – В: *NEWS.ru*, 27.09.2018, 17:30. [онлайн]. <https://news.ru/economics/putin-aliev-socar-proekty/>
60. **SOCAR** стала миноритарием владельца 80 % акций Антипинского НПЗ. – В: *RCC новости и обзоры нефтегазохимической отрасли*. 1.11.2019. [онлайн]. <http://rcc.ru/article/socar-stala-minoritariem-vladelca-80-akciy-antipinskogo-npz-71226>
61. **„Роснефть“** хочет поставлять нефть на НПЗ турецкой „дочки“ SOCAR. – В: *Нефтерынок*, 11.10.2016, 10:30. [онлайн]. <http://www.nefterynok.info/novosti/rosneft-hochet-postavlyat-neft-na-npz-tureckoy-dochki-socar>
62. **„Роснефть“** и SOCAR Turkey Енерџи подписали соглашение на поставки нефтепродуктов в Турцию. – В: *Маркет репорт*, Октябрь 11, 2016. [онлайн]. http://www.mrcplast.ru/news-news_open-322003.html
63. **Волкова**, Маргарита. SOCAR станет крупнейшим иностранным инвестором в Турции. – В: *Маркет репорт*, Март 22, 2013. [онлайн]. http://www.mrcplast.ru/news-news_open-239541.html
64. **Rosneft** to supply oil to SOCAR's refinery in Izmir. – In: *Daily Sabah*, September 04, 2018, 12:00 AM, GMT+3. [online]. <https://www.dailysabah.com/energy/2018/09/04/rosneft-to-supply-oil-to-socars-refinery-in-izmir>

65. **Березанская**, Елена, Анастасия Ляликова, Анастасия Карпова. У кого пакет больше: рейтинг директоров – капиталистов. – В: *Forbes.ru*, Миллиардеры, 22.11.2018, 07:00. [онлайн]. <https://www.forbes.ru/milliardery-photogallery/369383-u-kogo-paket-bolshe-reyting-direktorov-kapitalistov>
66. **„Роснефть“** подписала более 50 соглашений на Петербургском международном экономическом форуме. – В: *Роснефть* на благо России (институциональный сайт компании), 24.05.2014. [онлайн]. <https://www.rosneft.ru/press/today/item/153047/>
67. **Yagova**, Olga, Gleb Gorodyankin, Julia Payne, Nailia Bagirova, David Evans. Rising output at SOCAR's STAR oil refinery adds to sour shortage in Med. – In: *Reuters*, Commodities News, March 5, 2019, 3:45 PM. [online]. <https://www.reuters.com/article/us-turkey-refinery-socar-idUSKCN1QM1MC>
68. **Rosneft** and SOCAR Sign Cooperation Agreement. – In: *Rosneft*, Press Releases, 13 August, 2013. [online]. <https://www.rosneft.com/press/releases/item/114339/>
69. **SOCAR**, Gazprom, Rosneft hold gas talks. August 22, 2017. [online]. <https://www.offshore-energy.biz/socar-gazprom-rosneft-hold-gas-talks/>
70. **Azerbaijan's** SOCAR in Talks to Develop Oil Field in Russia. – In: *ROGTEC – Russian Oil and Gas Technologies*, November 2, 2018. [online]. <https://rogtecmagazine.com/azerbaijans-socar-in-talks-to-develop-oil-field-in-russia/>
71. **Forbes** назвал крупнейших покупателей российской нефти. – В: *Forbes.ru*, 23.04.2020, 08:19. [онлайн]. <https://www.forbes.ru/newsroom/biznes/398881-forbes-nazval-krupneyshih-pokupateley-rossiyskoy-nefti>

Приложение 1. Изявление на президента на Азербайджанската република, премиер-министъра на Република Армения и президента на Руската федерация

Ние, Президентът на Азербайджанската република И. Г. Алиев, Премиер-министърът на Република Армения Н. В. Пашинян и Президентът на Руската федерация В. В. Путин, заявихме следното:

1. Обявява се пълното прекратяване на огъня и на всички военни действия в зоната на Нагорнокарабахския конфликт от 00 ч. 00 мин. по московско време на 10.11.2020 г. Азербайджанската република и Република Армения, по-нататък наричани „Страните“, остават на заеманите от тях позиции.

2. Агдамският район се връща на Азербайджанската република до 20.11.2020 г.

3. По дължината на линията на съприкосновение в Нагорни Карабах и по дължината на Лачинския коридор се разгръща миротворчески контингент на Руската федерация в състав от 1960 военнослужещи, въоръжени със стрелково оръжие, 90 бронетранспортьора, 380 броя автомобили и специална техника.

4. Миротворческият контингент на Руската федерация се разгръща успоредно с извеждането на арменските въоръжени сили. Срокът на пребиваването на миротворческият контингент на Руската федерация е 5 години с автоматично продължаване на последващи 5-годишни периоди, ако нито една от Страните не заяви в срок от 6 месеца до изтичане на срока за намерението си да прекрати съществуващото положение.

5. С цел повишаване на ефективността на контрола над изпълнението на договореностите от Страните се разгръща миротворчески център за контрол на прекратяването на огъня.

6. Република Армения до 15.11.2020 г. връща на Азербайджанската република Келбаджарския район, а до 1.12.2020 г. – Лачинския район. Лачинският коридор (с ширина 5 км), който ще осигурява връзката на Нагорни Карабах с Армения и който няма да засяга град Шуша, остава под контингента на миротворческият контингент на Руската федерация.

Със съгласието на Страните през идните 3 години ще се определи план за строителството на нов маршрут за движение по Лачинския коридор, осигуряващ връзката между Нагорни Карабах и Армения, с последваща предислокация на руския миротворчески контингент за охрана на този маршрут.

Азербайджанската република гарантира безопасността на движението по Лачинския коридор на граждани, транспортни средства и товари в двете посоки.

7. Вътрешно преместените лица и бежанците се връщат на територията на Нагорни Карабах и прилежащите райони под контрола на Офиса на Върховния комисар на ООН по въпросите на бежанците.

8. Извършва се размяна на военнопленниците, заложниците и други задържани лица и на телата на убитите.

9. Вдига се блокадата на всички икономически и транспортни връзки в региона. Република Армения гарантира безопасността на транспортните връзки между западните райони на Азербайджанската република и Нахичеванската автономна република с цел да се организира безпрепятственото движение на граждани, транспортни средства и товари в двете посоки. Контролът над транспортните връзки се извършва от органите на Граничната служба на Федералната служба за безопасност на Русия.

Съгласувано между Страните, ще бъде осигурено строителството на нови транспортни комуникации, свързващи Нахичеванската автономна република със западните райони на Азербайджан.

„ ” ноември 2020 г.

Президент на Азербайджанската република
Премиер-министър на Република Армения
Президент на Руската федерация

Забележка: Преводът е направен според английския и руския текст на споразумението, дадени в официалната им публикация на сайта на Министерството на външните работи на Азербайджанската република, където те са публикувани под номер 406/20 на 10.11.2020 г. в 09:44:58 ч., https://mfa.gov.az/en/news/7026/view?fbclid=IwAR0rDEwiqRZJi1rhDzer8V_3... Във вида, в който е публикуван, документът е датиран „ ноември 2020 г. и в английския, и в руския текст. Преводът на български език е на доц. д-р Теодор Дечев, като преводът е сравнен и с английския, и с руския текст.

Приложение 2. Съобщение на Министерството на отбраната и на Службата за държавна безопасност на Азербайджан

13 декември 2020 г., 12:45 ч.

След обявяването на прекратяването на огъня в съответствие с изявлението, подписано на 10.11.2020 г. от президентите на Азербайджанската република и Руската федерация и от министър-председателя на Армения, някои въоръжени формирования на Армения останаха в гористата местност, северозападно от населеното място Хадрут (Гадрут) от Ходжавендския район на Азербайджан.

Позовавайки се на официални арменски среди, арменските средства за масова информация съобщиха, че тези въоръжени формирования са се заблудили в гористата местност. Арменската страна се обърна към командването на миротворческите сили на Руската федерация с молба да ги изведе от въпросната територия. Азербайджанската страна създаде всички условия за извеждането на тези арменски формирования от там.

Военнослужещите от миротворческите сили на Русия пристигнаха на тази територия в сложни метеорологични условия и с помощта на високоговорители се обърнаха към арменските въоръжени отряди, намиращи се в гористата местност, съобщиха им, че са взели необходимите мерки за тяхната евакуация от тази територия.

Като цяло военнослужещите от миротворческите сили на Руската федерация изпълниха своите задължения по съхраняването на режима на прекратяване на огъня и евакуацията на арменските военслужещи, представяни като „заблудили се“ и „безследно изчезнали“ с отговорност и висок професионализъм.

Тези арменски въоръжени отряди не напуснаха територията, обратно – те създадоха бойни позиции и през последните дни извършиха терористично-провокационни и диверсионни действия против лица, изпълняващи гражданска служба на дадената територия и срещу военнослужещи. Така на 26.11.2020 г. в освободеното от окупация село Сур на Ходжавендския район в резултат на внезапно нападение на арменци над военнослужещи от Министерството на отбраната на Азербайджан, изпълняващи служебните си задължения на тази територия, трима наши военнослужещи загинаха и двама бяха ранени.

На 8 декември един военнослужещ загина, а сътрудник на компанията Azercell беше ранен сериозно при монтиране на средства за комуникация и ретранслаторно оборудване недалече от селището Хадрут (Гадрут) на същия район.

Отчитайки изложеното по-горе, Службата за държавна безопасност на Азербайджанската република беше принудена да проведе антитерористична операция в този район. Отправянето в такива случаи на необосновани обвинения от страна на някои ръководни лица в Армения и от арменските средства за масова информация срещу руските миротворчески сили и срещу азербайджанската страна са неприемливи.

Арменската страна е длъжна да осигури изпълнението на положенията на тристранното изявление, да поддържа съблюдаването на режима на прекратяване на огъня и на мира, да се въздържа от провокации чрез останалите на територията арменски въоръжени отряди или остатъци от въоръжените сили на Армения, а също така от преднамерено изостряне на ситуацията и от използване на подобни случаи за вътрешнополитически цели.

Като се придържа към положенията на тристранното изявление, Азербайджанската република продължава своите усилия за осигуряване на мира в региона в тясна координация и сътрудничество с миротворческите сили на Руската федерация.

Забележка: Преводът е направен от доц. д-р Теодор Дечев според руския и английския текст на съобщението, поместено официално на сайта на Министерството на отбраната на Азербайджанската република на 13.12.2020 г., 12:45 ч. Вж. на рус. ез.: <https://mod.gov.az/ru/news/soobshenie-ministerstva-oborony-i-sluzhby-gosudarstvennoj-bezopasnosti-azerbajdzhana-34075.html>; и на англ. ез.: <https://mod.gov.az/en/news/information-of-the-ministry-of-defense-and-the-state-security-service-of-azerbaijan-34076.html>

ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ ПО СИГУРНОСТ И ИКОНОМИКА

НАУЧНИ ТРУДОВЕ НА ВУСИ
Том VI, 2020 г.

Българска
Първо издание

Главен редактор: проф. д.п.н. Георги Манолов

Редактор: Олга Емилова

Коректор: Камелия Алексиева

Предпечат: Камелия Алексиева

Издава: Висше училище по сигурност и икономика

Печат: Издателски комплекс ВУСИ

Пловдив, бул. Кукленско шосе 13

www.facebook.com/IKVUSI

e-mail: pechatnica@vusi.bg

032/345 610; 0882 392 740

ISSN 2367-8526

Пловдив, 2021

Доц. д-р Теодор Дечев е завършил ВИАС през 1984 г. През 2003 г. се дипломира като магистър по политология в СУ „Св. Климент Охридски“. От 2005-а до 2007 г. е докторант на свободна подготовка в Института по социология при БАН, а от 2007 г. е доктор по социология.

В периода 1998-2001 г. е зам.-министър на труда и социалната политика в кабинета на Иван Костов, където министър на труда е Иван Нейков.

В периода от 2003 до началото на 2012 г. е зам.-председател и председател на ССИ и член на Националния съвет за тристранно сътрудничество (НСТС). От 2014 г. до днес е директор „Индуриални политики“ в Асоциацията на индустриалния капитал в България (АИКБ). През 2002-2003 г. е експерт на Европейската комисия по въпросите на социалния диалог, в периода 2003-2005 г. е член на Икономическия и социален съвет на РБ.

От 2016 г. е редовен доцент във Висшето училище по сигурност и икономика (ВУСИ), гр. Пловдив, преподава и в УНСС, София. Преподавал е също в НБУ, ВТУ „Кирил и Методий“ и УНСС. Преподава социология, етносоциология, индустриални отношения и социален диалог, индустриални отношения и сигурност, етнически конфликти и противодействие на конвенционалната престъпност.

Автор е на над 40 научни публикации в сферата на строителните конструкции и на над 80 труда по социология, политология, индустриални отношения, етнически конфликти и международна сигурност. Най-известните му самостоятелни книги са: „Гъвкави форми на работа“ и (пост)индустриални отношения в Централна и Източна Европа“; „Социалният диалог в частния охранителен сектор“; „Взаимодействие между институциите и индустриални отношения“; „Индустриални отношения и сигурност-социални концесии в колективното договаряне“; „Азербайджан и Туркменистан на газовата шахматна дъска“.

В съавторство е издал книгите: „Българските работодатели и жените в труда (диагностика на равнопоставеността по пол)“; „Social Dialogue and Employment of Women in the Field of Biomass Utilization in Bulgaria“; „Иновации в колективното договаряне. Европейски и български аспекти“.

Превежда от английски и руски език.

Блог в мрежата: „Панта Рей – всичко тече“.